

INTERNATIONAL SCIENTIFIC ONLINE CONFERENCE

FRANCE

SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM

ISOC
INTERNATIONAL
SCIENTIFIC
ONLINE
CONFERENCES

zenodo OpenAIRE

OPEN ACCESS

ISOC
INTERNATIONAL
SCIENTIFIC
ONLINE
CONFERENCES

**FRANCE international scientific-online conference:
"SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN
EDUCATION SYSTEM"**

Part 30
5th NOVEMBER
COLLECTIONS OF SCIENTIFIC WORKS

PARIS 2024

SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM: a collection of scientific works of the International scientific online conference (5th, NOVEMBER 2024) – France, Paris: "CESS", 2024. Part 30–126p.

Chief editor:

Candra Zonyfar - PhD Universitas Buana Perjuangan Karawang, Indonesia Sunmoon University, South Korea.

Editorial board:

Martha Merrill - PhD Kent State University, USA

David Pearce - ScD Washington, D.C., USA

Emma Sabzalieva - PhD Toronto, Canada

Languages of publication: русский, english, қазақша, о'zbek, limba română, кыргыз тили, Հայերէն....

The collection consists of scientific researches of scientists, graduate students and students who took part in the International Scientific online conference.

"SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM". Which took place in Paris on November 5th, 2024

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

© "CESS", 2024
© Authors, 2024

TABLE OF CONTENTS

Egamberdiyev Jonibek Davron o'g'li	7
Masharipov Og'abek Aminboy o'g'li	
Darxanova Sevinch Abduvoxid qizi	
Qaxramonova Sevinch O'rkir qizi	
<i>TABIY VA SINTETIK KAUCHUKLAR ISHLAB CHIQRISH</i>	
Khodjaeva Nodira Odilovna	11
<i>THE IMPORTANCE OF SOYBEAN IN IMPROVING SOIL FERTILITY.</i>	
Kurbaniyazova Zarafshan Erbaevna	16
<i>MIZDAQXON MAJMUASINING TARIXIY TOPOGRAFIYASI VA ARXEOLGIK TADQIQOTLARI</i>	
Ахмедова Дилдора Абдирахим кизи	24
<i>РОЛЬ АКЦИОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ФОРМИРОВАНИИ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧИТЕЛЕЙ</i>	
Xudoynazarov Dilshodbek Obidjon o'g'li	29
<i>MUSIQA MADANIYATI FANI TO'GARAKLARINI SAMARALI TASHKIL ETISH.</i>	
Saribayeva Barno Jamalatdinovna	32
Duysenova Gulshad Kanatovna	
<i>MAKTABGACHA TA'LIMDA O'YINLAR VA O'QITISH TEXNOLOGIYASI</i>	
Ametov Temirbek Almasovich	34
Safaraliyev Abbosxon Asqarali o'g'li	
<i>O'ZBEKISTONLIK JANGCHILARNING FASHIZM USTIDAN G'ALABAGA QO'SHGAN HISSASI</i>	
Saydaliyeva Dilzodaxon Bahodirovna	40
<i>JA'HON TILSHUNOSLIGIDA SISTEMA TUSHUNCHASI VA AHAMIYATI</i>	
Mashrabjonov Ulug'bek Azamjon o'g'li	44
<i>MENTAL ARIFMETIKADA ABAKUSDA SODDA BO'LISH AMALIGA O'TISH TALABLARI</i>	
Raximova Diyora Zafarovna	50
<i>MUHAMMADRIZO OG'AHINYING O'ZBEK MUMTOZ ADABIYOTIDAGI O'RNI</i>	
Mamadjanova Samira Botirxon qizi	52
<i>O'ZBEKISTON 2024 – YIL O'ZBEKISTONDA "YOSHLAR VA BIZNESNI QO'LLAB-QUVVATLASH" YILI</i>	
Jumayev Javohir Jahon Ogli	54
Ma'mirjonov Diyorbek Solijon Ogli	
Axmedova Aziza Azat Kizi	
Shamshodov Istoda Turakulova	
<i>SOIL PROTECTION AND ENVIRONMENTAL PROTECTION</i>	
Gulchehra Rakhimova Sobirjonovna	56
Rasulov Maksad Abbasovich	
Yakubov Kamoliddin Nadzhmiddinovich	

ARAL SEA TRAGEDY	
Haydarov Anvar Askarovich	60
Tosheva Farangiz Bobomurodovna	
<i>THE RELATION OF LANGUAGE AND CULTURE IN THE DEVELOPMENT OF MODALITY CATEGORY</i>	
Abdullayev Sardor Bahriddin o'g'li	66
Aslonov Behzod Mavlon o'g'li	
<i>SUPERFOSFAT ISHLAB CHIQRISHDA AJRALIB CHIQRADIGAN FTORLI GAZLARNI UTILIZATSIYA QILISH</i>	
Abdullayev Sardor Bahriddin o'g'li	69
Aslonov Behzod Mavlon o'g'li	
<i>KLINKERLARNI PISHIRISHDA AL, NB, TI, V, ZR KABI ELEMENTLAR ASOSIDA QOTISHMALARNI QO'LLASH.</i>	
Asadov T.Sh	72
Daminov F.A	
L.M. Xayitov	
Sh.N.Abrorov	
<i>MEXANIK SARIQLIKNI KOMPLEKS DAVOLASHDA ENDOBILIAR XIRURGIYANING AHAMIYATI.</i>	
Ubaydullayev Rakhimjon Murodilovich	74
<i>PEDAGOGICAL CONDITIONS OF DEVELOPING HEALTHY LIFESTYLE CULTURE IN FUTURE TEACHERS</i>	
Arabov Dilshod Norkozokovich	80
<i>SCIENTIFIC RELATION BETWEEN LINGUISTICS AND TRANSLATION THEORY</i>	
Rasulov Niyatilla Tayerovich	83
<i>DAVLAT SEKTORIDA ICHKI AUDIT TADBIRLARINI O'TKAZISH TARTIBINI TAKOMILLASHTIRISH</i>	
Namazov Shohruh Ismatulla O'g'li	86
<i>BUDJET TASHKILOTLARIDA BUDJETDAN TASHQARI JAMG'ARMALAR HISOBINI TASHKIL ETISHNING ME'YORIY-USLUBIY ASOSLARI</i>	
Oqilov Abrorjon Rahmonqulovich	89
<i>TOVAR-MODDIY ZAXIRALAR HISOBI VA AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH</i>	
Fayziev Mehriddin Rajabovich	91
<i>DAVLAT ULUSHI ISHTIROKIDAGI JAMIYATLARDA MHXS ASOSIDA BUXGALTERIYA HISOBINI YURITISH VA MOLIVAVIY HISOBOTLARNI TUZISH TARTIBI</i>	
Nabiyev Farrux Safarovich	94
<i>DAVLAT SEKTORIDA ICHKI AUDIT O'TKAZISH TARTIBINI TAKOMILLASHTIRISH</i>	
Elchiboyev Sirojiddin Fahriddinovich	97
<i>BUDJET TASHKILOTLARIDA PUL MABLAG'LARI HISOBINI</i>	

TAKOMILLASHTIRISH	
Babanazarova Feruza	99
<i>KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMIDA AUDITORLIK FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI</i>	
Ikromov Aziz	102
<i>TOVAR-MODDIY ZAHIRALAR HISOB VA OMBOR XO'JALIGI TASHKIL ETILISHINING AUDITI</i>	
Shokirova-Inomjonova Mashxuraxon G'ayratjon qizi	104
<i>TA'LIMGA OID IMTIYOZLARNI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI</i>	
Ablyamitov Sherzod Qurbon o'g'li	107
<i>O'ZBEKISTONDA TURIZMNI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA DAVLAT SIYOSATI VA UNDA TRANSCHEGARAVIY TURIZMNING O'RN</i>	
Oripov Azizjon Obidjon o'g'li	115
<i>TIJORAT BANKLARIDA KREDIT PORTFELINI BOSHQARISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI</i>	
Hurram Rahimov	118
Aslonova Munisa Mirg'olibovna	
<i>MEHNAT VA MEHNATSEVARLIK HAQIDAGI NEMIS VA O'ZBEK MAQOLLARINING SEMANTIK TAHLILI.</i>	
Kamalova Miyrimli Satbaevna	122
<i>QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI TIBBIYOTINING RIVOJLANISH TARIXI (1925-1945 YILLAR)</i>	
Musayev Obid Saylidinovich	125
Raxmonov Kamol Samadovich	
Yarmuhammadov Usmon Qulmuhammedovich	
<i>UCH O'LCHOVLI FAZODA FRAKTAL GEOMETRIYA USULLARI YORDAMIDA RELYEFNING RAQAMLI MODELLARINI YARATISH.</i>	

Egamberdiyev Jonibek Davron o'g'li
Masharipov Og'abek Aminboy o'g'li
Darxanova Sevinch Abduvoxid qizi
Qaxramonova Sevinch O'rkir qizi
TDTU Olmaliq filiali talabasi

Anotatsiya: Ushbu maqolada tabiiy va sintetik kauchuklar ishlab chiqarishning zamonaviy usullari va sanoatda qo'llanilishi haqida ma'lumot berilgan. Undan tashqari kauchuklarni olinishi, xossalari va turlari haqida ham tushuncha va ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Lateks, silikon kauchuk, EPDM, SBR, NBR, nafta.

Kauchuk daraxtlari: Tabiiy kauchuk asosan Janubi-Sharqiy Osiyo, Janubiy Amerika va Afrika kabi tropik mintaqalarda o'stiriladi. Daraxtlar 5-7 yil davomida o'sishi kerak, shundan keyin ulardan sharbat yig'ish mumkin.

Lateks yig'ish: Lateks, daraxtlarning qattiq qismlarini zararlash orqali yig'iladi. Bu jarayon muayyan texnikalar yordamida amalga oshiriladi, masalan, "tapping" usuli.

Odamlar kauchukni kauchuk daraxtining tabiiy qo'shimcha mahsulotidan ishlab chiqarilganini aniqlagandan keyin miloddan avvalgi 1600 yillardayoq kauchukni qayta ishlashni boshladilar.

1839-yilda Charlz Gudyer kauchukni vulkanizatsiya qilish jarayonini kashf qildi, bu kauchukni bugungi tabiiy qayta ishlash usullari uchun qayta ishlash usullari uchun asos yaratdi.

Goodyerning kashfiyoti oxir-oqibat tabiiy kauchukga bo'lgan talabning katta o'sishiga olib keldi, bu hozirgi kungacha davom etmoqda. Kauchukga bo'lgan global talab uzoq vaqtdan beri tabiiy kauchuk uchun jahon ishlab chiqarish quvvatidan oshib ketdi va bozorda ko'plab kauchuk mahsulotlari sintetik kauchuk bilan ishlab chiqariladi. 2005 yil holatiga ko'ra, sintetik kauchuk kauchuk mahsulotlarining 58% dan ortig'ida topilgan.

Tabiiy va sintetik kauchuk ko'plab kerakli fazilatlarga ega bo'lsada, ularning har biri uchun ishlab chiqarish jarayoni butunlay boshqacha. Masalan, tabiiy kauchuk yasash daraxtdan boshlanadi, sintetik kauchuk yasash esa neft-kimyo bazasidan boshlanadi. Silikon kauchuk katta miqdordagi kvarts qumidan boshlanadi. Barcha uchta mahsulot va jarayonlar ko'plab sohalar va kundalik ehtiyojlar uchun juda muhimdir.

Tabiiy kauchuk boshqa materiallarga ham yaxshi yopishadi, shinalar kabi majburiy mahsulotlarni ishlab chiqarish uchun ideal.

Tabiiy kauchuk yaxshi xizmat ko'rsatish harorati oralig'iga ega, ammo haddan tashqari issiqlik, qattiq yorug'lik yoki ozon ta'siri uchun yaxshiroq tanlovlar bo'lishi mumkin. Bundan tashqari tabiiy kauchuk yoqilg'i, moy va boshqa moddalarga juda chidamli emas.

Har bir tabiiy kauchuk mahsuloti xizmat ko'rsatish muhitiga qarab bir oz boshqacha kompazitsion profilga ega bo'ladi. Muhim tabiiy kauchuk retsepti quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Lateks- kauchuk daraxtidan olingan sutli oq modda.

Kislotalar –filtrlangan lateksning to'planishini qo'zg'atish uchun

Kimyoviy moddalar-prevulkanizatsiya jarayoni uchun

Qo'shimchalar-masalan, plomba moddalari, davolovchi moddalar, antidegranlar va boshqalar.

Xususiyatlar: Tabiiy kauchuk elastiklik, kuchli mexanik xususiyatlar va issiqlikga chidamlilik bilan ajralib turadi. Uning asosiy qo'llanilishi avtomobil shinalari, qoplamalar va turli tibbiy mahsulotlarda kuzatiladi.

Tabiiy kauchuk ishlab chiqarish jarayonining birinchi bosqichi hosilni yig'ishdir . Kauchuk daraxtlari teginishdan oldin kamida 6 yoshda bo'lishi kerak. Daraxt yetuklikka erishgandan so'ng daraxt po'stlog'ining ehtiyotkorlik bilan kesilgan qismini tozalaydi, bu o'simlik kanallarini buzadi va sutli oq modda bo'lgan lateksni chiqaradi.Lateks tozalangan orqa panelning yivlari bo'ylab oqadi va stakan yoki sumkalarda yig'iladi. Keyin kauchuk tapperlar barcha yig'ilgan lateksni o'z ichiga oladi va uni qayta ishlash uchun tashiydi.

Yangi hosil qilingan leteks filtrlanadi va barabanlarga qadoqlanadi. Ushbu bosqichda letesga kislota qo'shiladi, bu esa bo'laklarni hosil qiladi. Bu to'plangan suyuqlik tegirmonda choyshablarga o'raladi, u suvni olib tashlaydi va materialni quritish va chayish uchun tayyorlaydi.

Keyinchalik, lateks choyshablari kimyoviy moddalar va past, yumshoq isitish bilan ishlov beriladi, bu jarayon prevulkanizatsiya deb ataladi. Ushbu bosqichda kauchukning istalgan yakuniy xususiyatlariga qarab stabilizatorlar va boshqa ingredientlar kirilishi mumkin .Keyinchalik isitish choyshabni qattiq qora materialga aylantiradi, uni ko'pchilik kauchuk deb biladi. Ushbu bosqichda rezina qolipga qo'yilishi, shakllantirishi yoki boshqa yo'l bilan yakuniy mahsulotga aylantirilishi mumkin.

Sintetik kauchuk tabiiy kauchukning ko'plab eng maqbul fazilatlariga ega, ammo ikkita kauchuk formulasi o'rtasida jiddiy farqlar mavjud. Sintetik kauchukni ishlab chiqarish juda oson va tayyor. Sintetik kauchuk tabiiy kauchuk bilan solishtirganda ishqalanish, yog' va issiqlikka ancha chidamli.Sintetik kauchukning ba'zi navlari hatto olovga chidamli.

Sintetik kauchuk neft-kimyodan yaratilgan bir qator polimer materiallarni anglatadi. Har bir sintetik kauchuk uchun tarkibiy qismlarning aniq taqsimlanishi farq qiladi. Sintetik kauchukning asosiy retsepti quyidagilarni o'z ichiga oladi:

Uglevodorodlarning neft-kimyoviy bazasi, masalan, neft yoki ko'mir.

Monomerlarning paydo bo'lishiga olib keladigan tabiiy gaz.

Mahsulotning xizmat ko'rsatish muhitiga qarab, plomba moddalari, texnologik yordamchilar, davolash tizimlari , antidegrantlar va boshqa qo'shimchalar.

Sintetik kauchuk ishlab chiqarish odatda neft yoki ko'mirdan uglevodorod aralashmasidan boshlanadi. Qayta qilingan aralash yonuvchi neft bo'lgan nafta hosil qiladi. Nafta tabiiy gaz bialn birlashtirilib, butadiyen, sterol, izopren, xloropren, etilen va propilen kabi monomerlarni hosil qiladi. Keyinchalik bu modda katalizator va ishlov bug'i

yordamida polimerlanadi, polimer zanjirlarini hosil qilib, kauchuk hosil qiladi. Ushbu bosqichda, agar kerak bo'lsa, sintetik kauchuklarni qo'shimcha vulkanizatsiya qilish mumkin.

Xususiyatlar: Sintetik kauchuklar ko'proq moslashuvchanlik, kimyoviy chidamlilik va turli iqlim sharoitlariga moslashish xususiyatiga ega. Ular avtomobil, sanoat va iste'mol mahsulotlarida keng qo'llaniladi.

Sintetik kauchukning har xil turlari:

EPDM. Sintetik kauchukning juda xilma-xil turi etilen propilen dien monomer kauchuk yoki qisqacha EPDM kauchukdir.

EPDM kauchuklari uchun umumiy foydalanish tashqi isitish, yorug'lik va ozon ta'siriga qattiq qarshilik talab qiladigan ishlab chiqarishdir. Undan muhrlar, respiratorlar va ob-havoga qarshi ehtiyojlarni yaratish uchun foydalanish mumkin.

SBR. striol-butadiyen, odatda, SBR sifatida tanilgan, sterol va butadiyendan olingan kauchuklardir. U suv o'tkazmaydigan, karnay ishlab chiqarish, qistirmalari va hatto saqich kabi ko'plab maqsadlarga ega.

NBR. Nitril kauchuk yoki nitril butadiyen kauchuk, odatda NBr sifatida tanilgan, yoqilg'i, moy va boshqa abraziv kimyoviy moddalarga chidamli noyob sintetikdir.

NBR sintetik teri ishlab chiqarishdan bir martalik rezina qo'lqopchagalarga bo'lgan turli xil foydalanishga ega. Bu ishlab chiqarish uchun sintetik kauchuklarning eng oddiy shakllaridan biri, ammo ayni paytda eng ko'p qirrali hisoblanadi.

Qayta ishlash va Ekologik jihatlar

Qayta ishlash: Tabiiy va sintetik kauchukni qayta ishlash jarayonlari, eski mahsulotlardan yangi materiallar olish uchun muhimdir. Bu atrof-muhitni muhofaza qilishda yordam beradi.

Ekologik ta'sir: Tabiiy kauchuk ishlab chiqarish muayyan ekologik ta'sirlarga ega, masalan, tuproq eroziyasiga olib kelishi mumkin. Sintetik kauchuklar esa, neft resurslariga bog'liq.

Ilovalar va afzalliklar:

Tabiiy kauchuk: Oziq-ovqat, tibbiyot va boshqa sohalarda tabiiy elastiklik va qattqlik talab qilinadigan joylarda ishlatiladi.

Sintetik kauchuk: Kimyoviy chidamlilik va har xil sharoitlarga moslashuvchanlik talab qilinadigan sanoat sohasida (masalan, avtomobil sanoati, qoplamalar) keng qo'llaniladi.

Xulosa: Tabiiy kauchukni sanoat komponentlaridan tortib kundalik iste'mol buyumlarigacha bo'lgan minglab mahsulotlarda topish mumkin. Ushbu mahsulotlar shlanglar va kamarlarni, tibbiy asboblarni, himoya qo'lqoplarini va bolalar o'yinchoqlarini o'z ichiga olishi mumkin.

Sintetik kauchukning ko'p turlari mavjud va ulardan foydalanish, birinchi navbatda, ularning o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq.

Bugungi kunga kelib ko'plab sohalarda tabiiy va sintetik kauchuklarga bo'lgan talab ortib bormoqda.

1. "Kauchuk va uning texnologiyasi" - M. K. Tursunov, O'zbekiston Milliy universiteti nashri.
2. "Tabiiy kauchuk va sintetik kauchuklar" - A. A. Sirojiddinov, O'zbek texnika universiteti.
3. "Polimerlar va kauchuklar: asoslar va amaliyot" - Sh. R. Qodirov, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi.
4. "Kauchuk ishlab chiqarish texnologiyasi" - A. N. Abdurazzakov, iqtisodiyot va sanoat nashrlari.
5. "Oziq-ovqat sanoatida tabiiy va sintetik materiallar" - R. A. Rasulov, O'zbekiston Oziq-ovqat institutining ilmiy jurnali.

Khodjaeva Nodira Odilovna

Andijan Institute of Agriculture and agrotechnology, independent researcher.

Abstract: *In this article, the agrotechnical measures carried out during the plant's period of cultivation of Tamaris, Vilana and Slavia soybean varieties, irrigation methods and procedures in all options, by the end of the soybean period, the volume mass of the soil increased to 0.023-0.032 g/cm³ in the areas where the varieties were cultivated, and the porosity was 0. It is highlighted that it decreased to 9-1.2%.*

Key words: *irrigation methods, volume mass, porosity, soybean varieties, drip irrigation method, irrigation using flexible pipes, horizontal irrigation.*

INTRODUCTION

Global soybean market is growing reliably due to increasing demand for livestock, biodiesel and food products. Over the past decade, total soybean production has increased by 46.1 percent to reach 352 million tons by 2021. Currently, the increase in the production weight of soy products is provided by increasing the cultivated area or increasing the yield.

Paragraph 6 of the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated October 23, 2019 No. PF-5853 "On approval of the strategy for the development of agriculture of the Republic of Uzbekistan for 2020-2030" states that "...environmental protection, increasing soil fertility and introduction of water-saving technologies to achieve" are defined as important strategic tasks. In the current conditions of scarce water resources, saving water in irrigation of repeated crops, reducing the wastage of water and effective use of irrigation water is an urgent task, which this research serves to illuminate to a certain extent. [1]

Literature review. In the course of our scientific researches, we got acquainted with the scientific researches of several foreign and domestic scientists. In particular, American scientists N.M. Taylor, H.B. Cardner came to the conclusion that a very high-volume mass of the soil has a negative effect on the aeration process in the soil, and as a result, the plant root cannot develop freely, and the plant stops growing. In the studies carried out by U. Nematov, at the end of the period of operation of the plant, the volume mass of the soil was 1.39-1.40 g/cm³, and when irrigation was carried out by the method of irrigation, these indicators were 1.37-1.39 g. /cm³, it was determined that the volume mass of the soil is less by 0.02-0.01 g/cm³ compared to the watered one. According to B. Khalikov, N. Yodgorov, O'. Mahmudov, in the conditions of irrigated light-colored gray soils of Kashkadarya region, the volume mass of the soil was reduced to 0.012 g/cm³ due to the root and root residues remaining in the soil as a result of the cultivation of peanuts, soybeans and mung bean crops as a repeated crop after winter wheat. highlighted. [3,4,5]

Materials and methods. The research was conducted in 2020-2022 on the basis of an experimental system in the cultivation of soybean varieties Vilana, Slavia and Tamaris as a repeated crop after winter wheat. (Table 1).

Table 1

Experience system

No	Irrigation methods	Pre-irrigation soil moisture in relation to S, %	Number of irrigations, times	Calculation layers to be studied, cm
Tamaris variety				
1	Furrow Irrigation (Control)	70-75-65	1-1-1	50-70-50
2	Irrigation using a flexible pipe	70-75-65	1-1-1	50-70-50
3	Drip irrigation	70-80-70	2-7-2	30-50-50
Vilana variety				
4	Furrow Irrigation (Control)	70-75-65	1-1-1	50-70-50
5	Irrigation using a flexible pipe	70-75-65	1-1-1	50-70-50
6	Drip irrigation	70-80-70	2-7-2	30-50-50
Slavia variety				
7	Furrow Irrigation (Control)	70-75-65	1-1-1	50-70-50
8	Irrigation using a flexible pipe	70-75-65	1-1-1	50-70-50
9	Drip irrigation	70-80-70	2-7-2	30-50-50

Research was conducted on the impact of various irrigation methods and patterns on the bulk density and porosity of the soil in the cultivation of soybean varieties as repeated crops. Soil samples were taken from each experimental variant at the beginning and end of the growth period at depths of 0-10, 10-20, 20-30, 30-40, and 40-50 cm, using a cylinder (volume 500 cm³) for analysis, determined by N.A. Kachinsky's method. [2]

Results and Discussion. Our studies showed that at the beginning of the growth period in 2020, the bulk density of the soil was 1.335 g/cm³ at 0-30 cm and 1.39 g/cm³ at 30-50 cm, while porosity in these layers was 50.60% and 48.5%, respectively. In cultivating the local Tamaris variety of soybean with irrigation set at 70-75-65% relative to Marginal field wet capacity, the conventional irrigation method (variant 1) involved three irrigations with a seasonal irrigation rate of 2171.8 m³/ha. By the end of the growth period, the bulk density increased by 0.04 g/cm³ in the upper layer (0-30 cm) and 0.024 g/cm³ in the lower layer (30-50 cm), with a corresponding decrease in porosity of approximately 0.9-1.5%. In variant 2, where irrigation was conducted using flexible pipes with a moisture level of 70-75-65%, the seasonal irrigation rate was 5% less than the control variant, with bulk density increasing by 0.033-0.082 g/cm³ and porosity decreasing by 1-1.3%. In variant 3, where drip irrigation was applied at the same moisture level, there was a 37.2-40.3% savings in water compared to the previous methods, with bulk density increasing by 0.007-0.009 g/cm³ and porosity decreasing by 0.3-0.4%.

When the irrigation of soybean imported from foreign countries is 70-75-65% relative to the moisture capacity, the number of irrigations is 3 times in the 4th variant irrigated in the traditional way, and the seasonal irrigation rate is 40,3 m³/ha compared to the traditional irrigated variant of the domestic Tamaris soybean variety. It is known that it consumed a lot of water until the end of the plant's period of operation, it was observed

that the bulk mass of the soil in plowed and under-plowed layers increases to 0.037-0.021 g/cm³, and porosity decreases proportionally to 1.4-0.8% according to the layers. In the maintenance of this variety of soybean, the soil moisture before irrigation was 70-75-65% relative to Marginal field wet capacity, in the 5th option, which was irrigated 3 times in the 1-1-1 system with the help of flexible pipes, it was observed that the seasonal irrigation rate was saved up to 8.3% compared to the control option 4 and the volume mass of the soil increased to 0.032-0.014 g/cm³, densification, and porosity was observed to decrease to 1.2-1.3%. Irrigation in the maintenance of Soybeans' Vilana variety was 70-80-70% relative to the moisture capacity, 2-7 In the 2nd system, in the 6th option, which is carried out using the drip irrigation method, the seasonal irrigation rate of soybeans is 35.8-41.1% water saving compared to the 4th and 5th options. It was found that it increased to 0.004-0.006 g/cm³, and the porosity decreased to 0.2%.

In the maintenance of the Slavia variety of soybean imported from foreign countries, irrigation is 70-75-65% relative to Marginal field wet capacity, the number of irrigations in the 1-1-1 system is 3 times in the traditional way, in the 7th option, the seasonal irrigation rate is 88.5 m³/ha, compared to the option of irrigating the Tamaris variety of soybean consumed a lot of water, and by the end of the plant's period of operation, compared to the initial state, the bulk mass of the soil in the plowed and under-ploughed layers increased to 0.041-0.030 g/cm³, and the porosity decreased to 1.6-1.1%, irrigation relative to Marginal field wet capacity in the order of 70-75-65% in the order of 70-75-65%, in the 8th option, which is irrigated using flexible pipes, the amount of seasonal water consumption is 145.8 m³/ha compared to the 7th option, and by the end of the plant's operational period, the soil in the plowed and under-ploughed layers compared to the initial state it was observed that the volume increases the mass to 0.036-0.024 g/cm³, and the porosity decreases to 1.4-1%. Irrigation is 70-80-70% relative to Marginal field wet capacity, irrigation in the 2-7-2 system is carried out using the drip irrigation method. 8-var), it was found that water was saved up to 37.5%, volume mass increased to 0.011-0.013 g/cm³, and porosity decreased to 0.5% compared to the initial state (Fig. 1).

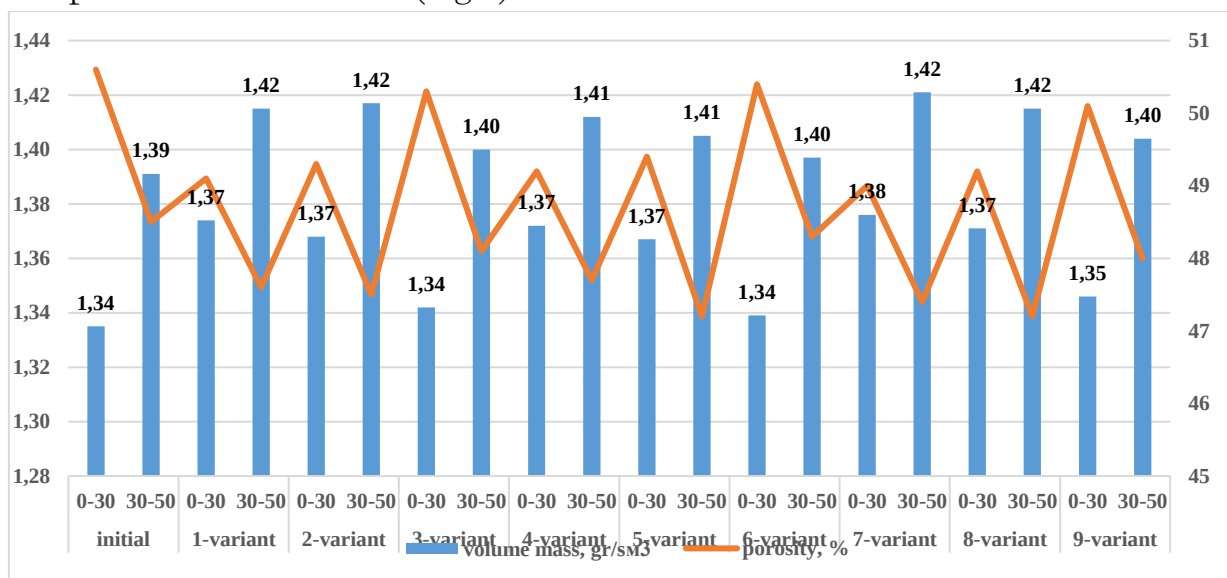

Figure 1. Effects of different methods of irrigation on soil volume and porosity in soybean cultivation as a recurrent crop (2020)

In the course of our researches, it was observed that by the end of the period of soybean, the bulk mass of the soil increases and the porosity of the soil decreases.

According to the results of our research conducted in 2020-2022, the pre-irrigation soil moisture of 70-80-70% relative to Marginal field wet capacity in the care of Tamaris, Vilana and Slavia varieties of soybeans, as a result of the drip irrigation method, compared to our conventional and flexible pipe options. 4.2-6.2 centers of additional grain yield were obtained. (Figure. 2)

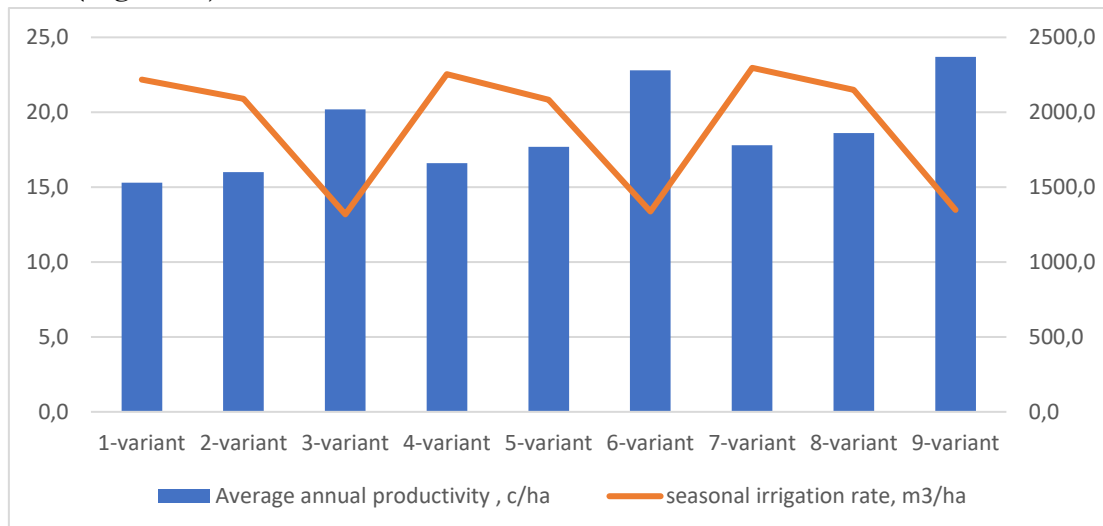

Figure 2. Average seasonal irrigation rates of soybean varieties, m³/ha and productivity in c/ha.

In conclusion, in our research, it was observed that there is almost no significant difference in the amount of seasonal irrigation water between domestic and foreign soybean varieties, but there is a sharp difference in terms of irrigation methods in crop maintenance. When the drip irrigation method is used in the maintenance of soybean varieties, the amount of seasonal water is up to 40.3-41.1-41.6%, compared to irrigation with a flexible pipe, up to 37.2-35.8-37.5%, depending on the variety. was observed and when irrigation was carried out in the order of 70-80-70% in relative to Marginal field wet capacity, on the basis of the drip irrigation method, the volume mass of the soil in the driving layer (0-30 cm) was 0.026-0.032 g/cm³ in the cultivated field of Tamaris variety compared to the variants irrigated with the help of conventional and flexible pipes, the Vilana variety decreased to 0.023-0.033 g/cm³, and the Slavia variety decreased to 0.025-0.030 g/cm³, and the porosity was 1.0-1.2, according to the varieties; 1-1.2; An increase of 0.9-1.1% is achieved, which is explained by the use of resource-efficient irrigation methods, which cause water to fall directly under the seedlings and reduce the irrigation rate.

REFERENCES:

1. Decree No. PF-5853 of October 23, 2019 of the President of the Republic of Uzbekistan "On approval of the strategy for the development of agriculture of the Republic of Uzbekistan for 2020-2030"
2. Methods of conducting field experiments. Tashkent-2007.

3. Nematov U. "Effect of Soybean Cultivation on Soil Bulk Mass". "Agro ilm" scientific supplement of the agricultural journal of Uzbekistan. Tashkent, 2017, No. 2. -b. 35.
4. Khalikov B., Yodgorov N., Mahmudov O'. Effect of intercropping of peanut, soybean and mung bean on soil bulk mass. Agro science.2 [58] 2019. B.66-67
5. Taylor H.M., Cardner H.B. Penet ration of cotton toprooteas influenced by dusk density, biostructure and strain of soybean Soil Science, 2009, V. 96, -p.153.

MIZDAQXON MAJMUASINING TARIXIY TOPOGRAFIYASI VA
ARXEOLOGIK TADQIQOTLARI

Kurbaniyazova Zarafshan Erbaevna

Qoraqalpog'iston Respublikasi Nukus tumani 12-maktab tarix o'qituvchisi

Annotatsiya: Qoraqalpog'istonning Xo'jayli tumanidagi antik davrlarga oid Gavhar shahar yodgorligining topografik joylashuvini, undagi mudofaa devorlarini o'rganish asosiy masalalardan biridir. Qadimgi Janubiy Xorazm va Janubiy Orolbo'yi hududlarida antik davrlardagi juda ko'p, yodgorliklarning topografik joylashuvlarini, ularning madaniy qatlamlaridan topilgan moddiy madaniyat qoldiqlarini taqqoslash usuli bilan tahlil qilish, shuningdek, arxeologlar olib borgan tadqiqotlar natijalari haqida so'z boradi.

Kalit So'Z: Mizdaqxon, Gavhar qal'a, Oqshadariya, Orol deltasi, mikrolit, transgressiya, *Cardium edule*, xarobaxona, xronologiya.

Аннотация: Одним из основных вопросов является изучение топографического расположения памятника Говурского города, относящегося к античным временам в Ходжейлийском районе Каракалпакстана, его оборонительных стен. Сравнительным методом проанализировать топографические расположения многочисленных памятников античного периода в древнем Южном Хорезме и Южном Приаралье, остатки материальной культуры, найденные в их культурных слоях, речь также идет о результатах исследований, проведенных археологами.

Ключевые Слова: Миздакхан, Говур-кала, Акшадарья, Дельта Арала, микролит, трансгрессия, *Cardium edule*, карабахана, хронология.

Abstract: One of the main topics is the study of the topographical location of the monument of the Govur city, dating back to ancient times, in the Khojeyli district of Karakalpakstan, and its defensive walls. The aim is to comparatively analyze the topographical locations of numerous monuments from the ancient period in ancient Southern Khorezm and the Southern Aral Sea region, as well as the remains of material culture found in their cultural layers, the items discovered in their cultural layers also pertain to the results of research conducted by archaeologists.

Keywords: Mizdakhan, Govur-kala, Akshaderya, Aral Delta, microlith, transgression, *Cardium edule*, karabakhana, chronology.

Jahon tarixi fanining rivojlanishi sharoitida Qoraqalpog'iston hududidan butun O'rta Osiyo xalqlarining ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy tarixiga oid ma'lumotlarni o'z ichiga olgan ko'plab arxeologik, yozma va etnografik materiallar topilgan. Bu yodgorliklarni o'rganish darajasi turlicha bo'lib, ularning ba'zilar yetarlicha o'rganilgan, boshqalari esa endigina ilmiy tadqiqotga kiritilmoqda.

Hozirgi kunda tarixchilarimiz oldida turgan dolzarb vazifalardan biri O'zbekiston va Qoraqalpog'iston tarixidagi mavjud bo'shliqlarni yangi tarixiy materiallar bilan

toʻldirilishidir. Bundan tashqari, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev "Bugun hayotning oʻzi va uning talablari tez oʻzgarmoqda, bu bizga tobora yangi vazifalarni qoʻymoqda. Darhaqiqat, bunday murakkab vaziyatda biz qoʻlga kiritilgan yutuqlar bilan cheklanib, eskicha ishlay olmaymiz". Bizning fikrimcha, bu soʻzlar hammaga, shu jumladan, biz arxeologlarga ham taalluqlidir. Davlatimizda soʻnggi yillarda roʻy berayotgan ijobiy oʻzgarishlar bizdan oʻtgan zamonga munosabatimizni tubdan oʻzgartirishni, tariximizda yuz bergan voqea va hodisalarni ochiq hamda betaraf tahlil qilishni talab etmoqda.

Amudaryoning Orol deltasida qadimgi davrlardan boshlab odamlar yashaganligini, oʻtmish davrlarga mansub boʻlgan yodgorliklardan topilgan ashyolar haqida xulosa qilish imkonini beradi. Hozirgacha Mizdaqxonning sharqiy choʻqqisidan topilgan bir necha chaqmoqtoshdan yasalgan mehnat qurollari ularning ichidagi eng qadimgisi hisoblanadi.

Dastlab E. Bijonovning keyinchalik u, U. Islomov tomonidan tasdiqlangan xulosasiga koʻra, bu qurollarni neolit davriga kiritish mumkin.

Amudaryo deltasidagi ibtidoiy davr yodgorliklarini topishning umumiy murakkabligini taʼkidlash lozim. Amudaryoning hozirgi Orol deltasi shu jumladan Oqshadaryo va Sariqamish kabi boshqalarga nisbatan juda murakkab shakllangan. Oqshadaryo deltasi boʻyida qadimgi yodgorliklar natijasida Orol deltasining allyuvial qalin qatlami ostida qabristonlar qolib ketgan.

1960-yilda Orol deltasi hududida, Ustyurt platosida Puljay qoʻrgʻoni hududidan N. Yagodin tomonidan ikki chaqmoq toshdan yasalgan qurol topilgan. Ular yaxshi sifatli ochiq chaqmoqtoshdan yasalgan uchburchakli mayda qirgʻichdir. Qayd etilgan mehnat qurollari Oqshadaryoning ustaxonasida ishlangan Kelteminar madaniyatining neolit davriga xos majmualariga va Yuqori Uzboy uchun juda oʻxshash boʻlib keladi.

2008-2009-yillarda Kuyik qalʼaning gʻarbiy qismida shaharchadan 5 km. Qushxona togʻidan gʻarbda, shu bilan birga, chaqmoqtoshdan yasalgan asboblari, ular asosan mikrolitlar boʻlib, shuningdek, nomi nomaʼlum quduq yonida antik davrdagi loydan yasalgan idish boʻlaklari 3-5 km. Kuyik qalʼa shaharchasi gʻarbida topilgan. Hudud Orol transgressiyalaridan birida qolgan Cardium edule dengiz choʻkindilari yotqiziqlari bilan qoplangan va keyingi kanal izlari bilan oʻralgan.

Shu tariqa, Orol dengizi deltasida, hech boʻlmaganda, qadimgi shimoliy Oqshadaryo deltasi va hozirgi Orol dengizi deltasi kanallari tutashgan joyda, odamlar neolit davridan boshlab, ehtimol, bronza davrida ham doimiy yoki vaqtincha yashaganligini aytishimiz mumkin. Ammo xalqlar qoʻshniligining eramizdan avvalgi II ming yillikning ikkinchi yarmida, taʼkidlashimiz mumkinki, hozirda Orol deltasi egallagan hududda Tozabogʻ yob madaniyatini tarqatuvchi qabilalar yashaydi, ammo ular bu hududda qanchalik keng tarqalganligini aniqlay olmaymiz.

Amudaryoning Orol dengizi deltasi hududida qadimgi davrlarga oid yodgorliklar juda kam. Lekin ularni oʻrganish, koʻp jihatdan biz uchun hanuzgacha qorongʻi boʻlib qolgan, qadimgi Xorazmning chekka qismlarida yuz bergan voqealarni yoritishda katta qiziqish uygʻotadi. Deltaning eng yuqori qismida qadimiy Mizdaqxon manzilgohi joylashgan. Xoʻjaylidan Goʻna-Urganchgacha boʻlgan 5-6 km. yoʻlda birinchi shahardan 26-29 km.

masofada ikkinchi shahar joylashgan. Shaharcha koʻp qatlamli boʻlib, madaniy qatlam qalinligi 10 m gacha yetadi.

Bu xarobalar ikki tepalik ustida joylashgan boʻlib, bugungi kunda Gavhar qalʼa (Gʻarbiy tepalik) va Mazlumxon Suluv (Shimoliy) nomi bilan mashhur.

Ilmiy adabiyotlarda qadimgi Mizdaqxon topografiyasi haqidagi dastlabki maʼlumotlar 1930-yillarda A.Yu.Yakubovskiy tomonidan yodgorlikni ikki marta (1928 va 1935-yillarda) qisqa muddatli oʻrganish ishlaridan keyin paydo boʻlgan. U yodgorlik topografiyasiga umumiy tavsif berdi va loydan yasalgan idish materiali asosida xronologiya tuzishga harakat qildi. A.Yu.Yakubovskiy yodgorlikning umumiy topografiyasini, yuqori materiallar asosida tahlil qilib, qurilishning xronologik davrini aniqlashga harakat qilgan [1].

A.Yu.Yakubovskiy olib borgan ishning muhim tomoni shundaki, u avval V.V. Bartold tomonidan ilgari surilgan, oʻrta asrlarga oid arab tilidagi geografik adabiyotlarda bir necha bor keltirilgan, Qadimgi Mizdaqxon shahri va shu nomdagi shaharning joylashgan oʻrni haqidagi maʼlumotlarning toʻgʻri nazariya ekanligini, amaliy jihatdan tasdiqlagan [2]. Yodgorlik 1946- yilda S .P. Tolstov boshchiligidagi Xorazm arxeologiya etnografiya ekspeditsiyasi tomonidan tadqiqot etilgan [3].

1962-yillarda yodgorlikda OʻzSSR FA QQB tarix, til va adabiyot instituti arxeologik otryadi tomonidan V.N.Yagodin boshchiligidagi qalʼaning shimoli-gʻarbiy burchagida qazishma-tadqiqot ishlari olib borildi. Ushbu tadqiqotlar natijasida, oltita xona ochilgan. Ularning hajmi: 1-6,6 x 5,6 m, 2-7,8 x 2,8 m, 3-6,6 x 4,4 m, 4-7,8 x 7,7 m, 5-5,2 x 3,3 m va 6-4,9 x 3,35 m. Ularning No1-5 xonalari I uyga tegishli. No6 xona II uyga tegishli. Majmua IX asrda qurilib, XIII asrning 20-yillarigacha faoliyat yuritgan.

1964-1966-yillarda Qadimgi Mizdaqxon topografiyasi boʻyicha yangi maʼlumotlar, xususan, shahar qabristoni ochilib oʻrganilgan, qazish ishlari olib borilgan, yodgorlikning ayrim joylari qoʻlda suratga olingan. 1966-yili Qadimgi Mizdaqxon majmuasida, muhandis geodezist N.I.Igonin va arxeolog V.N.Yagodin tomonidan aviatasvirga olindi. Ushbu suratlar asosida yodgorlikning toʻliq topografiyasi, uning ayrim obyektlari ilk bor deshifrovka qilindi va majmuaning umumiy rejasi tuzildi.

Shunday qilib, bu barcha olib borilgan ishlar natijasida, Qadimgi Mizdaqxon majmuasida quyidagilar aniqlangan:

- mahalliy aholi nomidan Gavhar qalʼa qorovulxonasi,
- XIII-XIV asrlarga oid shahar xarobaxonasi,
- shahar atrofi va shaharning sugʻorish tizimlari hamda dalalarining rejasi,
- alohida qurilishlarning xarobaxonasi,
- shahar qabristoni kiradi, shahar atrofidagi hamma oʻliklarni koʻmishgan boʻlishi kerak [5].

Gʻovur shahar va uning atrofini suv bilan taʼminlash maxsus qazilgan kanal orqali amalga oshirilgan, uning qoldiqlarini zamonaviy qishloq xoʻjaligi zonasi sharoitida tabiiy holda saqlanib qolmagan. Barcha yodgorliklar bir-biriga tutashgan ikkita katta tepalikda - gʻarbiy va sharqiy tepaliklar ustidagi tekisliklarda joylashgan.

Gavhar shahar yodgorligi gʻarbiy tepalikning butun yassi tepa qismini egallaydi. Uning devorlari atrofidagi xarobalardan 18-20 m balandlikda tasvirlanadi. Devorlari 30 -32 x

29 -30 x 4-5 sm oʻlchamdagi xom gʻishtdan, yana paxtadan taxlab oʻrash orqali qurilgan, ammo hozirgi holatida devorlar koʻp joylarda vayron boʻlgan.

Bir qator joylarda, ularning chetidan ikki qator qilib devor oʻrilishiga qarab oʻtirib, qoʻrgʻon ichkarisidagi devor orasida aylanib yuradigan yoʻlak boʻlganini xayoliga keltirdi. Koʻrinishidan, devorlarning chetlariga oʻnlab minoralar qurilgan, ular bir-biridan 50-80 m. masofada joylashgan. Minoralar devorlarning tashqarisidan qurilgan. Minoralar koʻrinishi boʻyicha toʻrt burchakli, lekin old tomoni aylana shaklida ishlangan. Minoralarning ikki tomonidagi va old devorlarida, bitta oʻq otuvchi tugunchalar joylashgan. Minoralarda, qalʼa devorlari kabi uslubda oʻrib qurilgan.

Bunday usuldagi qirgʻinlar Oʻrta Osiyo hududida ilk oʻrta asrlardan boshlab keng tarqalgan. U "payvandlash" usuli nomi bilan mashhur. V.L.Voroninaning fikricha, bunday "qadoqlash" usuli Oʻrta Osiyoda ilk oʻrta asrlarda amalda keng qoʻllanilib, xom gʻishtdan oʻrishga qaraganda qadoqlash osonroq boʻlganligini koʻrsatadi.

Hozirgi vaqtda devorlar batamom buzilib, butunlay yoʻq boʻlib ketgan. Ayrim joylarda devorlar baland boʻlib ajralib turadi. Ularni qurishda tepalikning chetlari bir xil boʻlgan boʻlishi kerak. Quruvchilar katta tepalikka qadimiy binoni qurmagan boʻlsalar, uning pastki qismidan boshlab qurgan boʻlishlari kerak. Chunki yodgorlikning faqat ayrim joylarida yodgorlik devorlarining baland boʻlib turganini koʻrish mumkin.

Bir qator joylarda qalʼa devorlari asosan qiyalab oʻtadigan tik nishablik orqasida zinapoya saqlanib qolgan, uning chetida yana bir qoʻshimcha toʻsiq devor qurilgan. Qoʻrgʻon bilan toʻsiq devori orasidagi masofa 12-15 m. Toʻsiq devorining qalinligi 1,8-2 m. Saqlanib qolgan balandligi 0,35-0,5 m. Harbiy muhandislik adabiyotlarida bunday devorlar hujumga qarshi devor deb hisoblanadi. Qalʼaga kirish joyi uning sharq tomonida edi. Qoʻrgʻonga pandus orqali sharqiy tomondagi minora yonidan kiriladi. Kirish devorlari chuqurga tomon choʻzilgan. Qoʻrgʻonning hamma tomonidan devorlar orasidan kuzatuvchi yoʻlak oʻtkazilgan. Yodgorlikning butun maydoni qadimiy binolarning tepaliklari bilan ajralib turadi.

Yodgorlik tepasidagi tekisliklarda turli davrlarga oid ikkita - sharqiy va gʻarbiy qalʼa xarobalari saqlanib qolgan. Yodgorlikning gʻarbiy tomoni devorlar orasida joylashib, uning janubiy tomonidagi devorlari yaxshi saqlanib qolganini koʻramiz. Uning devorlari yodgorlikning boshqa joylaridan 10-12 m balandlikka koʻtarilgan. Loyihaga koʻra yodgorlikning sitadelli toʻrtburchak shaklida boʻlib, oʻlchamlari 50 x 60 m. ga teng yon tomonlari dunyo tomonlariga qaragan. Qalʼaga kirish sharqiy devorning oʻrtasida boʻlgan. Qoʻrgʻon devorlarining old qismi asosdan 5,6-5,8 m balandlikdan boshlanib, vertikal yarim ustunlar - gofirovkalar bilan ajralib turadi. Devorning yuqori qismi ajralib ketadigan yarim ustunlar birdaniga boshlanmaydi, balki ancha katta balandlikdan boshlanadi va baland plintusga tayanadi. Ilgari 20-22 m. yarim ustunlar boʻlgan, ammo hozir bir nechta qulab tushgan.

Oʻrta Osiyoda devorlarni gofirovka bilan qirqishning meʼmoriy texnikasi keng tarqalgan. Ayniqsa, ilk oʻrta asr meʼmorchiligida keng tarqalgan. U turli materiallar, xom loy, paxsa, pishiq gʻishtlarda ishlatilgan. Bu usul qoʻllanilgan eng qadimiy inshootga milodiy II- III asrlarga oid Parfiya qalʼasi Chilburuj misol boʻla oladi.

Xuddi shunday usulda yarim ustunlar eski Mervdagi Sulton qal'a yodgorligi devorlarida bezatilgan. Yagona farqi shundaki, eski Mervda bu imoratlarning devorlari

Mizdaqxondagidek paxsa emas, balki xom g,ishtdan qurilgan. Ehtimol, O,rta Osiyoda XIII asrgacha uzoq vaqt davomida, devorlarni ko,tarishning bu usuli o,ziga xosdir.

B.N.Zasipkin, ajoyib o,tmishdan qolgan yodgorlik Rabot-Malikni, XI asrning 70-yillari oxirlarida, ya"ni qoraxoniylar davridagi Shams-al-Mulk Nasr (460-472 x - 1068-1080 yy.) yodgorliklarini me"moriy jihatdan o,rganib, ularni yuqorida aytib o,tilgan uslubdagi kabi yarim ustunlar mavjudligini tasdiqlaydi.

Mizdaqxon qal'aning mudofaa devorlari poydevor ustiga qo,yilgan, uning ustiga paxsa devorlar o,yib ishlangan va uning ostida bundan ham oldingi, ya"ni qulchilik davriga oid topilmalar uchraydi. Qo,rg,onning sharqiy qismida g,arbiy qo,rg,onga nisbatan qadimgi davrga oid sharqiy xarobalar joylashgan. U to,g,ri to,rtburchak shaklidagi tekis balandlik ko,rinishida saqlanib qolgan, janubiy qismida balandlashish, shimol tomonga asta-sekin pasayib boradi. Sharqiy tepalikning tekis balandligining butun maydoni loydan yasalgan idish parchalari va singan pishiq g,ishtlar bilan o,ralgan. Sharq tepalikka qiyalashgan tomonida, yodgorlik chetlarida, ko,plab shaklsiz balandliklar va paxsa devor parchalari uchraydi. Balandliklarning bir qator joylarida madaniy qatlamlarning ko,p metrli qatlamlari mavjud. Tepaliklarning g,arbidagi kungurador tekislikda XIII-XIV asrlarga oid o,rta asr shahar xarobalari joylashgan. Yuzaki qaraganda, katta shahar binolari, mahallalari va ko,chalarining loyihalari nam joylarda yaqqol ko,rinadi. Loyihalar bir nechta yirik kvartallarga birlashtirilgan.

O,rta asr shaharlari taxminan 80-100 gektar maydonni egallagan. Uni o,rab turgan devorlar aniq emas. Shaharning sharqiy chekkasida, sharqiy tepalik etagida, juda ko,p xumbuzlar uchraydi, ular do,nglik shaklida bo,lib, shu do,nglik ustida kulol idishlarning uvoqlari va pishirilganda kuyganlari to,planib qolgan.

G,arbiy tepalikda katta qadimiy musulmon avlodi joylashgan bo,lib, u hozir ham foydalanilmoqda. Ular orasida A. Yu. Yakubovskiy tomonidan XIII asr oxiri - XIV asr boshlari bilan belgilangan Nazlimxon-Suluv yarim yer osti qabri va yana bir, xuddi shu tadqiqotchining fikriga ko,ra, ilk davrdagi mahalliy aholi orasida Xalifa-Erejeb nomlari bilan mashhur bo,lgan yodgorliklar ajralib turadi. Bundan tashqari, tepalikning eng baland qismida cho,qqisi tekislangan konus shaklidagi tepalik bor. Jumart-Qassob deb atalgan bu tepalik, zardushtiylik qabrtoshlarini o,zida mujassam etgan.

Shuni ta"kidlash kerakki, 0,5-0,8 km. sharqiy tepalikdan katta yassi tepalik bor. Tepalik yonbag,irlaridagi ko,plab joylarda qalinligi yarim metrgacha bo,lgan madaniy qatlamni kuzatish mumkin. Sharqiy tepalikdan 300-500 m sharqda 60 x 80 m o,lchamdagi to,g,ri to,rtburchakli va tekis uncha aniq ko,rsatilmagan xarobalar, tomonlari dunyo tomonlariga qaragan xarobalar joylashgan. Qayd etilgan tepalikda, qurilishda 1-3 "Shahar tashqarisidagi qo,rg,on" deb ataladi.

1962 va 1964 yillarda N.Yagodin sharq shaharning shimoli-sharqiy burchagida I-stratigrafik qazish ishlarini olib bordi. Bu yerda yodgorlik qatlami yuqoridan pastgacha bo,lgan masofani, qo,rg,onga kirish og,zidan o,tgan chuqur jarlikning tomonlaridan kesish orqali aniqlangan. Bu yerdagi madaniy qatlamning umumiy qalinligi 10 m ga yetadi.

Hammasi boʻlib, qazish ishlarida 15 ta qatlam aniqlangan. Quyi qatlam materiallari ilk qadimgi davrga toʻgʻri keladi, yaʼni miloddan avvalgi IV-II asrlar bilan belgilanadi.

Yodgorlikdagi ishlar 20-asrning 80-yillari oxirida oʻtkazilib, keyinchalik vaqt oʻtishi bilan 2009-2011-yillarda qazish qayta tiklandi. Ularning maqsadi 1995-yillarda M.M.Mambetullayev va M.T.Turebekovlar tomonidan qoʻyilgan II-stratigrafik qazish ishlarini yakunlash edi va u materikkacha yetkazildi. II-qazuv, maydoni 12 kv.m yodgorlikning sharqiy qismida olib borilgan. Bu yerdan ajoyib standartdagi (39-40 x 40-41 x 9-10 sm) xom gʻishtdan ishlangan uylar majmuasi ochildi. Maʼlum boʻlishicha, qazish ishlari davomida yodgorlikning madaniy qatlamining umumiy qalinligi 8 m dan ortiq ekanligi maʼlum boʻldi. Qazish ishlari davomida jami 10 ta pol belgilangan (ular pastdan yuqoriga qarab raqamlangan). Toʻgʻridan-toʻgʻri materik ustida yumshoq sargʻish qumga giltuproq aralashgan qalin qilib (tuynuk) koʻmilgan tuproqning qumli qatlami (0,93 m), uning ustida 0,36 m qalin, zich loy bilan siqilgan qatlam joylashgan. Pastki pol XX-XIX yaruslar orasidan topilgan.

Madaniy qatlamdagi polning usti kulrang mayda toshli qum, qotgan kul aralash qatlam boʻlib, qoramtir-yashil rangni hosil qiladi. Bu qatlamdan sopol idishlarning parchalari, hayvonlar va baliqlarning suyaklari topilgan. No2 pol XIX-XVIII yaruslar oraligʻida joylashgan boʻlib, u xom gʻisht boʻlaklari va loy boʻlaklari bilan qoplangan. Bu qatlam tashlandiq moddalar bilan toʻldirilgan. No3-pol (XVII yarus) ikkinchi pol ustida 22-26 sm. balandlikda joylashgan. Pol ustidagi madaniy qatlam zich, loyli, sargʻish rangda boʻlib, u qatlamdan maʼlum miqdordagi sopol idishlarning boʻlaklari hamda oz miqdordagi hayvon va qushlarning suyaklari yigʻilgan. Birinchi, ikkinchi va uchinchi qavatlardagi pollardan topilgan sopol idish boʻlaklari miloddan avvalgi IV-milodiy III asrlarga mansubdir. Majmuada koʻrinishi boʻyicha ilk va kechki antik davrining sopol idishlari toʻplami mavjud.

Biroq, ularning stratigrafik aloqasi noaniq, shu sababli tadqiqotning hozirgi bosqichida ilk qadimgi va kechki qadimgi qatlamlarni alohida-alohida aniqlash mumkin emas. No4-pol qavat XVI-XV yaruslar orasidan topilgan, madaniy qatlam qalinligi 0,26-0,32 m, boʻsh qumloq tuproqdan iborat, koʻmir va kul bilan aralashib yashil rangni hosil qiladi. 5-pol qavat toʻrtinchi pol qavatdan 0,15-0,22 m balandlikda joylashgan (XV-XIV yaruslar). Pol ustidagi madaniy qatlam yumshoq, och jigarrang tusda boʻlib, kul qatlamlari bilan qoplangan. 6-pol qavati XIV-XIII yaruslar oraligʻida saqlangan, pol ustidagi qatlam qattiq, toʻq qoʻngʻir rangda, madaniy qatlamdan sopol buyumlar parchalari va xom gʻisht parchalari topilgan. No4-7 (XIII-VI yaruslar) pol qavatlarga mos keladigan binolarda yagona standart mos kelmaydi. Xom gʻishtlarning oʻlchamlari 32-34 x 36 x 8-9 sm boʻlib, ular Xorazmning ilk oʻrta asrlar davri uchun standart hisoblanadi.

Bu qatlamlardan topilgan loydan yasalgan idish-tovoqlar ham eramizning VI-VII asrlariga mansubdir. Tadqiqot jarayonida No8-10 pol qavatlariga (V-I yaruslarga) toʻgʻri keladigan qurilish qoldiqlaridagi gʻishtlar 26 x 28-30 x 5-6 sm. ga tengligi aniqlandi. Xuddi shunday standartdagi gʻishtlar Xorazmning IX - XII asrlardagi qurilishlariga xosdir.

Bu majmuadan topilgan xumlar, koʻzalar va qoʻlda yopishtirish usulida yasalgan qopqoqlar Xorazmning IX-XII asrlarga oid idishlariga oʻxshaydi. X-XII asrlarda Xorazm

haqida yozgan arab geograf olimlari orasida, Mizdaqxon haqida ham soʻz yuritiladi. Al-Makdisiy "Mizdaqxon katta shahar, kattaligi jihatidan Jurjoniya (Urganch) yaqin" deb yozadi.

Mizdaqxonni al-Istaxriy tilga oladi va u shunday yozadi: "Jayhun bilan Kardar oʻrtasida Mizdaqxonning bir mahallasi bor." Al-Maqdisiy Mizdaqxon hududidagi katta rustakni ham tilga oladi va u shunday yozadi: "Mizdaqxon katta shahar, uning atrofida 12 ming qoʻrgʻon bor, rustak uning keng istehkomi."

Qalʼalar deganda, albatta, qalʼani soʻzning toʻliq maʼnosida tushunib boʻlmaydi. Balki bular, mustahkamlangan mayda tepalik tipidagi joylar boʻlib, ular oʻzining asosiy belgilariga koʻra Xorazmning oʻziga xos xususiyatlaridan biri sifatida XX asrlargacha saqlanib qolgan.

Yuqorida taʼkidlaganimizdek, A.Yu.Yakubovskiy oʻrta asrlardagi Mizdaqxon shahrini hozirgi Gavhar qalʼasi oʻrnida aniq joylashtiradi. Ammo bu xarobalar bilan yana bir qadimiy shahar nomini aniqlash mumkin, yaʼni moʻgʻullar istilosi oldindan Xorazmga borgan Yoqut tilga olgan, u Kichik Gurganj shahri edi. Yoqut uni Gurganjdan 3 farsahada ekanligini aytadi, lekin uning qaysi tomoni Kichik Gurganj ekanligini aytmaydi. Mashhur sharqshunos ham Gyote Kichik Gurga

Keyinroq, oʻz asarlaridan birida Kichik Gurganjni tilga olgan V.V.Bartold

uning qayerda joylashganini aytishga harakat qilmagan va Kudjakni Kichik Gurganj deb belgilash haqidagi ham Guyening fikriga qoʻshilmagan. Ya.G.,G.,ulomov Kichik Gurganj va Qudjag,ning notoʻgʻri aniqlanganligini koʻrsatib, hozirgi Qoʻngʻirot tumanidagi Tuproq shahar yodgorligi oʻrnida oʻrnatgan.

Kichik Gurganjni, oʻsha vaqtda, oʻsha masofa boʻyicha, Gavhar shahar yodgorligi oʻrniga toʻliq joylashtirish mumkin. Bu oʻsha yerga joylashtirish imkoniyatini kuchaytirib boradi, chunki Yoqut oldingi mualliflar (Ibn-Rusta, al-Istaxriy va al-Maqdisiy) tilga oladigan Mizdaqxon degan atamani bilmaydi.

Koʻrinishidan, qadimgi Mizdaqxon hududida topilib tilga olingan sopol idishlar va qadimgi qurilish qoldiqlari sifatida toʻplangan ashyolar qadimdan qolgan va, ehtimol, aholi zich joylashgan rustakdan qolgan ashyolardir. Bizning fikrimizcha, bu joy aerofotosuratlarini tahlil qilish va yozish, hozirgi va soʻnggi paytlarda bir necha bor haydalganiga qaramay, bu qadimiy rustoqning umumiy topografiyasi haqida dastlabki taʼrif berishga imkon yartgan.

Shunday qilib, sharqiy tepalikda katta qadimiy qabriston bor. Uning yuqori qatlamlarida joylashgan qabrlar X-XIV asrlarga mansub va shu sababli Mizdaqxon majmuasini oʻrta asrlarga oid mos yodgorliklar deb hisoblash mumkin.

Xulosa qilib aytganda, Qadimgi va oʻrta asrlardagi Mizdaqxon majmuasi, Qadimgi Xorazmning boshqa koʻplab ulkan yodgorliklari singari, bir-biriga yaqin joylashgan bir nechta alohida tepaliklardan iboratligini koʻramiz. Qadimgi Xorazm arxeologiyasida, Qadimgi Mizdaqxon majmuasining oʻrni nihoyatda ajoyib, shu bois bu yodgorlikni vazminlik bilan oʻrganib chiqishga arziydiganligi qashshoqlikdan beri ayon boʻlib kelmoqda.

1. Бартолд В.В. Туркестан в эпоху монгольского нашествия, т.I. – Москва., 1963. С.10.
2. Якубовский А.Ю. Городище Миздахкан. Записки коллеги востоковедов при Азиатском музее. Академии наук СССР, т. V. – Ленинград., 1930. С. 22.
3. Ягодин В.Н. К изучению топографии и хронологии древнего Миздахкана. (Сб. История, археология и этнография Средней Азии). – Москва. 1968. С. 189.
4. Ягодин В.Н, Ходжайов Т.К. Некрополь древнего Миздахкана. – Ташкент. 1970. С. 6- 7.
5. Ягодин В.Н, Ходжайов Т.К. Некрополь древнего Миздахкана. – Ташкент. 1970. С. 7

РОЛЬ АКСИОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ФОРМИРОВАНИИ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧИТЕЛЕЙ

Ахмедова Дилдора Абдирахим кизи

Научный сотрудник Наманганского педагогического института

Аннотация: Аксиологический подход играет ключевую роль в формировании межкультурной компетенции у будущих учителей. Этот подход акцентирует внимание на ценностях и культурных нормах, способствуя развитию у педагогов уважения к культурным ценностям и терпимости. Внедрение аксиологических принципов в образовательный процесс позволяет не только улучшить языковые навыки, но и сформировать у учителей способность к межкультурному диалогу и пониманию. Благодаря этому подходу, будущие учителя становятся более подготовленными к взаимодействию в процессе глобализации, способствуя развитию всесторонней гармоничной личности.

Ключевые слова: аксиология, аксиологический подход, межкультурная компетенция, толерантность, ценности и нормы, межкультурный диалог, моральные ориентиры, этические нормы, ценностно-ориентированное обучение

O'QITUVCHILARNING MADANIYATLARARO KOMPETENTSIYASINI SHAKLLANTIRISHDA AKSIOLOGIK YONDASHUVNING O'RNI

Axmedova Dildora Abdirahim qizi

Namangan pedagogika instituti ilmiy xodimi

Annotatsiya: Bo'lajak o'qituvchilarda madaniyatlararo kompetentsiyani shakllantirishda aksiologik yondashuv asosiy rol o'ynaydi. Ushbu yondashuv qadriyatlar va madaniy me'yorlarga urg'u berib, o'qituvchilarni madaniy hurmat va bag'rikenglikni rivojlantirishga undaydi. O'quv jarayoniga aksiologik tamoyillarni joriy etish nafaqat til ko'nikmalarini yaxshilash, balki o'qituvchilarda madaniyatlararo muloqot va tushunish qobiliyatini rivojlantirishga imkon beradi. Ushbu yondashuv tufayli bo'lajak o'qituvchilar globallashuv jarayonida o'zaro hamkorlik qilishga tayyor bo'lib, har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirishga hissa qo'shadilar.

Kalit so'zlar: aksiologiya, aksiologik yondashuv, madaniyatlararo kompetentsiya, bag'rikenglik, qadriyatlar va me'yorlar, madaniyatlararo muloqot, axloqiy ko'rsatmalar, axloqiy me'yorlar, qadriyatlarga asoslangan ta'lim

"The Role of the Axiological Approach in Developing Teachers' Intercultural Competence"

'Dildora Abdirakhim Kizi Akhmedova, Research Associate, Namangan Pedagogical Institute'

"Abstract": *The axiological approach plays a key role in developing intercultural competence among future teachers. This approach focuses on values and cultural norms, fostering teachers' respect for cultural values and tolerance. Integrating axiological principles into the educational process not only enhances language skills but also develops teachers' capacity for intercultural dialogue and understanding. Through this approach, future teachers become better prepared for interaction in the process of globalization, contributing to the development of well-rounded, harmonious individuals.*

"Keywords": *axiology, axiological approach, intercultural competence, tolerance, values and norms, intercultural dialogue, moral guidelines, ethical standards, value-oriented learning*

"In today's world, there is active interaction between various cultures, which requires teachers to have the ability to work effectively in a multicultural environment. Successful interaction with representatives of different cultures depends on the level of intercultural competence, which includes understanding and respecting differences in values and traditions."

"Axiology" is a philosophical discipline that studies the nature, sources, and structure of values, as well as their role in human life and society. In the context of pedagogy, axiology focuses on the values that are formed and transmitted in the educational process.

In the educational context, axiology helps to determine which values are considered important for shaping students' personalities. These may include moral, cultural, social, and ethical values that guide students' behavior and thinking. Axiology examines how values influence educational practices and the learning process. Pedagogy based on axiological principles aims to develop students' stable value orientations that contribute to their personal and professional growth.

Teachers who apply the axiological approach should be ready to discuss issues of morality, responsibility, and social justice with students, helping them develop a conscious attitude toward their actions and choices. The axiological approach emphasizes values and meanings, contributing to the development of the emotional and ethical aspects of intercultural competence. Teachers who are aware of their own values and those of other cultures can lead dialogues more effectively and prevent conflicts. The axiological process is based on principles that highlight the importance of cultural and moral guidelines in education. As some researchers note, axiology involves the analysis and formation of value attitudes, which is particularly relevant in a diverse world of cultures and traditions [1].

Axiology in pedagogy emphasizes that the choice of teaching methods and forms should consider value aspects. For example, using active learning methods can not only facilitate knowledge acquisition but also foster values in students such as cooperation, empathy, and respect for others' opinions.

The axiological approach is inherently part of modern pedagogy, in which the learner is regarded as the highest value of society. In this regard, axiology can be seen as a methodological foundation for education and modern pedagogy [2]. A key condition for achieving this goal is creating an environment that encourages students to become familiar with, accept, and interpret various cultural values rather than imposing specific ones. This means that the educational system should encourage and motivate students in their

choices, as well as support their internal work on understanding and adopting their value priorities.

Axiology in pedagogy plays a crucial role in forming the value basis of education. It helps determine which values need to be developed in students for their successful socialization and professional activities. The pedagogical process, guided by axiological principles, creates conditions for shaping a harmonious personality prepared for active and responsible participation in society.

"Modern educational standards require the preparation of teachers capable of fostering respect and tolerance in students towards cultural traditions and customs, which is impossible without proper training for the teachers themselves." I.A. Zimnya defines the concept of a "teaching approach," which includes two key aspects. First, this aspect is a worldview category that reflects the social attitudes of participants in the educational process. Second, it is a comprehensive and systematic organization of teaching that encompasses all components of the educational process, including teacher-student interaction. These definitions highlight the importance of both social and organizational factors in teaching [3].

"The Influence of the Axiological Approach on Teachers"

- "Values" → Formation of value orientations
- "Cultural diversity" → Development of professional skills
- "Empathy" → Improvement in student interaction
- "Ethical aspects" → Creation of an inclusive educational environment

E. Solovova emphasizes that communicative interaction within intercultural communication involves not only the exchange of information between participants but also the spiritual enrichment of all aspects of life, particularly through the introduction and exchange of cultural and value realities. The process of axiology in intercultural communication allows for the transmission of cultural values, which facilitates a deeper understanding of the dialogue content between cultures. In this context, the system of values acts as a foundation, forming cultural matrices that ensure understanding and mutual comprehension between different cultures [4].

A.T. Mukhamedov emphasizes the importance of integrating both national and universal cultural values into the educational process. This creates conditions for respect and understanding of cultural differences, which promotes a deeper level of intercultural competence in future teachers [5]. The process of integrating cultural values includes studying traditions, customs, and ethical norms, which fosters a respectful attitude towards different cultures among students.

Research shows that the axiological approach helps teachers instill moral and ethical values in students that are essential for successful communication in a multicultural environment. This includes respect, tolerance, and the ability for empathy, which are critical aspects of intercultural interaction [6]. Teachers must be prepared to discuss ethical issues related to various cultures, fostering an open and respectful classroom atmosphere.

The axiological approach enables teachers to adapt to the modern world's demands, where intercultural interaction is becoming increasingly relevant. This requires teachers not only to have knowledge of different cultures but also to be able to work in a diverse educational environment. Experts indicate that teachers should possess skills that allow them to interact effectively with representatives of different cultures and to take their specificities into account.

"To successfully implement the axiological approach in the educational process, it is essential to develop teaching expertise." Teachers need training in methods that promote critical thinking, reflection, and self-assessment among students [7]. Pedagogical techniques aimed at developing intercultural competence may include project-based activities, role-playing, and dialogues on cultural differences.

In conclusion, it should be emphasized that today's language teaching methodology has made significant progress. It includes modern forms, methods, and techniques that meet the ever-evolving demands of higher education. These innovations contribute to more effective learning by addressing the diverse educational needs and cultural contexts, while also developing the competencies necessary for successful communication.

The axiological approach is seen as a foundation for developing intercultural communication. Teachers who possess intercultural competence can create an inclusive educational environment where students from different cultures can interact, exchange experiences, and learn from one another. It is important that the educational process incorporates elements of cultural exchange to foster intercultural communication skills. This approach helps teachers instill in students an understanding and respect for various cultural traditions and values, which contributes to the formation of value orientations essential for successful intercultural interaction.

Teachers who use the axiological approach encourage students to critically examine their values and beliefs, as well as analyze cultural stereotypes. This promotes a deeper understanding of intercultural dynamics and the development of intercultural communication skills.

Thus, the axiological approach plays a key role in preparing teachers to foster intercultural competence. It helps create conditions for respectful and constructive communication between representatives of different cultures, which is crucial in today's culturally diverse society. Implementing the axiological approach in education is a step toward building a more harmonious and inclusive society capable of effective interaction and cooperation.

REFERENCES:

1. Ivanova, N. P. Aksiologiya i obrazovanie: osnovnye aspekty. Nauka i obrazovanie, 3(12).
2. Minyakova I.V. K voprosu o primenении aksiologicheskogo podkhoda v protsesse formirovaniya mezhkul'turnoy kompetentsii uchashchikhsya sredney shkoly. 2014. <https://cyberleninka.ru/journal/n/problemy-sovremennoy-nauki-i-obrazovaniya>
3. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psikhologiya. - Rostov-na-Donu: Feniks, 2007.

4. Solovova E. N. Metodika obucheniya inostrannym yazykam. M.: Prosveshchenie, 2002.
5. Mukhamedov, A. T. (2019). Kul'turnye tsennosti v obrazovanii: uzbekskiy kontekst. Zhurnal pedagogicheskikh issledovaniy, 2(5).
6. Petrova, A. V. (2018). Eticheskie aspekty mezhkul'turnogo obshcheniya v obuchenii. Pedagogika i psikhologiya, 6(9).
7. Rakhimova D. S. (2021). Podgotovka uchiteley k mezhkul'turnomu vzaimodeystviyu. Aktual'nye voprosy obrazovaniya, 3(14).

MUSIQA MADANIYATI FANI TO'GARAKLARINI SAMARALI TASHKIL
ETISH.

Xudoynazarov Dilshodbek Obidjon o'g'li

Sirdaryo viloyat Pedagogik mahorat markazi musiqa madaniyati fani metodisti.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim muassalarida musiqa to'garaklarida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning ahamiyati to'g'risida mulohazalar yuritilgan. Shuningdek maqolada musiqa to'garaklariga o'quvchilarni jalb qilgan holda ularni musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar: musiqa to'garagi, musiqiy cholg'ular, musiqiy konsertlar, xor, sahna ko'nikmalari.

Mustaqilligimizning poydevorini mustahkamlashda O'zbekiston buyuk davlatga aylanishida ta'lim-tarbiya ishlari to'g'ri yo'lga qo'yilishi dolzarb vazifalardan biri bo'lib hisoblanadi. Chunki ilm-fan, madaniyat va ma'rifat har qanday mamlakat va xalqning yuksaklikka ko'taradi, uning taraqqiyotini ta'minlaydi, kelajagini oldindan ko'rsatib beradi. Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar va axborot texnologiyalari o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan kunga kuchayib bormoqda. Musiqa madaniyati hayotimizda keng o'rin tutgan, inson shaxsiyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi, har bir insonni ma'naviy shakllanishida oilaning, maktabning, jamiyatning ahamiyati katta, chunki insonning insoniylik xususiyatlari jamiyatda tarkib topadi. Yosh avlodni kamolot sari yetaklashda tarbiyaning ko'plab omillari qatori musiqa tarbiyasi alohida o'rin tutadi. Musiqa tarbiyasi nafosat tarbiyasining asosiy va murakkab qirralaridan biri bo'lib, insonni atrofdagi go'zal narsalarni tog'ri idrok etishga va qadrlashga o'rgatadi.

Musiqa madaniyati fani to'garaklarini samarali tashkil etish uchun bir nechta muhim omillarni hisobga olish lozim:

1. Maqsadlarni belgilash: To'garakning maqsadini aniqlang. Bu yoshlarni musiqa madaniyati bilan tanishtirish, ijodkorlikni rivojlantirish yoki musiqa asarlarini o'rganish bo'lishi mumkin.
2. Qiziqarli dasturlar: Dasturlarni qiziqarli va foydali qilib tayyorlang. Turli janrlarda musiqa eshitish, dastlabki nazariy bilimlarni o'rganish, va amaliy mashg'ulotlarni o'z ichiga olgan tadbirlar rejalashtiring.
3. Mutaxassislar jalb qilish: Musiqa sohasida tajribali mutaxassislar, pedagoglar yoki ijrochilarni to'garak faoliyatiga jalb qiling. Ularning tajribasi yoshlarni yanada motivatsiya qiladi.
4. Ommaviy tadbirlar: Musiqa konsertlari, festivallar yoki ko'rgazmalar tashkil eting. Bunday tadbirlar to'garak a'zolarini birlashtiradi va ijodkorlikni rag'batlantiradi.
5. Yoshlar ishtirokini oshirish: A'zolarini faol ishtirok etishga undang. Ular o'z fikrlarini bildirishlari, yangi g'oyalarni taklif qilishlari mumkin.

6. Infratuzilma va jihozlar: O'qitish jarayoni uchun zarur bo'lgan asboblari va jihozlarni ta'minlang. Musiqa o'qitishda yaxshi jihozlangan sinf xonalari muhim ahamiyatga ega.

7. Baholash va takomillashtirish: O'qitish jarayonini doimiy ravishda baholang va o'zgarishlar kiritib boring. O'quvchilar va ularning ota-onalari fikrlarini inobatga oling.

8. Hamkorlik: Boshqa ta'lim muassasalari, madaniyat markazlari yoki musiqa institutlari bilan hamkorlik o'rnatish. Bu resurslarni kengaytirishga va yangi imkoniyatlarni yaratishga yordam beradi.

O'quvchilarni musiqa to'garagiga jalb qilish uchun quyidagi strategiyalarni qo'llashingiz mumkin:

1. Qiziqarli dasturlar: To'garakda o'ziga xos va qiziqarli dasturlar tayyorlang. O'quvchilarni jalb qilish uchun musiqa janrlarining xilma-xilligini taqdim eting.

2. Namoyishlar va ko'rgazmalar: O'quvchilarning qobiliyatlarini namoyish etish imkoniyatini yarating. Konsertlar yoki musiqiy ko'rgazmalar tashkil etish, ularni ishtirok etishga undaydi.

3. Sovg'alar va mukofotlar: Faol ishtirok etgan o'quvchilarga kichik mukofotlar yoki sovg'alar taqdim eting. Bu motivatsiyani oshiradi.

4. Yoshlarni jalb qilish: To'garak faoliyatiga yoshlarni jalb qilishda ularga o'z fikrlarini bildirish imkoniyatini bering. O'z g'oyalari va takliflarini inobatga olish, ularni ko'proq qiziqtiradi.

5. Tanlovlar va musobaqalar: Musiqa sohasida tanlovlar yoki musobaqalar o'tkazish, o'quvchilarning raqobatbardoshligini oshiradi va motivatsiyasini kuchaytiradi.

6. Oila va jamiyat bilan hamkorlik: Ota-onalar va jamiyatni to'garak faoliyatiga jalb qiling. Ularni tadbirlarga taklif eting va hamkorlik o'rnatishga harakat qiling.

7. Maqsadli marketing: O'quvchilarni jalb qilish uchun maktabning ijtimoiy tarmoqlari va plakatlar orqali reklama qiling. Qiziqarli va yorqin materiallar tayyorlang.

8. O'qituvchilar va mutaxassislar ishtiroki: Maktab o'qituvchilari yoki musiqa sohasida tajribaga ega mutaxassislarni to'garakda ishtirok etishga undang. Ular o'quvchilarga ilhom berishi mumkin.

Musiqa to'garaklarida xor bo'lib kuylash o'quvchilarni birlashtirish va musiqa madaniyatini rivojlantirish uchun ajoyib imkoniyatdir. Bu jarayonni samarali o'tkazish uchun quyidagi tavsiyalarni hisobga olish mumkin:

1. Xor tanlash: Xor uchun yosh va tajribaga mos keladigan musiqalarni tanlang. O'quvchilarni qiziqtiradigan va ularga osonlik bilan bajarish imkonini beradigan asarlar tanlang.

2. Boshqaruv va tashkilot: Xor rahbarini tanlang. U xorni boshqarish, notalarni o'qitish va ijodiy jarayonda o'quvchilarga yordam berishi kerak.

3. Mashg'ulotlar rejasini: Doimiy mashg'ulotlar rejasini ishlab chiqing. Ularni haftalik yoki oylik asosda o'tkazish, o'quvchilarni muntazam ravishda jalb qilish imkonini beradi.

4. Texnikani o'rgatish: O'quvchilarga vokal texnikalar, ovoz chiqarish va to'g'ri nafas olish usullarini o'rgating. Bu xor ijrosini sifatini oshiradi.

5. Ijro etish tajribasi: Xor uchun konsertlar yoki ko'rgazmalar tashkil eting. Bu o'quvchilarga o'z bilimlarini amaliyotda qo'llash imkonini beradi.

6. Qiziqarli va turli janrlar: Xorda ijro etiladigan musiqa janrlarini xilma-xil qiling. Klassik, xalq, pop va zamonaviy asarlarni birlashtirish o'quvchilarning qiziqishini oshiradi.

7. Raqobat va tanlovlar: Musiqa tanlovlari yoki festivallarda ishtirok etish o'quvchilarga qo'shimcha motivatsiya beradi va ijro etish mahoratini oshiradi.

8. Sahna ko'nikmalari: O'quvchilarga sahnada chiqish, muomala qilish va auditoriya oldida o'zini tutishni o'rgating. Bu ko'nikmalar ularni yanada ishonchli qiladi.

Xor bo'lib kuylash nafaqat musiqiy ko'nikmalarni rivojlantiradi, balki o'quvchilar o'rtasida do'stlik va hamkorlikni ham kuchaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Umumta'lim maktablarida musiqa ta'limi va tarbiyasi Konsepsiyasi. –T.: -XTB, 1995 y.
2. Q.Mamirov. "Qo'shiqlar, xor asarlari" O'quv qo'llanma. Toshkent-2006
3. 5. O.Sodiqov. «Xor partiturasini so`qish». G`.G`ulom nomidagi nashriyot
4. uyi. Toshkent. 2004 yil.
5. G. Sharipova «Musiqa metodikasi». - T.: « O 'zbekiston faylasuflar» nashriyoti, 2012 y

Saribayeva Barno Jamalatdinovna

Qo'ng'iroq tumani 24-sonli maktabgacha ta'lim tashkiloti

Duysenova Gulshad Kanatovna

24-sonli maktabgacha ta'lim tashkiloti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada maktabgacha ta'limda o'yinlar va o'qitish texnologiyalarining ahamiyati yoritilgan. Ushbu usul orqali bolalar o'qitish jarayonida ishtirok etishlari, bilimlarni yanada osonroq va samarali o'zlashtirishlari mumkin. O'yinlar orqali ta'lim berishning asosiy usullari, ulardan foydalanish usullari va ular orqali erishilishi mumkin bo'lgan natijalar haqida misollar keltirilgan. Shuningdek, o'yinlarning bolalar rivojlanishiga qanday ta'sir ko'rsatishi haqida tushunchalar berilgan.*

Kalit so'zlar: *maktabgacha ta'lim, o'yinlar, o'qitish texnologiyasi, ta'lim jarayoni, rivojlanish, innovatsion usullar.*

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalar uchun ta'lim va tarbiya jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega. Shu yoshdagi bolalar asosan o'yin orqali o'rganishga moyil bo'lib, ularning e'tiborini jalb etish va o'zlashtirish jarayonini yanada samarali qilish uchun o'yin metodlaridan keng foydalanish lozim. O'yinlar bolalarning dunyoqarashini kengaytiradi, ijodiy fikrlashini rivojlantiradi va ularning o'rganishga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

O'yinlar, ta'lim jarayonining ajralmas qismi sifatida, bolalarning o'qitishga nisbatan bo'lgan munosabatini shakllantirishga xizmat qiladi. Masalan, matematik o'yinlar orqali bolalar raqamlarni o'rganishadi, sanashni mashq qilishadi va matematika asoslarini tushunishadi. Shuningdek, bunday o'yinlar mantiqiy fikrlash, diqqatni jamlash va jamoada ishlash kabi ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Misol: Matematik o'yin "Raqamlarni top". Ushbu o'yinda bolalarga raqamlar yozilgan kartochkalar tarqatiladi va ular raqamlarni tartibda qo'yishi kerak. Bu oddiy o'yin orqali sanash va raqamlarni bir-biridan ajratishni o'rganishadi.

O'yin texnologiyalarining ko'plab turlari mavjud:

- **Didaktik o'yinlar:** Ushbu o'yinlar bolalarning bilim va malakalarini oshirishga qaratilgan. Masalan, ranglarni ajratish o'yini. Bunda bolalarga turli rangdagi buyumlar beriladi va ularni tegishli ranglarga ajratishlari kerak bo'ladi. Bu orqali ular ranglarni taniy boshlashadi va bu boradagi bilimlarini mustahkamlashadi.

- **Hikoya asosidagi o'yinlar:** Bu turdagi o'yinlarda bolalar hikoya asosida rollarga bo'linib, muayyan vaziyatlarni o'ynashadi. Masalan, "Do'konchi" o'yini. Bunda bolalar biri sotuvchi, boshqalari xaridor bo'lib harakat qilishadi va sotib olish-savdo qilish jarayonini o'rganishadi. Bu o'yin bolalarda muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi.

- **Sport o'yinlari:** Bolalar jismoniy faollikni oshiradigan sport o'yinlari orqali ham rivojlantiriladi. Masalan, "To'p bilan mashqlar" o'yini bolalarning koordinatsiyasini rivojlantiradi, jamoaviy ishlash ko'nikmasini shakllantiradi.

Hozirgi kunda raqamli texnologiyalar yordamida o'qitish jarayoniga ko'plab innovatsion yondashuvlar kiritilmoqda. Bolalar uchun maxsus ishlab chiqilgan ilovalar,

o'yinlar va elektron resurslar ta'lim jarayonini yanada qiziqarli qiladi. Masalan, planshetlarda yoki kompyuterlarda ishlaydigan interaktiv o'yinlar orqali bolalar raqamlar, harflar yoki ranglarni o'rganishlari mumkin.

Misol: "ABC" interaktiv o'yini. Ushbu o'yin orqali bolalar harflarni o'rganishadi va ularni osonroq eslab qolishlari mumkin. Har bir harf bilan bog'liq oddiy so'zlar va rasmiy ko'rinishdagi o'yinlar orqali o'rganish yanada oson va tez amalga oshiriladi.

O'yin texnologiyalaridan foydalanish orqali erishilishi mumkin bo'lgan natijalar juda katta. Ta'limiy o'yinlar bolalarning bilimlarini mustahkamlash bilan birga ularning ijtimoiy ko'nikmalarini, ijodiy va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, o'yinlar bolalarning xotira, e'tibor, diqqat, mantiqiy fikrlash kabi psixologik xususiyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

O'yin texnologiyalari o'zining xilma-xilligiga ko'ra ta'lim jarayonida samarali natijalarni beradi. Ularni qo'llash usullari quyidagicha:

- Rolli o'yinlar: Bu turdagi o'yinlar bolalarda ijtimoiy rol va muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, "Doktor va bemor" o'yini orqali bolalar muloqot qilish, yordam ko'rsatish kabi ko'nikmalarni o'zlashtiradi.

- Loyiha asosida o'yinlar: Bu o'yinlarda bolalar muammolarni mustaqil hal qilishadi. Masalan, "Fermani quramiz" o'yini. Bu o'yinda bolalar kichik guruhlariga bo'linib, qog'oz va boshqa materiallar yordamida fermani qurishadi. Bu o'yin bolalarda jamoaviy hamkorlik va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

O'yinlar va o'qitish texnologiyalari maktabgacha yoshdagi bolalarni ta'lim jarayoniga jalb etishning eng samarali usullaridan biridir. Ushbu usullar orqali bolalar bilimlarni o'zlashtirishda faol ishtirok etadilar, bu esa ularning kelajakdagi ta'lim jarayoniga bo'lgan munosabatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelgusida ushbu usullarni yanada takomillashtirish va zamonaviy texnologiyalarni ta'lim jarayoniga kengroq tatbiq etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Axmedova, L. (2019). Maktabgacha yoshdagi bolalarga didaktik o'yinlar yordamida ta'lim berish. Toshkent: O'zbekiston pedagogika universiteti.
2. Karimova, N. (2021). Maktabgacha ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarni joriy etishning usullari. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.
3. Sobirov, R. (2020). O'yin texnologiyalarining bolalar rivojlanishiga ta'siri. Buxoro: Buxoro davlat pedagogika instituti.
4. Yuldasheva, D. (2022). Maktabgacha ta'limda o'yin metodlari va ularning samaradorligi. Farg'ona: Farg'ona davlat universiteti.

O'ZBEKISTONLIK JANGCHILARNING FASHIZM USTIDAN G'ALABAGA
QO'SHGAN HISSASI

Ametov Temirbek Almasovich

Ilmiy rahbar Perfect-university tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) Orcid id: 0000-0001-9364-9674, Tel.: +99891 270-09-30, e-mail: ametov.81@mail.ru

Safaraliyev Abbosxon Asqarali o'g'li

TOQQQ Nurobod harbiy qism Madaniyat markazi boshlig'i Perfect University Ijtimoiy fanlar
Tarix Orcid id: 0009-0007-6007-6524 Tel.: +99891 001-99-77, e-mail: abbosxonsafarov@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Ikkinchi jahon urushining boshlanishi, urush yillarida O'zbekistondan frontga yuborilgan harbiy texnika, qurol-yarog' va moddiy vositalar, O'zbekistonliklar urushning so'nggi pallasidagi jasoratlari hamda fashizm ustidan g'alabaga qoshgan ulkan hissa yoritilgan.

Kalit so'zlar: Ikkinchi jahon urushi, harbiy safarbarlik, gospital, mudofaa fondi, Birlashgan Millatlar Tashkiloti, xotira va qadrlash.

Bugun barchamiz, avvalo buyuk G'alabaga beqiyos hissa qoshgan, mana shu yorug' kunlarga yetib kelolmagan aziz insonlarni doimo yod etamiz, ularning xotirasi, pok ruhlari oldida ta'zim qilamiz. Shafqatsiz urushda, mashaqqatli mehnat frontida mardlik va jasorat ko'rsatgan barcha faxriylarimizga yuksak hurmat va ehtirom, chuqur minnatdorlik bildiramiz.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondoni Shavkat Miromonovich Mirziyoyev

O'zbekiston mustaqillika erishganidan mamlakatimiz barcha jabhalarida islog'otlar amalga oshirildi. Shuningdek, xalqimiz og'ir va qiyin o'tmishi, tarixiy haqiqatni qayta tiklash masalalari davlatimiz miqyosida ko'rib chiqildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbuslari bilan fashizm ustidan erishilgan g'alaba tarixini qayta o'rganish masalalari hamda unda xalqimizning martlik, jasorat va matonat bilan g'alaba qozonganligi qayta chuqur tadqiq qilindi. Tadqiq qilish natijasida bir qancha adabiyotlar va kitob- albomlar nashr qilindi .

Hech shubhasiz, oradan qancha yillar, zamonlar o'tmasin, buyuk G'alabaning qadri-qimmatini va ahamiyati tobora ortib boraveradi. Bugungi yorug', musaffo osmonimiz sofligini, hozirgi tinch, osuda hayotimizni ta'minlash uchun bukilmay iroda va jasorat namunasini ko'rsatgan, Vatan uchun jonlarini fido qilgan mard va jasur ota-bobolarimizning matonatlarini hech qachon unutmaymiz .

Agressiv davlatlar fashistik Germaniya va Italiya hamda militaristik Yaponiya ikkinchi jahon urushini tashkil etishda faol ishtirok etdilar. Shunday qilib, 1939-yil 1-sentyabrda Germaniya qo'shinlarining Polshaga bostirib kirishi bilan ikkinchi jahon urushi boshlandi. Fashistlar bloki davlatlari tomonidan olib berilgan urush bosqinchilik, adolatsizlik urush edi. Fashizmga qarshi urushgan davlatlar adolat uchun kurashdilar. Agressiya qurboni bo'lgan mamlakatlarda vatanparvar kuchlar, xalq tomonidan qarshilik ko'rsatish harakati boshlangach, urushning ozodlik xarakteri yanada kuchaydi. Angliya va Fransiya hukmron

doiralari birinchi jahon urushida qo'lga kiritgan hududlarni o'z tasarrufida saqlab qolishga, Gitler qo'shinlarini Sharqqa, Sovet Ittifoqi tomon yo'naltirishga intildilar. Sovet davlatining tashqi siyosati fashistlar Germaniyasini Angliya va Fransiya qarshi qo'yishga va ularning harbiy kuchlari zaiflashgan paytda zarba berishga qaratilgan edi. 1939-yil 23-avgustda sobiq SSSR bilan Germaniya o'rtasida 10-yil muddatga hujum qilmaslik to'g'risida shartnoma imzolandi. Shartnomaning mahfiy qo'shimcha bayonnomasiga muvofiq Germaniya va SSSR o'zlarining ta'sir doiralari bo'lib oladilar. German va sovet manfaatlari Polsha davlati hududlari bilan bog'liq edi. Germaniya Boltiqbo'yi mamlakatlariga da'vo qilishdan voz kechadi. Germaniya 1939-yil 1-sentyabrda Polshaga bostirib kimgach, Sovet davlati 1939-yil 17-sentyabrda o'z qo'shinlarini G'arbiy Ukraina va G'arbiy Belorussiyaga kiritadi va bu hududlarni o'z tasarrufiga oladi. 1940-yil iyunda SSSR Boltiqbo'yi respublikalarini ham egalladi. Ikkinchi jahon urushining dastlabki davridayoq fashistlar Germaniyasi G'arbiy va Markaziy Yevropada hukmronlikni qo'lga kiritdi. Germaniya va Italiya Yevropadagi 10 davlatni-Polsha, Chexoslovakiya, Yugoslaviya, Belgiya, Gollandiya, Lyuksemburg, Daniya, Norvegiya, Avstriya, Fransiya bosib oldi.

O'zbekistonliklarning fashizm ustidan galabaga qo'shgan hissasi. Urushning dastlabki kunlaridayoq G'arbiy chegaralardagi harbiy qo'shilmalar tarkibida xizmat qilayotgan o'zbekistonliklar fashist bosqinchilarga qarshi jangga kirdilar. Chegarada joylashgan Brest qal'asining 50 dan ortiqroq millatga mansub jangchilari orasida o'zbeklardan Doniyor Abdullaev, Bobohalil Kashanov, Ahmad Aliev, Nurum Siddiqov, Uzoq O'taev va boshqalar bor edi. Ular qal'a himoyachilari bilan yelkama-yelka turib dushmanning katta kuchlariga qarshi qariyb bir oy davomida oxirgi tomchi qonlari qolguncha jang qildilar.

O'zbekistonlik jangchilar qatnashgan Brest, Smolensk, Kiev, Odessa, Sevastopol va Leningradning qahramonona himoyasi fashistlar Germaniyasining «Yashindek tez urush» qilish rejasiga dastlabki zarba bo'ldi.

O'zbekistonliklar Moskva uchun janglarda. 1941-yil kuz-qish oylarida Moskva ostonalarida hayot-mamot janglari bo'ldi. Moskva ostonalaridagi ana shu dahshatli janglarda O'zbekistonliklar ham jasorat-matnat, yuksak harbiy mahorat ko'rsatdilar. Janubiy-G'arbiy front tarkibidagi 353-tog'-o'qchi polki jangchisi Qo'chqor Turdiev katta jasorat ko'rsatdi. U 1941-yil 25-oktyabrda safdoshlari bilan razvedkaga, so'ngra «til» olib kelishga yuborildi. Otishmada barcha quroldoshlari halok bo'lgan Qo'chqor Turdievning bir o'zi dushmanning bir vzvodini yo'q qilib, 3 tasini asirga olib keldi. Bu jasorati uchun Qo'chqor Turdiev o'zbekistonlik jangchilar orasida birinchi bo'lib Qahramon unvoniga sazovor bo'ldi. Toshkentda uzoq yillar xizmat qilgan general I.V.Panfilov Almati shahrida turkistonliklardan diviziya tuzdi. Uning komandirlari tarkibida Toshkent piyoda bilim yurti va O'rta Osiyo harbiy okrugining harbiy-siyosiy bilim yurtida ta'lim olgan 180 zobit bor edi. General I.V.Panfilov diviziyasi Moskva ostonalaridagi Volokolamsk yo'nalishida qattiq janglar qildi. Diviziya jang-maydonida dushmanning 114 tankini, 26 ming askar va zobitlarini, 5 samolyot va boshqa ko'plab texnikasini yo'q qildi.

O'zbekistonda tuzilgan 258-o'qchi diviziyasi askarlari Moskva ostonalaridagi janglarda 9000 dan ko'proq dushmanning askar va zobitlarini yer tishlatib, 137 aholi yashaydigan punktlarni ozod etib, birinchilardan bo'lib Oka daryosiga chiqib oladi, ko'plab jangovar texnikani qo'lga tushiradilar.

Moskva himoyachilari orasida o'zbek qizi Zebo G'anieva ham bor edi. 1942-yil 21-may kunigacha 23 fashistni yer tishlatdi. 16 marta razvedkaga borib, dushman to'g'risida qimmatli ma'lumotlar olib keldi. Zebo G'anieva jasorati uchun "Qizil bayroq" ordeni bilan mukofotlandi.

Moskva ostonalarida o'zbekistonlik merganlar-Ishoqov 354 fashistni, Abubekov 229, Yusupov 132, Madaminov 123 fashist askar va zobitlarini yer tishlatdilar. 1753 nafar o'zbekistonlik jangchilar «Moskva mudofaasi uchun» medali bilan mukofotlandilar.

O'zbekistonliklar Stalingrad janglarida. O'zbekistonliklar 62-va 64-armiyalar safida turib tarixiy Stalingrad jangida qahramonona jang qildilar. Janglar avjiga chiqqan paytda Stalingradga Samarqand va Farg'onada tuzilgan 90-va 94-o'qchi brigadalari etib kelib jangga kirdilar. Bu brigadalar asosan o'zbek yigitlaridan tuzilgan bo'lib, komandirlari orasida S.Nuritdinov, V.Umarov, A.Murodxo'jaev, F.Norxo'jaev va boshqalar bor edi. 20-otliq askarlar diviziyasining jangovar ruhda jang qilishida diviziya komissari Mullajon Uzoqovning xizmati katta bo'ldi.

O'zbekistonlik jangchilardan 2738 kishi «Stalingrad mudofasi uchun» medali bilan mukofotlandi.

O'zbekistonliklarning «Tub burilishga» qo'shgan hissasi. 1942-yil yozida Kursk yonida bo'lgan qattiq janglarda O'zbekistonda tuzilgan 62-va 69-o'qchi diviziya jangchilari jasorat ko'rsatdilar. O'zbekistonliklar 5-va 15-o'qchi diviziyalar hamda 5-gvardiyachi va 62-gvardiyachi o'qchi diviziyalar tarkibida ham jang qildilar. «Oryol» diviziyasi faxriy nomini olgan 5-o'qchi diviziya tarkibida farg'onalik Ahmadjon Shukurov ham bor edi. Zolotoryovka uchun qattiq janglarda Ahmadjon Shukurov matonat ko'rsatdi, dushmanning 110 ta askar va zobitlarini yer tishlatdi va 15 tasini asir oldi. Bu jasorati uchun unga Qahramon unvoni berildi va Zolotoryovka qishlog'i o'sha paytdan boshlab Shukurovka deb ataladigan bo'ldi.

Kurskdagi porloq g'alabadan so'ng Qizil Armiyaning 2000 km uzunlikdagi frontda qudratli strategik hujumi boshlanib ketdi. Dneprni birinchi bo'lib kechib o'tganlar orasida G'ijduvon tumanidagi Lavzekaron qishlog'idan chiqqan starshina Vali Nabiev, andijonlik Qambarali Do'smatov, qoraqalpoqlik Xudoybergan Shoniyozov, shofirkonlik Sharif Ergashev, Buxorodan chiqqan T.A.Tixonov va boshqalar bor edi. Dneprni kechib o'tishda, uning o'ng qirg'og'idagi istehkomlarni egallashda ko'rsatgan jasorati uchun jami 2348 jangchiga, shu jumladan, 26 o'zbek yigitlariga Qahramonlik unvoni berildi.

Kurskdagi g'alaba va dushmanning Dneprdan uloqtirib tashlanishi natijasida jahon urushining borishida tub burilish yasaldi, harbiy strategik tashabbus dushmandan batamom tortib olindi. Stalingraddagi g'alaba Gitler Germaniyasining yengilishi muqarrarligini ko'rsatgan bo'lsa, Kursk va Dneprdagi g'alaba nemis fashist qo'shinlarini halokatga mahkum etdi.

O'zbekistonlik jangchilar Leningrad qamalini yo'q qilish, Ukraina, Belorussiya, Moldaviya va Boltiqbo'yi respublikalarini dushmandan ozod qilish uchun bo'lgan janglarda ham qahramonlik namunalarini ko'rsatdilar. 1944-yil kuz oylariga kelganda dushman mamlakatdan butunlay haydab chiqarildi, SSSR chegaralari tiklandi.

O'zbekistonlik partizanlar. Dushmanni tor-mor etishda partizanlar harakatining o'rni va roli katta bo'ldi. Urushning dushman ustunlik qilgan dastlabki davrida butun-butun

harbiy qismlar dushman qurshovida qolib ketdi, ko'plab askar va zobitlar noilojlikdan asirga tushib qoldilar. Harbiy asirlarning soni 5 mln kishidan ortiqroq bo'lib, ular orasida minglab o'zbekistonliklar ham bor edi.

Harbiy asirga olinganlar orasidagi komissarlar, komandirlar birinchilar qatorida otib tashlanar edi. Qolganlari harbiy lagerga tashlanardi, ularga qattiq azob berilar, och-yalong'och ortiqcha yuk, keraksiz xo'randa, deb o'ldirib yuborishar edi. Keyinchalik urush dushman o'ylaganchalik bo'lib chiqmagach, harbiy asirlardan tekin ishchi kuchi sifatida foydalana boshlandi.

Dushman bosib olgan shahar va tumanlar aholisi Germaniyaga haydab ketildi. Ba'zi joylarda mehnatga layoqatli bo'lgan fuqarolarni Germaniyaga ishga yollab olib ketishga ham urindilar. Germaniyaga haydab ketilgan sovet fuqarolari soni 4 mln.dan ortiq edi. Harbiy asirlar, haydab ketilgan fuqarolar Osvensim, Mautxauzen, Buxinvald va boshqa o'nlab o'lim lagerlarida saqlandi, xo'rlandi va ko'plari halok bo'ldi.

Dushman ishgor qilgan tumanlar aholisining qamalidan chiqib qolgan yoki harbiy asirlikdan qochgan jangchilar tog'larga, o'rmonlarga yashirinib, partizancha kurashga o'tdilar.

Partizanlar harakati Rossiyaning g'arbiy hududlarida, Ukraina va Belorussiyada keng tarqaldi. Partizanlar harakati Markaziy shtabi tayyorlab yuborgan harbiy mutaxassislar, razvedkachilar partizanlar orasiga borib, ularni yirik-yirik otryadlarga birlashtirib, uyushgan holda dushmanga qarshi kurashga safarbar etdilar. Dushman qurshovidan chiqib olgan o'zbekistonlik jangchilar ham Rossiyaning g'arbi, Ukraina, Belorussiya, Moldaviya respublikalaridagi partizan qo'shinlarida ishtirok etdilar.

«Chekist» partizan otryadining razvedkachisi, qo'rqmas partizan Mamadali Topiboldievning nomi Belorussiyada mashhur bo'ldi. U dushmanning 67 askar va zobitlarini yo'q qilib, 180 tasini asirga oldi. M.T opiboldiev ko'rsatgan jasorati uchun Qahramon unvoniga sazovor bo'ldi. Belorussiyaning Pisarevo qishlog'i o'zbek xalqining jasur o'g'loni nomiga Topiboldievga deb ataldi. Gomel atrofidagi «Temir yo'l urushi»da ishtirok etgan Jonibek Otaboev, Bryansk atroflarida dushmanga to'satdan zarba bergan H.Musaev, A.Hakimov, I.Qosimov va boshqalarning nomlari urush solnomasidan o'chmas o'rin oldi.

O'zbekistonliklarning urushning so'nggi pallasidagi jasoratlari. Urush o'zining so'nggi pallasiga kiradi. Berlin uchun qattiq janglar bo'ldi. Qahramonlar-Botir Boboev, Tojiali Boboev, Solih Umarov, Shuhrat ordenining to'liq kavalerlari Abdulla To'qmoqov va Said Nomozovlar Berlinni zabt etishda qahramonlarcha jang qildilar. «Berlinni olinganligi uchun» medali bilan o'zbekistonlik jangchilardan 1706 kishi taqdirlandi. Fashistlar Germaniyasi tor-mor etildi. Germaniya ustidan qozonilgan g'alaba uchun medali bilan 109208 o'zbekistonlik jangchitaqdirlandi. O'zbekistonlik jangchilar Yaponiyaga qarshi urushda ham faol qatnashdilar. Ular 20-, 79-, 275-, 388-, 221-diviziya va boshqa harbiy qismlarning tarkibida jang qildilar. Seysin port shahrini egallashda 335-o'qchi diviziyasida leytenant Fozil Karimov, razvedkachi Vali Sulaymonov alohida jasorat ko'rsatdilar. Dushman sohiliga tushirilgan desantchilar orasida pulemyotchi Nishon Bozorov chaqqonlik bilan jang qilib yaponlarning 9 ta askari, 2 ta ofitserini yer tishlatdi. U «Jasorat uchun» medali bilan mukofotlandi. Shuningdek, leytenant A.A.Karimov, o'qchi

vzvod komandiri, kichik leytenant U.Doniyorov, pulemyotchilar qismi komandiri S.Qo'chqorov va boshqalar dushmanga qaqshatqich zarba berdilar.

6 yil davom etgan, butun insoniyotga og'ir kulfatlar solgan urush tamom bo'ldi. Urush insoniyatga juda katta qimmatga tushdi. 50 milliondan ortiq kishi halok bo'ldi, 90 milliondan ortiq kishi yarador va mayib bo'lib qoldi. Moddiy talafotlar qimmati 4 trillion dollardan oshib ketadi. Urush Yevropa, Afrika, Osiyo va Okeaniyada turli frontlarda olib borildi, fashizmni tor-mor etishda ko'p mamlakatlar qatnashdi. Biroq urushning asosiy og'irligi sovet kishilari zimmasiga tushdi. 27 millionga yaqin sovet kishilari urush alangasida halok bo'ldi. 18 milliondan ortiq jangchilar yarador va nogiron bo'lib qoldilar.

Xulosa. Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash lozimki, Ikkinchi jahon urushi butun insoniyat boshiga ulkan kulfatlar keltirdi. Tinchlik va adolat uchun kurashgan davlatlar orasida O'zbekistonning ham beqiyos o'rne bor, desak, mubolag'a qilmagan bo'lamiz. Urushning og'ir yillarida o'zbek xalqining asosiy ma'naviy-axloqiy xususiyatlari, uning insonparvarligi yorqin namoyon bo'lib turadi. Lekin tarixning o'yini ham, omonsiz jangu jadallar ham, tabiiy ofatlar va ochlik ham xalqimizning insoniylik tabiatiga dog' tushirolmadi.

Fashizm ustidan qozonilgan g'alabaning olamshumul tarixiy ahamiyati shundaki, u ko'plab xalqlarni zo'ravonlikdan, zulmdan ozod etdi, erkin, demokratik rivojlanish uchun, iqtisodiy va ma'naviy taraqqiyot uchun yo'l ochib berdi. Ikkinchi jahon urushi butun insoniyotga katta tarixiy saboq bo'ldi. Eng muhim saboq shundan iboratki, urush boshlanmasdan oldin unga qarshi kurashmoq, uning oldini olish tadbirlarini ko'rmoq zarur. Shu maqsadda jahondagi ko'pchilik mamlakatlar Birlashgan Millatlar Tashkilotini tuzdilar. Bu xalqaro tashkilot yarim asrdan beri tinchlikni mustahkamlash, xalqaro va mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlash masalalari bilan muttasil shug'ullanib kelmoqda.

Fashizm ustidan g'alaba qozonilgan 9-may kuni O'zbekistonda har yili «Xotira va qadrlash» kuni sifatida nishonlanmoqda. Respublika faxriylari uyushmasining tashabbusi bilan janglarda halok bo'lgan vatandoshlarimiz haqida arxiv materiallari to'planib, bu ma'lumotlar asosida «Xotira» turkumida 33 kitob nashr etildi. Har yili urushda qurbon bo'lganlarni xotirlash, biz bilan hozirgi kunlarda yonma-yon yashayotgan urush faxriylarini qadrlash, e'zozlash, hurmat-izzatini joyiga qo'yishdek insoniy ishlar yoshlarni vatanga muhabbat ruhida tarbiyalashda, mustaqil O'zbekistonning milliy xavfsizligini mustahkamlashda muhim ahamiyatga egadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning buyuk G'alabaning 75 yilligi hamda "Xotira va qadrlash kuni"ga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi - <https://president.uz/uz/lists/view/3564>
2. O'zbekistonlik Ikkinchi jahon urushi qahramonlari. - Toshkent: Sharq, 2020. – 3-b.
3. Harbiy san'atning rivojlanishi. Darslik. O'R QKA - 2022l.
4. Ikkinchi jahon urushi yillarida harbiy san'atni rivojlanishi. O'quv qo'llanma. Toshkent, 2020.
5. O'zbekistonda harbiy ish tarixidan. - Darslik. – Toshkent: Sharq, 2012.

6. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Davlat arxivi. 1619 jamg'arma, 1-ro'yxat, 45-yig'ma jild.

Saydaliyeva Dilzodaxon Bahodirovna

Qo'qon DPI tadqiqotchisi

Annotatsiya: Tilshunoslik alohida, mustaqil fan sifatida XIX asrning birinchi choragida (1816 yilda) fanlar olamiga kirib keldi. Shak-shubhasiz, tilshunoslik ham boshqa qator fanlar kabi tadqiqotlar, tajribalar, izlanishlar, g'oyalar, kuzatishlar natijasi, «mahsuli» sifatida o'zining alohida o'rganish obyektiga va tekshirish metodiga ega bo'ldi.

Kalit so'zlar: strukturalizm, nemis neofilologik maktabi, struktura, antroposentrizm, lingvistika, falsafa.

Jahon tilshunosligi fani ham shu kungi taraqqiyot bosqichiga etib kelguncha uzoq tarixiy taraqqiyot davrini, «o'sish» davrini bosib o'tdi. U turli maktablar, oqimlar, ta'limotlar ta'sirida bo'ldi, olimlar tomonidan lisoniy hodisalar haqida aytilgan fikrlar qarama qarshiligiga, til hodisalari haqida yaratilgan juda ko'plab manbalarga «guvoh bo'ldi», shakllandi. Aniqrog'i, tilshunoslik fani ham jahon fanlari sistemasida o'ziga xos va o'ziga mos doimiy mustahkam o'rin egalladi.

Tilshunoslik tarixida strukturalizm XIX asrning 70-yillaridan hukm surgan yosh grammatikachilarning pozitivistik qarashlariga qarshi maydonga chiqa boshladi. Ularning yosh grammatikachilarga qarshi chiqishiga frantsuz «sotsiologik maktabi» va Fosslerning «nemis neofilologik maktabi» qarashlari ma'lum darajada zamin yaratdi. Garchi mazkur maktablar yosh grammatikachilar qarashlaridan tamoman uzilmagan bo'lsa-da, lekin tilni, bir tomondan, «sotsial fakt», ikkinchi tomondan, psixologizm deb tushunish strukturalizmning maydonga kelishiga turtki berdi. Har qanday ilmiy oqim kabi strukturalizm ham o'z g'oyaviy asoslariga ega. Struktur tilshunoslikning yuzaga kelishiga I.A.Boduen de Kurtene va F.de Sossyur qarashlari asos bo'lib xizmat qildi¹.

Shvetsariya tilshunosi F.de Sossyurning tilshunoslik oldidagi buyuk xizmati shundaki, u sinxroniya bilan diaxroniyani aniq farqladi. Sinxron nuqtai nazar ma'lum tilning muayyan bir davrida mavjud bo'lgan elementlarning o'zaro munosabatlardan tashkil topgan butunlik - sistemani hosil qiladi degan fikrga kelishiga imkon tug'dirdi. Uning fikricha, til qismlari sinxron munosabatda o'rganilishi mumkin bo'lgan sistemadir. Garchi sinxroniya va diaxroniya o'rtasidagi munosabat, tilning sinxron holatiga xos sistemaviylik dastlab Boduen tomonidan olg'a tashlangan bo'lsa ham, lekin Sossyur tomonidan aniq ifodasini topdi va uning bu ikki bosh g'oyasi, ya'ni tilning sinxron tahlili, til sistemasi hamda til strukturasi va til funktsiyasi haqidagi g'oyalar yangi tilshunoslikning shakllanishida tayanch nuqta bo'lib xizmat qildi².

F.de Sossyurning tilga elementlar munosabatidan tashkil topgan butunlik sifatida yondashuvi, nutqiy faoliyatning til va nutq o'rtasidagi o'zaro munosabatdan tashkil topgan

¹ Nurmonov A. Tanlangan asarlar. 1-jild. – Toshkent: Akademnashr, 2012. – B.58.

² Nurmonov A. Tanlangan asarlar. 2-jild. (Lingvistik ta'limotlar tarixi). – Toshkent: Akademnashr, 2012. – B.100.

butunlik deb e'tirof etishi, tilning sinxron va diaxron holatini aniqlab berishi va uning belgilik tabiatini yoritishi struktur tilshunoslikning tug'ilishiga zamin yaratdi³.

Tilga sistema sifatida qarash masalasi V. fon Gumboltdan tortib Boduen de Kurtene, V.Brendal, A.G.Volkov, E.Koseriu, E.Benvenist, M.M.Pokrovskiy, G.Ipsen, Y.Trir, L.V.Shcherba, A.I.Smirnitskiy, Z.S.Xerris, G.P.Melnikov, V.M.Solnsev, Y.G.Belyayevskaya, W.Labov, P.Postal, E.S.Kubryakova, S.V.Kezina, Y.V.Ponomarenko va boshqa bugungi kun olimlari tomonidan atroflicha tadqiq qilingan.⁴

Mazkur davrda struktura tushunchasi barcha fanlar uchun ommaviy tushunchaga aylandi. Bundan tilshunoslik ham istisno emas. Ana shunday umumiy tendentsiya ta'sirida sistemaviy-struktur tilshunoslik maydonga keldi. Barcha fanlarda struktura atamasi keng qo'llanayotgan bo'lsa-da, lekin bu atama talqinida xilma-xillik shakllandi. Ana shunday xilma-xillik tilshunoslikka ham o'z ta'sirini ko'rsatdi. Tilshunoslikda struktura atamasi turli ma'noda talqin qilinadi. Ulardan keng tarqalgani ikki xildir: Birinchisida struktura deb o'zaro bog'langan va shartlangan munosabatdagi elementlardan tashkil topuvchi butunlik tushuniladi. Strukturaga bunday yondashuv o'rganilayotgan obyekt va uni tashkil etgan elementlar o'rtasidagi ichki aloqa va bog'liqlikni yoritishni talab etadi. Ikkinchi yo'nalishda esa struktura sof shakllar va sof munosabatlar sifatida tushuniladi. Shakl esa konkret qo'llanilishdan uzilgan holda talqin qilinadi. Ana shundan kelib chiqqan holda struktur tilshunoslikning turli tarmoqlari dunyoga keldi⁵. Ular funktsional lingvistika, glossematika va deskriptiv lingvistika yo'nalishlaridir. Struktur tilshunoslikning mazkur tarmoqlari turli tadqiqot metodlaridan foydalanganlari bilan ham o'zaro farqlanadilar.

Struktur tilshunoslikning tekshirish obyekti o'rganilayotgan obyektga munosabatlar sistemasi sifatida qarovchi, tilning substansiyasi bilan shaklini farqlovchi tilshunoslik sistemaviy-struktur, yoki struktur tilshunoslik. Demak, struktur tilshunoslikning an'anaviy tilshunoslikdan ajratib turgan eng muhim belgisi substansiya va shaklni farqlashdir⁶. Bu ikki tilshunoslik bilishning ikki – hissiy va idrokiy bosqichlariga tayanishi bilan ham farq qiladi. Chunki obyektning immanent belgilarini aniqlash bilishning bevosita kuzatish, analiz va sintez bosqichlarini e'tirof etadi. An'anaviy tilshunoslik bilishning birinchi bosqichiga, struktur tilshunoslik esa ikkinchi va uchinchi bosqichiga tayanadi. Struktur tilshunoslik garchi obyektga munosabatlar sistemasi sifatida yondashish, asosiy e'tiborni butun tarkibidagi elementlar va elementlar hamda butun o'rtasidagi munosabatlarni ochishga qaratishi bilan umumiylikni tashkil etsa ham, lekin ana shu munosabatni ochishda qanday usullarga tayanish nuqtayi nazaridan bir-biridan farq qiladi⁷. Shu farqlanish tufayli dunyo tilshunosligida turli struktur tilshunoslik maktablari va har qaysi tilshunoslik maktabiga xos tahlil metodlari maydonga keldi.

³ Nurmonov A. Tanlangan asarlar. 1-jild. – Toshkent: Akademnashr, 2012. – B.53.

⁴ Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1984. – 397 с.; Gumbold V. Yava orolidagi kavi tili haqida, 1840; Trier J. Немецкая лексика в семантическом поле, 1923; Porzig V. Das Wunder der Sprache, 1950; Ipsen G. Языковых полей, 1932; Guntert H. Kalypso, Bedeutungsgeschichtliche Untersuchungen auf dem Gebiet der indogermanischen Sprachen (German Edition), 1923. Беляевская Е.Г. Семантическая структура слова в номинативном и коммуникативном аспектах (Когнитивные основания формирования и функционирования семантической структуры слова): Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – М., 1992. –32 с.;

⁵ Usmonov S. Umumiy tilshunoslik. – Toshkent: O'qituvchi, 1992. – B.62.

⁶ Nurmonov A. Tanlangan asarlar. 1-jild. – Toshkent: Akademnashr, 2012. – B.58.

⁷ Nurmonov A. Tanlangan asarlar. 2-jild (Lingvistik ta'limotlar tarixi). – Toshkent: Akademnashr, 2012. – B.102.

Keyingi yillarda dunyo tilshunosligida tilni undan foydalanuvchi shaxsning nutqiy faoliyati, ruhiyati, ijtimoiy holati, yoshi, jinsi kabilar bilan bog'liq holda o'rganishga, tilning inson nutqiy faoliyati jarayonida kuzatiluvchi funksional imkoniyatlari tadqiqiga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Buning natijasida o'tgan asrning oxirida tilni shaxs omili bilan bog'liq holda o'rganish metodologiyasiga asoslangan va o'ziga xos tahlil usullariga ega antroposentrik tilshunoslikning turli yo'nalishlari ajralib chiqdi. Bugungi kunda kognitiv tilshunoslik, psixolingvistika, lingvokulturologiya, etnolingvistika, neyrolingvistika kabi mazkur yo'nalishlar o'z tadqiq obyekti, predmeti, aniq qo'yilgan maqsad, vazifalari, tahlil usullariga ega.

Antroposentrizm (yunoncha «antropos» - «inson» so'zidan olingan, lot. «sentrum» - «markaz») - bu ilmiy yo'nalishda uning asosiy muammosi olam markazi bo'lgan insondir. Antroposentrik ilmiy tadqiqotlarda inson va unga tegishli bo'lgan barcha narsalar (jamiyat, tabiat, madaniyat, bilish va boshqalar) bir-biri bilan chambarchas bog'liqlikda ko'rib chiqiladi⁸. Hozirgi kunda turli xil fanlar (falsafa, ekologiya, tilshunoslik, mantiq va boshqalar) insonni o'zlarining tadqiqot obyekti bilan bog'liq ravishda tadqiq qilmoqda. Shunga qaramay, inson faoliyatining barcha xilma-xilligi va mohiyatini, ularning bilish mexanizmlarini inson faoliyatining asosiy vositasi bo'lgan tilsiz tushunish mumkin emas.

Tilning insoniyatni bilishidagi roliga alohida e'tibor berib, u tilni insonning ma'naviy va ijodiy individualligini, ularning o'z taqdirini o'zi belgilashi va ichki o'zini o'zi rivojlantirishini belgilaydigan omillardan biri deb ataydi. Gumboldt o'zining lingvistik-falsafiy asarlarida tilning rivojlanishini inson tabiatining ichki dunyosi bilan bog'liq deb hisoblaydi va u tezisni ilgari suradi, til va xalq ruhi ajralmas, bir xil va bir-biriga yaqin o'zaro bog'liqlikda, bir xillikda vaqt birligi: «Til millatlar ruhining tashqi namoyonidir: millatning tili - uning ruhi, millatning ruhi - uning tili va shunga o'xshash narsani tasavvur qilish qiyin»⁹. Olimning fikriga ko'ra, bu birlikda xalq ruhi etakchi mavqega ega va aynan tilni shakllantirish tamoyili xalq ruhiga bog'liq. «Biz xalq ruhida tillarning farqlarini aniqlaydigan aniq belgilovchi printsip va asosni ko'rishimiz kerak, chunki millatning ma'naviy kuchi faqat eng muhim va mustaqil asos bo'lib, til unga bog'liqdir»¹⁰.

Darhaqiqat, bu ikki tilshunoslik tekshirishning ikki metodiga asoslangan, bir-biridan oziqlanadigan va har ikkisi o'zining yutuq va cheklangan tomonlariga ega bo'lgan teng huquqli tilshunoslik yo'nalishlaridir. Hozirgi kunda har ikki yo'nalishning ojiz tomonlarini bartaraf qilish uchun ularning afzal tomonlarini uyg'unlashtirish, tadqiqot jarayonida ularning kuchli tomonlaridan hech ikkilanmay foydalanish davr talabidir. A.F.Losev ham an'anaviy va struktur tilshunoslik o'zaro yaqinlashishi mumkingina emas, balki hozirgi kunda generativ lingvistika orqali bu jarayon amalda boshlanganini ta'kidlagan edi. Zero, "Tilning fikrga bo'lgan munosabati xarakterli vazifasi g'oyani ifodalash uchun moddiy tovush vositasini hosil qilishda emas, balki uning tafakkur va tovush orasidagi vositachiligidadir. Bunda ularning birlashuvi birliklarning ikki tomonlama chegaralanishiga

⁸ Maripov J. Antroposentrizm – tilshunoslikning zamonaviy yo'nalishi sifatida // «Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya va amaliyot» nomli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiya, 2022. – B.62-65.

⁹ Xudoyberganova D. Matnning antroposentrik tadqiqi (Monografiya). – Toshkent, 2013. – B.11.

¹⁰ Xudoyberganova D. Ko'rsatilgan kitob. – B.13.

olib keladi. Tabiatan ayqash-uyqash (xaotik) bo'lgan tafakkur bo'lina turib biror ehtiyoj natijasida oydinlashadi", – deb Sossyur tilning bo'linish qonuniyatlarini falsafiy asoslaydi¹¹.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Nurmonov A. Tanlangan asarlar. 1-jild. – Toshkent: Akademnashr, 2012. – B.58.
2. Nurmonov A. Tanlangan asarlar. 2-jild. (Lingvistik ta'limotlar tarixi). – Toshkent: Akademnashr, 2012. – B.100.
3. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1984. – 397 с.; Gumbold V. Yava orolidagi kavi tili haqida, 1840; Trier J. Немецкая лексика в семантическом поле, 1923; Porzig V. Das Wunder der Sprache, 1950; Ipsen G. Языковых полей, 1932
4. Usmonov S. Umumiy tilshunoslik. – Toshkent: O'qituvchi, 1992. – B.62.
5. Maripov J. Antroposentrizm – tilshunoslikning zamonaviy yo'nalishi sifatida // «Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya va amaliyot» nomli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiya, 2022. – B.62-65.
6. Xudoyberganova D. Matnning antroposentrik tadqiqi (Monografiya). – Toshkent, 2013. – B.11-13.
7. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики. – Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 1999. – С.113.

¹¹ Соссюр Ф. Курс общей лингвистики. – Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 1999. – С.113.

MENTAL ARIFMETIKADA ABAKUSDA SODDA BO'LISH AMALIGA O'TISH
TALABLARI

Mashrabjonov Ulug'bek Azamjon o'g'li

O'qituvchi, QDPI

Annotatsiya: Mental arifmetika - bu bolalarni matematik hisob-kitoblar, miya yarim sharlarini sinxronlashtirish, idrok, diqqat, fikrlash, xotira va nutqni rivojlantirish uchun maxsus mashqlar yordamida rivojlantirish tizimidir. Ilmiy tadqiqotlarga ko'ra, miyaning eng qizg'in rivojlanishi tug'ilishdan o'n yoshgacha bo'lgan bolalarda sodir bo'ladi. Bu yoshda olingan ko'nikmalar tez, oson o'rganiladi va ko'p yillar davomida saqlanib qoladi. Shuning uchun ular bolaning muvaffaqiyatli kelajagiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Xalqaro tadqiqot ma'lumotlari aqliy arifmetikaning bolalarning aqliy rivojlanishiga ijobiy ta'sirini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: abakus, mental arifmetika, qoralama, bo'linma, kognitiv, birlik, xosila.

Abakusda sodda bo'lish amalini o'quvchilarga o'tishdan oldin bir qancha talablar qo'yiladi. Hamda shu talablar asosida bo'lish amaliga o'tish mumkin. Xuddi ko'paytirish amaliga o'tishdan oldin qanday talablar qo'yilgan bo'lsa, shu talablar bo'lish amalida ham katta rol o'ynaydi.

Bo'lish amaliga o'tishda o'quvchiga qo'yiladigan talablar:

1. 12 oydan 18 oygacha mental arifmetika kursida o'qigan bo'lishi lozim.
2. Abakusda va tasavvurda qo'shish-ayirish va formulali amallarni mukammal ishlay olishi kerak.
3. Ko'paytirish jadvalini yoddan bilishi ham shu jadval asosida bo'lish jadvalini ham bilishi talab etiladi.

O'quvchi ko'paytirish amalini o'tgandan so'ng yoshiga qarab 6 oydan 12 oygacha bo'lgan davarda faqat shu amalga doir misollar ustida ko'proq mashq qilib boradi. Bunda o'quvchi abakus va tasavvur ko'nikmasini ham boyitib boradi. Shundan so'ng bo'lish amaliga ham o'tsa bo'ladi. 10 yoshgacha bo'lgan o'quvchilar bilan ishlashda ko'paytirish amalini o'zini 12 oygacha davrda shug'ullanib borishi maqsadga muvofiq. Shunda ham ba'zi murakkab ko'paytirish amallarini kognitiv jihatdan anglash-anglashmasligiga qarab mavzular tanlanadi. Shundan so'ng bo'lish mavzusiga o'tsa bo'ladi. Iloji boricha bo'lish amaliga o'tishdan oldin o'qituvchi o'quvchiga shu tushunchani singdirib borish afzal hisoblanadi. Chunki, ba'zida texnik tarafdin o'quvchi bu amalni ishlay olishi mumkin. Lekin mantiqan buni qanday sodir bo'layotganligini tushunmay qoladi. Shuning uchun ham maktab yoshidagi bolalar bilan bu mavzuni o'tish shart. 10 yoshdan katta bo'lgan o'quvchilarda esa, bo'lish amaliga o'tish ancha oson va sodda bo'ladi. Chunki maktab dasturida ham bo'lish amalini o'rganishgan bo'ladi. Bu esa, mental arifmetika darslarida ham o'quvchilarga qo'l keladi.

Abakusda va tasavvurda qo'shish-ayirish amalini mukammal bilish ko'paytirish amaliga o'tishda nafaqat bo'lish amaliga o'tishda bundan tashqari barcha arifmetik amallarni abakusda ishlash juda ham zarur hisoblanadi. Chunki barcha amallardagi

operatsiyalar negizida aynan qo'shish-ayirish amali turadi. Shuning uchun ham o'quvchi bo'lish amaliga o'tishgacha bo'lgan jarayonda albatta qo'shish-ayirish amallari ustida doimiy mashq qilib borishlari lozim. Bu talab oldingi mavzuda ham yoritilganligi uchun yana ifodalashga xojat yo'q hisoblaymiz.

Ko'paytirish jadvalini bilish nafaqat ko'paytirish amaliga o'tishda nafaqat bo'lish amaliga o'tishda ham muhim sanaladi. Chunki, $8 \times 6 = 48$ ekanligini bilish, $48 / 6 = 8$ ekanligini bilishga olib keladi. Shu sababdan ham har bir har bir o'quvchi albatta bo'lish amaliga o'tishdan oldin karra jadvalini to'liq yoddan bilishi talab etiladi.

Abakusda sodda bo'lish amalini bajarilishi. Bo'lish amalini o'rganishdan oldin biz abakusda qo'shish va ayirish, katta va kichik do'st formulalari, hamda ko'paytirish jadvalini va uning teskarisini mukammal bilishimiz shart! Abakusda sodda bo'lish amali deganda istalgan xonali sonni bir xonali songa bo'lish tushuniladi. Misol tariqasida $228 \div 3 = ?$ misolni olaylik. Bu yerda 228-bo'linuvchi, 3-bo'luvchi, $=?$ javob bo'linma.

Abakusda bo'lish jarayonini biz 3ga bo'lamiz:

1. Qoralama sifatida kiritish va joy ajratish;
2. Bo'lish;
3. Kiritish.

1. Qoralama sifatida kiritish va joy ajratish. Bo'linuvchini abakusning o'ng qismiga qoralama sifatida kiritib olamiz va qoralamaning chap tarafidan bo'linuvchi necha xonali son bo'lsa, javob uchun shuncha xona joy ajratamiz. Bu misolimizda abakusning o'ng tarafiga 228ni kiritamiz va uning chap tarafidan 3 xona joy ajratamiz.

2. Bo'lish. Bo'linuvchi (228)ning chap tomonidan boshlab har bir raqamini bo'luvchi (3)ga bo'lib chiqamiz. Bunda biz bo'linmaning faqat butun qismini olamiz. 1-bo'lib 228 sonidan 2ni 3ga bo'lib ko'ramiz ($2 \div 3 = ?$). 2ni 3 ga bo'lib bo'lmagani uchun 0 ni beramiz.

3. Kiritish. 0 raqamini abakusda qoralamaning chap tarafidan ajratilgan joyning chap qismidan kiritamiz. 0 ni kiritish degani bu o'sha joyga hech nima qilmasdan keying xonaga o'tishlik deganidir. Bo'lishdagi oltin qoidani yoddan ko'tarmaslik zarur! "Qolgan qoldiq keyingi xona raqami bilan bitta qiymat deb qabul qilinadi". Endi biz bo'linuvchining 2-raqamiga o'tamiz: 228 va 22ni 3 ga bo'lamiz ($22 \div 3 = 7$). 22ga eng yaqin 3 ga karrali son bu 7 ($3 \times 7 = 21$). Shuning uchun biz abakusning javoblar uchun ajratilgan joyining 2-xonasiga 7 javobini kiritamiz hamda qoralamadan kiritgan javob bilan bo'linmaning ko'paytmasi (21)ni qoralamadan ayiramiz ($228 - 21 = 18$). Bizda 1 qoldiq qoladi va biz bu sonni keyingi xona raqami bilan bitta qiymat deb qabul qilamiz. Endi bizda 18 soni qoldi. 18ni 3 ga bo'lamiz ($18 \div 3 = 6$), hosil bo'lgan javobni abakusda javoblar uchun ajratilgan xonamizning oxirgi ustuniga kiritamiz. Qoralamadan kiritgan javob bilan bo'linmaning ko'paytmasi ($3 \times 6 = 18$)ni ayiramiz. Qoldiq 0 ga teng bo'ldi va bizning javobimiz 076 bo'ldi. 0 raqamini biz bemalol o'qimasak ham bo'ladi. Demak javob: 76. Ushbu qoidalarga amal qilgan holda siz nafaqat 3 xonali sonni bir xonali songa, balki abakusingizga sig'adigan xonali sonni bir xonali songa bo'la olasiz.

Keling, yana bir nechta misolni ishlanishini ko'rib chiqamiz:

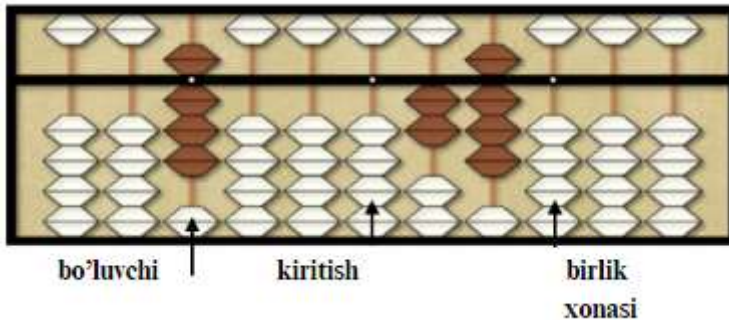
1-misol:

$$280 \div 8 = ?$$

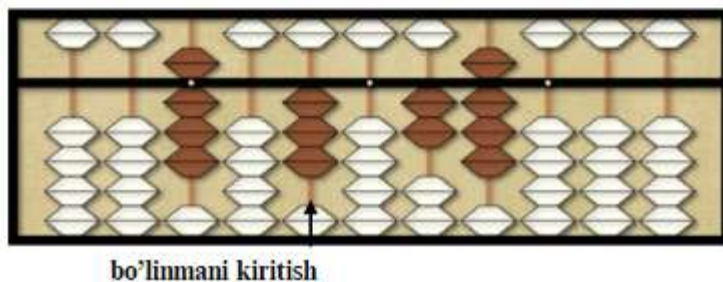
1-qadam: Abakusning muayyan xonasidan birliklar xonasi tanlab olinadi. Hamda shu xonaga ko'ra, qolgan xonalar ham tanlanadi. Shundan so'ng bo'linuvchi (280) kiritiladi. (96-rasm)

2-qadam: Bo'linuvchi abakusga kiritilgan so'ng bo'luvchini ham abakusning muayyan xonasidan kiritish mumkin. (96-rasm) Bunda, xona tanlashda qat'iy chegaralar qo'yilmaydi, shunchaki tanlangan xonalar o'rtasida ajratuvchi bir nechta xonalar bo'lsa kifoya.

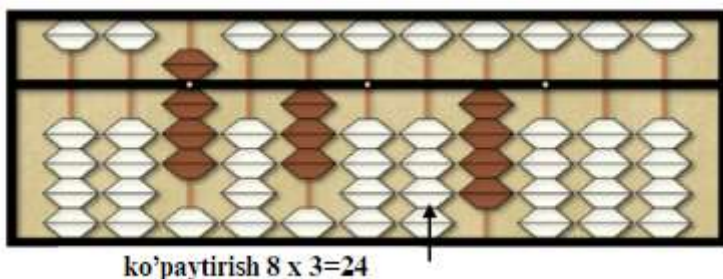
96-rasm: Abakusga bo'linuvchi, bo'luvchini kiritish. Bo'linmani ifodalash uchun xona ajratish.

3-qadam: Endi esa, bo'lishni boshlash mumkin. Buning uchun bo'linuvchining birinchi raqamini bo'luvchiga bo'lib ko'ramiz. Ya'ni $2 \div 8 =$ biroq bu yerda, 2 ni 8 ga bo'lib bo'lmaydi. Shu sababli bo'linuvchining yana bitta raqamini qo'shib olamiz. Shunda $28 \div 3 =$ shaklida bo'ladi. $8 \times 3 = 24$ va $8 \times 4 = 32$ ekanligini bilgan holda, $28 \div 3 = 3$ marta borligini bilamiz. Hamda javobni kiritish xonasidan bitta chap xonaga kiritamiz. (97-rasm)

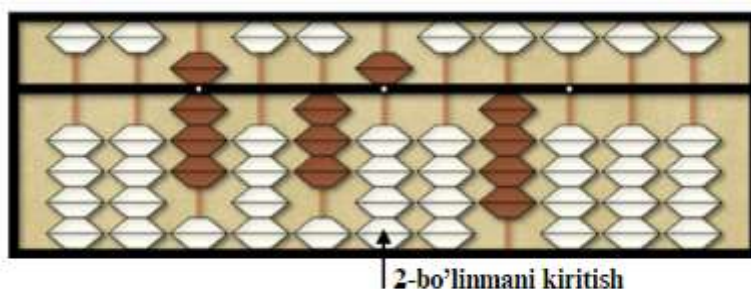
97-rasm: Abakusda $28 \div 3 = 3$ ekanligini ko'rsatuvchi tasvir. Bo'linmani kiritishda maksimal 3 xona tanlanadi. Biroq 2 ni 8 ga bo'lib bo'lmaganligi tufayli bo'linma uchun ajratilgan xonalar soni bittaga qisqaradi.

4-qadam: Kiritilgan bo'linmani bo'luvchiga ko'paytirib, bo'linuvchidan ayirib yuboriladi. (98-rasm) Shunda qoldiq sifatida 40 qolganligini ko'rishimiz mumkin.

98-rasm: Abakusda $8 \times 3 = 24$ ni hosil qilish va bo'linuvchidan ayirib yuborish tasviri. Qoldiq sifatida 40 qolgan.

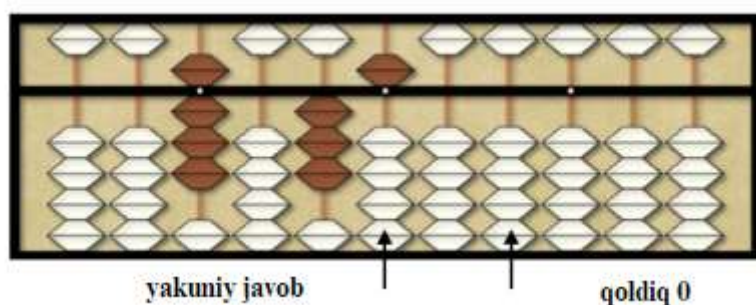
5-qadam: Qolgan qoldiq (40) ni yana 8 ga bo'lib yuboramiz. Shunda 5 hosil bo'ladi hamda 5 ni dastlabki bo'linmaning o'ng qismidagi xonaga kiritamiz. (99-rasm)

99-rasm: $40 \div 8 = 5$ ekanligini ko'rsatuvchi tasvir.

6-qadam: Bo'luvchini hosil bo'lgan bo'linma (5) ga ko'paytirib, qoldiq ayirib tashlanadi.
 (100-rasm)

Umumiy bo'linma 35 hosil bo'lganligini ko'rishimiz mumkin.

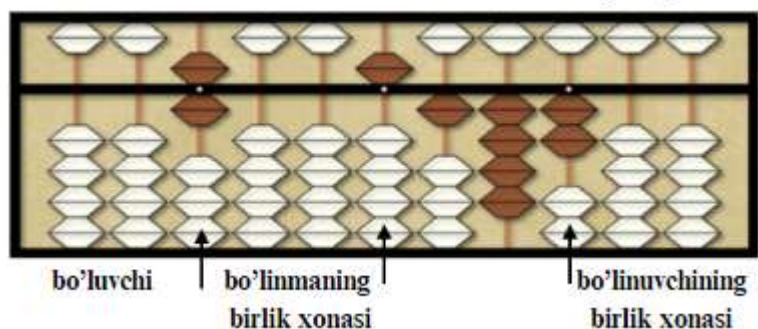
100-rasm: Abakusda umumiy bo'linma va qoldiqning nol (0) holatda ifodalanishi.

2-misol,

$$5142 \div 6 = ?$$

1-qadam: Abakusning muayyan xonasidan birliklar xonasi tanlab olinadi. Hamda shu xonaga ko'ra, qolgan xonalar ham tanlanadi. Shundan so'ng bo'linuvchi (5142) kiritiladi.
 (101-rasm)

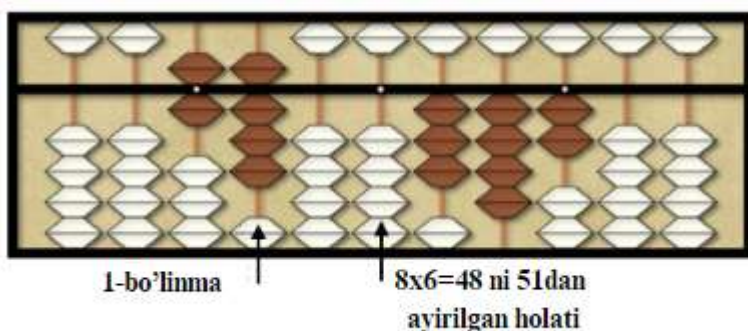
2-qadam: Bo'linuvchi abakusga kiritilgan so'ng bo'luvchini ham abakusning muayyan xonasidan kiritish mumkin. (101-rasm) Bunda, xona tanlashda qat'iy chegaralar qo'yilmaydi, shunchaki tanlangan xonalar o'rtasida ajratuvchi bir nechta xonalar bo'lsa kifoya.

101-rasm: Abakusda 5142 va 6 ni kiritilishi hamda bo'linma uchun xona ajratish tasviri.

3-qadam: bo'linuvchining birinchi raqami (5) ni bo'luvchi (6) ga bo'lish kerak bo'ladi. Hamda javobni bo'linma uchun ajratilgan birlik xonasidan boshlab to'rtta chap tomondagi xonaga kiritish lozim. Chunki, bo'linuvchi soni nechta bo'lsa, bo'linma uchun ham xuddi shuncha xona ajratiladi. Biroq, bu yerda 5 ni 6 ga bo'lib bo'lmaydi. Shu sababli bo'linma uchun ajratiladigan to'rtta xonaning bittasi qisqaradi.

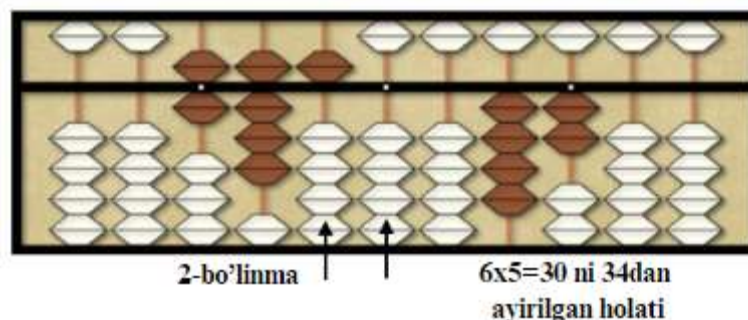
4-qadam: 5 ni 6 ga bo'lib bo'lmasligini anglagan holda, 51 ni 6 ga bo'lib ko'ramiz. Bunda, $6 \times 8 = 48$ va $6 \times 9 = 54$ ekanligini bilgan holda, 51 ni 6 ga bo'lganda 8 hosil bo'lishini bilamiz. Hamda bo'linmani bo'linmaning birlik xonasidan boshlab uchta chap tomondagi xonaga kiritamiz. (102-rasm)

102-rasm: Abakusda birinchi bo'linmaning kiritilgan tasviri. Hamda $8 \times 6 = 48$ ni 51dan ayirilgan holati tasvirlangan

5-qadam: Kiritilgan bo'linma (8) ni bo'luvchiga ko'paytirib, natijani 51 dan ayirib yuborish kerak bo'ladi. (102-rasm) Shunda abakusda bo'linuvchi o'rnida 342 qoldiq qolganligini guvohi bo'lamiz.

6-qadam: Qolgan qoldiq 342 ni 34 ini yana bo'luvchiga bo'lamiz. 34 ni 6 ga bo'lishda, $6 \times 5 = 30$ va $6 \times 6 = 36$ ekanligini bilamiz. Demak, 34 ni 6 ga bo'lganda 5 hosil bo'ladi. Buni bo'linma xonasiga 8 dan bitta o'ng tomondagi xonaga kiritamiz. (103-rasm)

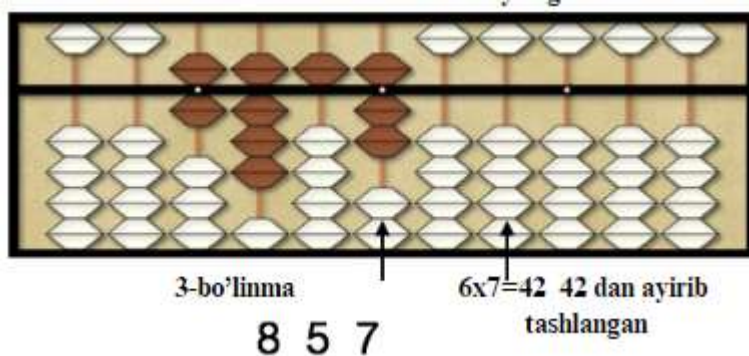
103-rasm: Abakusda 2-bo'linma 5 ning tasviri. Hamda $5 \times 6 = 30$ ni 34 dan ayirilgan holati tasvirlangan.

7-qadam: 2-bo'linmani bo'luvchiga ko'paytirib, qolgan qoldiq (34) dan ayirib yuboramiz. Shunda yana qoldiq 42 qolganligini guvohi bo'lishimiz mumkin. (103-rasm)

8-qadam: abakusda qolgan qoldiq (42) ni yana bo'luvchiga bo'lamiz, hamda javobni bo'linmalar xonasiga kiritamiz. 42 ni 6 ga bo'lganda 7 hosil bo'ladi. (104-rasm)

9-qadam: Bo'linma xonasiga kiritilgan 7 ni yana bo'luvchi (6) ga ko'paytirib, qolgan qoldiqdan ayirib yuboramiz. (104-rasm)

Shunda, umumiy bo'linma sifatida 857 hosil bo'lganligini ko'rishimiz mumkin. (104-rasm)

104-rasm: Abakusda 3-bo'linma 7 ning kiritilishi. $6 \times 7 = 42$ ni 42 dan ayirib tashlangan tasviri. Hamda umumiy bo'linmaning (857) tasviri ifodalangan.

Demak, abakusda sodda bo'lish amalini bajarishda bir nechta talablar hamda qoiadalarga rioya qilish lozim.

ADABIYOTLAR:

1. Гальперин П.Я. Лекции по психологии [Текст] / П.Я. Гальперин. - 5-е изд. М.: Книжный дом Университет, 2010. – 397 с.
2. Карпова С.И. Обогащение содержания образования как фактор развития детской одаренности / А.И. Савенков, С.И. Карпова, Н.А. Вершинина // Вестник Московского городского педагогического университета. Серия: Педагогика и психология. 2012. №3 (21). С. 73-83.
3. Найбауэр А.В. Итоги переходного периода введения Федерального государственного образовательного стандарта дошкольного образования: насущные проблемы и возможные решения // Современное дошкольное образование. Теория и практика. 2016. №1. С.14–19.
4. Цаплина О.В. Позитивная психология в образовании // Современная психология: теория и практика. Материалы X международной научно-практической конференции, 2013. С. 130-135.
5. Mashrabjonov, U. (2023). IMPORTANCE OF METHODS IN TEACHING MATHEMATICS. *Science and innovation*, 2(B9), 42-45.
6. Azamjon o'g'li, U. M., & Mammadov, E. (2023). DIDACTIC AND METHODOLOGICAL JUSTIFICATION AND DEVELOPMENT OF THE AUTHORSHIP PROGRAM OF THE MATHEMATICS COURSE INTENDED FOR HUMANITIES FACULTIES. *Gospodarka i Innowacje*, 37, 79-84.
7. Azamjon o'g'li, U. M. (2023). ACQUIRING NEW KNOWLEDGE BY SERVING PEDAGOGICAL TOOLS. *Gospodarka i Innowacje*, 36, 479-484.
8. Azamjon o'g'li, U. M. (2023). DEVELOPING STUDENTS'INTEREST THROUGH PEDAGOGICAL TOOLS. *Open Access Repository*, 9(6), 185-190.

MUHAMMADRIZO OGAHINYNING O'ZBEK MUMTOZ ADABIYOTIDAGI
O'RNI

Raximova Diyora Zafarovna

BuxDU Filologiya fakulteti 2-bosqich talabasi raximovhayotbek45@gmail.com

Annotatsiya: *bu maqolada xorazmlik shoir, tarixchi, tarjimon Muhammadrizo Ogahiy hayot yo'li, "Zubdat ut-tavorix" asarining o'ziga xos jihatlari haqida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *"Zubdat ut-tavorix", she'r, g'azal, nasr, tarixiy asarlar, muxammas, mustazod, tarje'band, qit'a, ruboiy, tuyuq, mulamma, chiston, muammo, masnaviy, bahri tavi, munojot, ta'rix, qasida.*

Muhammadrizo Ogahiy iste'dodli sohibdevon shoirlardan biri. Muhammadrizo Erniyoz o'g'li Ogahiy diniy - axloqiy g'oyalarni tarannum etgan, o'zidan noyob tarixiy asar namunalari meros qoldirgan. Shu bilan bir qatorda, janrlar taraqqiyotiga munosib hissa qo'shib, g'azal, muxammas, mustazod, musaddas, murabba, musamman, tarje'band, qit'a, ruboiy, tuyuq, mulamma, chiston, muammo, masnaviy, bahri tavi, munojot, tarix, qasida kabi janrlarda samarali ijod qilgan.

Yurtimizda Ogahiy hayoti va ijodiga nisbatan bo'lgan qiziqish, izlanishlar yildan yilga yanada ortib bormoqda. Bu borada matnshunos va manbashunoslar ma'lum bir izlanishlarni olib borishmoqda. Ogahiy haqidagi dastlabki ma'lumotlar berilgan asar sirasiga Shermuhammad Munisning "Firdavs ul-iqbol" asarini kiritish mumkin. Muhammadrizo Ogahiyning kelib chiqishi qiyot urug'idan ekanligi, shoir yoshlik kezlari juda ham ilmga oshno bo'lganligi, u turli olim-u ijodkorlar bilan har doim adabiy yig'inlarda bo'lishni yoqtirishini ta'kidlab o'tadi.

Shoirni Alisher Navoiyning izdoshi deyish mumkin. Alisher Navoiyga doimiy hamjihat bo'lgan Husayn Boyqaro bo'lgani singari, Muhammadrizo Ogahiyga ham Muhammad Rahimxon II adibning ijodini qo'llab - quvvatlab kelgan. Shoirning serqirra iste'dodi va yuksak mahorat egasi bo'lganligi uchun ham Muhammad Rahimxon II uni turli martabalarga ko'taradi. Bu shunday izohlanadi: "Mirobliq mansab-i oliysig'a mansub va sadrnishinlik martaba-yi mutolisig'a mansubdurman".

Ogahiy asarlarida o'sha zamondagi ba'zi bir muammo hamda tashvishlarni aniq va yaqqol tasvirlab bergani bois, uni yuqori lavozimda ishlaydiganlar uncha yoqtirishmagan. Yana Ogahiy olomon orasida davlat ishlariga qarshi chiqib, sodir etiladigan qo'zg'olonlarini ham kelib-chiqishini aniq hamda tushunarli tasvirlagan.

Tarixnavis hisoblangan serqirra adib Ogahiy o'zining tarixiy asarlari bilan adabiyotimizda munosib o'ringa ega. Ogahiy tomonidan o'z davrida bo'layotgan nohaqliklar uning tarixiy asarlarida bayon etilgan. Ana shu voqea-hodisalarni o'zida aks ettirgan "Riyo ud-davla", "Zubdat ut-tavorix", "Jome' ul-voqeoti Sultoniy", "Gulshani davla", "Shohidi iqbol" singari asarlari nodir asarlar sanaladi.

Ogahiy tarjima nazariyasiga ham katta hissa qo'shgan iste'dodli adibdir. Adib 19 ta asarni tarjima qilgan. Sa'diyning "Gulisto", Kaykovusning "Qobusnoma", Mirxondning

"Ravzat us-safo", Muhammad Mahdiy Astrobodyning "Tarixi jahonkushoyi Nodiriy", Zayniddin Vosifiyning "Badoe' ul-vaqoe", Mahmud G'ijduvoniyning "Miftoh ut-tolibin", Muhammad Muqim Hirotiyning "Tabaqoti Akbarshohiy", Muhammad Yusuf Munshiyning "Tazkirayi Muqimxoniy", Rizoqulixon Hidoyatning "Ravzat us-safoyi nosiriy", Husayn Voiz Koshifiyning "Axloqi Muhsiniy", Muhammad Vorizning "Zubdat ul hikoyot", "Sharhi daloliy al-hayrot", Jomiyning "Yusuf va Zulayho", Badriddin Hiloliyning "Shoh va Gado", Nizomiyning "Haft paykar" kabi pand-nasihati, ishqiy doston va ilmiy-badiiy asarlarni erkin o'zbek tiliga tarjima qilgan. Bu jarayon orqali turkiy o'lkalarning boy bo'lgan hikmat, maqol, matal va hikoyalaridan unumli foydalangan.

Ogahiyning nazm namunalari fikr va g'oyalari izchilligi bilan ajralib turadi. Ya'ni she'rlarini o'qiganimizda shoirning qalbidagi g'ashliklarni uyg'unlashib ketganini seza olamiz. Ijodiyoti faoliyatida xalqni yaxshilikka chorlaydi, o'tkir qalam sohibi, g'azal va she'rlari orqali insonning hislari, og'riqlarini yengishga yordam bera oladigan darajadagi ijodi bilan hayotning sirli yechimini his qildiradi. Yana hayoti davomida ko'rgan-kechirganlarini ochiq bayon qilib, vafosizlik, ikkiyuzlamachilik, dardsiz, vafosiz va sabr qila olmaydigan insonlardan uzoq bo'lishga chaqiradi. Ammo sofdil, mehribon, tavoze'li, adolatli va halol hayot kechiruvchilarni she'rlarida oqlaydi. Serqirra ijodkor Ogahiy naqliy xulosalar bilan birga o'quvchining qalbidan joy oladi. Shu sababli ham adib botiniy hamda majoziy ishqni tasvirlar ekan, inson komillikka erishishi uchun sof va pokdillik bo'lishi kerakligini uqtiradi.

Xulosa qilib aytganda, Muhammadrizo Ogahiy o'zidan boy ma'naviy meros qoldirgan iste'dodli shoirdir. Shoir tarannum etgan mavzular asrlar osha o'z ahamiyatini yoqotgan emas. Bizning galdagi vazifamiz shoir asarlarining tadqiqi etilmagan jihatlarini o'rganish, uni ilm ahliga oshkor etishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbek adabiyoti tarixi. - T. O'z.Res.FA. Fan 2006, 220-b.
2. Ogahiy. Tanlangan asarlar. Nashrga tayyorlovchi: S.Dolimov, muharrir: G'.Karimov. - T. G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1978, 192-b.
3. Ogahiy haqida Imom Faxriddin ar-Roziy o'rta maxsus islom bilim yurti mudarrisi, Urganch tumani G'oyib ota masjidi imom-xatibi - Sobirov Mahmudjon ilmiy maqolasi .

O'ZBEKISTON 2024 – YIL O'ZBEKISTONDA "YOSHLAR VA BIZNESNI
QO'LLAB-QUVVATLASH" YILI

Mamadjanova Samira Botirxon qizi

O'zdtu 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistonda yosh tadbirkorlarning o'sib borayotgan roli haqida so'z yuritiladi. Brend ommaviy ishlab chiqarishdan ko'ra, sifatga e'tibor berib, qulay va xavfsiz poyabzallar taklif qilishni maqsad qilgan.

Kalit so'zlar: Yosh tadbirkorlar, Bekzod Baxromov, "Bene" brendi, oyoqkiyim ishlab chiqarish, eksport, turkiya texnologiyasi, qozog'iston, rossiya, ish o'rinlari, sifat, professional boks.

Bahodir Jalolov 2024-yil O'zbekistonda "Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash" yili deb e'lon qilinishi, mamlakatimizda yosh tadbirkorlikni rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlarni ochdi. Bu yil davomida yoshlar o'z g'oyalari bilan mustaqil ravishda ishlashni, yangi brendlar yaratishni va xalqaro bozorga chiqishni maqsad qilib olishdi.

O'zbekistonning iqtisodiy o'sishida yoshlarning rolihar qachongidan ham muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ularning ijodkorligi va yangi yondashuvlari, shuningdek, o'zaro hamkorlik qilish qobiliyati, yurtimizni yanada rivojlantirishga xizmat qiladi. Aynan 2024-yilda, yosh tadbirkorlar soni o'tgan yillarga qaraganda sezilarli darajada ortdi. Shu yilda, yangi g'oyalar, innovatsion yondashuvlar va qat'iyat bilan o'z ishlarini boshlagan yoshlar ko'plab muvaffaqiyatlarga erishdilar. Ular o'zlarining loyihalarini amalga oshirishda nafaqat o'z qobiliyatlariga, balki davlat tomonidan taqdim etilayotgan imtiyozlardan ham foydalanishdi.

Bu yoshlarning ishtiyoqi, ularga berilgan imkoniyatlar bilan birga, mamlakatimiz iqtisodiy barqarorligini yanada oshiradi. Yurtimizda yosh tadbirkorlikni rivojlantirishga qaratilgan davlat dasturlari va qo'llabquvvatlovlari, yoshlar uchun turli yo'nalishlarda ta'lim olish imkoniyatlarini yaratmoqda. Bu borada davlat tashkilotlari, xalqaro tashkilotlar va biznes hamkorliklari birlashib, yoshlarni rag'batlantirish va ularga zamonaviy biznes ko'nikmalarini o'rgatishga katta e'tibor berishmoqda. Natijada, yosh tadbirkorlar nafaqat o'z brendlarini yaratmoqda, balki ularning mahsulotlarini xalqaro bozorga olib chiqmoqda. Shular jumlasidan, 21 yoshli Bekzod Baxromov o'zining "Bene" brendi bilan misol bo'lib xizmat qiladi. U o'z brendini yaratishdan maqsadi O'zbekistonni dunyoga tanitish va yurtimizda ishlab chiqarilgan yuqori sifatli poyabzallarni taqdim etishdir.

"Bene" brendi Turkiya texnologiyalari asosida ishlab chiqariladi va yiliga 50,000 juft poyabzal ishlab chiqarish quvvatiga ega. Bu, shuningdek, eksportni ham rivojlantirishga qaratilgan sa'y-harakatlarni o'z ichiga oladi. "Bene" korxonasi, Qozog'istonga oyiga 10,000 va Rossiyaga 15,000 juft poyabzal eksport qilish bo'yicha shartnoma imzolagan. Bu, nafaqat Bekzod Baxromovning shaxsiy muvaffaqiyati, balki O'zbekistonning eksport salohiyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. "Bene" brendining bosh maqsadi — "Har bir odamga – alohida poyabzal" shiori ostida sifatli, qulay va xavfsiz oyoq kiyimlarini taqdim etishdir. O'zbekistonlik professional boks ustasi, Bahodir Jalolov ham, "Bene,, oyoqkiyimlarini afzal

ko'radi va doimiy mijoziga aylangan. Bu brend ommaviy ishlab chiqarishdan yiroq bo'lib, haqiqiy brend sifatida tanilish maqsadida ishlab chiqarish jarayoniga kirishdi. Bekzod Baxromov, o'z brendi orqali yoshlar uchun ish o'rinlari yaratib, ularni rag'batlantirishga harakat qilmoqda. "Bene Best" korxonasi orqali 50 ta yangi ish o'rne yaratildi, bu esa nafaqat yosh tadbirkorlikni rivojlantirish, balki aholi bandligini oshirishga ham xizmat qilmoqda.

Bunday yoshlar nafaqat iqtisodiy jihatdan muvaffaqiyatli bo'lishga intilishmoqda, balki ular o'z brendlarini yaratish orqali yurtimizni xalqaro miqyosda tanitishni maqsad qilmoqdalar. Ular, shuningdek, o'z faoliyatlari orqali boshqa yoshlarni ham ilhomlantirishadi, bu esa o'z navbatida, yangi g'oyalar va innovatsion yondashuvlar paydo bo'lishiga yordam beradi. Bundan tashqari, yosh tadbirkorlar o'rtasida tarmoq va hamkorlik o'rnatish ham muhim ahamiyatga ega. Ular bir-birlari bilan tajriba almashish, fikr almashish va qo'llab-quvvatlash orqali o'zaro manfaatli hamkorlikni rivojlantirishmoqda. Bu, nafaqat tadbirkorlik sohasida, balki yurtimizning ijtimoiy iqtisodiy rivojlanishida ham muhim ahamiyatga ega. Yosh tadbirkorlar tomonidan yaratilgan brendlar, mahsulotlar va xizmatlar, nafaqat O'zbekistonda, balki xalqaro bozorga ham chiqarilmoqda. Ularning ishtiyoqi va innovatsion yondashuvlari, O'zbekistonni turli sohalarda tanitishga xizmat qilmoqda.

tadbirkorlar, shuningdek, zamonaviy marketing va reklama strategiyalaridan foydalanib, o'z mahsulotlarini xalqaro miqyosda tanitishga erishmoqda.

Bunday muvaffaqiyatli misollar, boshqa yoshlarni ham o'z g'oyalarini amalga oshirishga ilhomlantiradi. Ular ko'proq o'z ishlarini rivojlantirishga, yangi brendlar yaratishga va o'z mahsulotlarini xalqaro bozorda taqdim etishga undaydi.

Bu jarayon, O'zbekiston iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirishga, yangi ish o'rinlari yaratishga va mamlakatimizning rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Yoshlar va biznesni qo'llab-quvvatlash yili doirasida amalga oshirilayotgan tadbirlar, ko'plab yoshlarni iqtisodiy faoliyatga jalb qilishga xizmat qilmoqda.

Bunday tadbirlar, ularni o'z g'oyalarini amalga oshirishda qo'llab quvvatlash, yangi bilim va ko'nikmalarni o'rganish imkoniyatlarini yaratmoqda.

Natijada, yosh tadbirkorlar nafaqat o'z brendlarini yaratish, balki jamiyatga foydali hissa qo'shish maqsadida faoliyat yuritmoqda. 2024-yilda yosh tadbirkorlar o'rtasida yuqori darajadagi raqobat mavjud bo'lib, bu esa sifat va innovatsiyalarga qaratilgan yangiliklar olib keladi.

O'z brendlarini yaratish orqali, ular nafaqat o'z qobiliyatlarini, balki mamlakatimizning kelajagi uchun muhim g'oyalarni ham namoyon etmoqda.

Jumayev Javohir Jahon Ogli
Teacher of Bukhara State University
Ma'mirjonov Diyorbek Solijon Ogli
Axmedova Aziza Azat Kizi
Shamshodov Istoda Turakulova
Teacher of Bukhara State University.

Soils consist mainly of mineral, organic and organo-mineral substances. Mineral substances make up 85-90 percent of the soil mass. Half of the cultivated soils of our republic are gray, a quarter are grassy gray, infertile and sandy loam soils. The land, underground and aboveground resources, aquatic flora and fauna and other natural resources are a national treasure and are protected by the state. Rough treatment of nature is unacceptable, because it also protects us, feeds us and brings joy. people. Many scientific studies have proven that more than half of the harvest of agricultural crops and its quality is due to the use of mineral fertilizers. This, in turn, shows that the role of agrochemistry (mineral fertilizers) in the field is in order. To the evidence of world scientists: "In exchange for the use of chemical reagents (mineral fertilizers, pesticides, herbicides, defoliant, insecticides, desiccants, repellents, attractants, zoocides, fungicides, insecticides, acaricides and bactericides, etc.) chemicals per sowing area. This is 1.8-4.6 kilograms. However, the negative impact of agrochemicals on the ecology of the soil and biosphere largely depends on the application rate and technology. About 40 chemical elements of the periodic table of I.I. Mendeleev are examples of heavy metals. 13 of them are pollutants of the soil and the environment. Including: mercury, lead, cadmium, lead, arsenic, copper, vanadium, antimony, molybdenum, cobalt, etc. When using phosphorus raw materials in the production of phosphorus fertilizers (ammophos, superphosphate, etc.) (radium, uranium, thorium, strontium, radium, fluorine, cadmium, zinc, etc.) fall into the soil and accumulate. Remaining in the arable soil layer, these elements reduce productivity and worsen the ecological state. We consider it necessary to use organic (local fertilizers) per hectare (15-20 t / ha) to reduce the harmful amount of heavy metals in the soil. Because local fertilizers (manure, peat, green manure, etc.) decompose in the soil and emit heat. 25-30% by weight of carbon dioxide is released, the activity of microorganisms reduces the concentration of harmful and toxic salts in the soil solution. It ensures that heavy metals do not pass into the composition of plants and products, i.e. the ecological conditions for normal growth and development of the plant are renewed. Crop rotation increases soil fertility, increases crop yields, reduces water consumption and cotton disease, accumulates essential elements in the soil, as a result of which organic matter in the soil quickly decomposes and improves the agro-ameliorative state. Such processes lead to an increase in the humus content in the soil and an increase in crop yields.

Heavy metals include fluorine, vanadium, chromium, manganese, cobalt, nickel, copper, zinc, arsenic, molybdenum, cadmium, mercury, lead, tungsten, wusmuth and

others. Among the toxic metals hazardous to the environment: mercury, lead, cadmium, arsenic, selenium, fluorine. Zinc included. The metallurgical industry annually emits into the environment on average 150 thousand tons of copper, 120 thousand tons of zinc, 90 thousand tons of lead, 12 thousand tons of nickel, 1500 tons of molybdenum, 800 tons of cobalt, 30 tons of mercury. About 1000 mg/kg of copper, 1000 mg/kg of iron and 10 mg/kg of nickel were also found in chemical waste. Heavy metals also enter the soil with mineral fertilizers. Currently, most countries are introducing technologies for the production of environmentally friendly products, since chemical reagents used in agriculture have a negative impact on the quality of grown products, are the main cause of various diseases in agriculture. soil and people die. Given such negative aspects, for the effective use of local fertilizers in the production of abundant and high-quality products from agricultural crops (manure compost, composting of various agricultural waste, manure rotation, etc.), it is advisable to use local fertilizers together with mineral fertilizers and the widespread use of vermicompost, as well as restore the links that restore soil fertility. From scientific research it is known that various plant and animal organisms live in soil of any composition. They participate in the creation of soil fertility, play a large role in improving the agrochemical, agrophysical, melioration and biological properties of the soil, increasing the efficiency of fertilizers applied to the land.

Due to the application of mineral fertilizers and pesticides under crops for many years, the activity of living organisms in the soil has significantly decreased, as a result, soil fertility has decreased, and the efficiency of the applied fertilizers has decreased. It should be noted that the economic and environmental efficiency of fertilizers is reduced by irrational storage, transportation and use, as well as by the abundance of ballast and toxic metal additives in the composition, while the properties of mineral fertilizers and other factors are important. To eliminate the problems that arise when using chemicals in agriculture: - First of all: it is necessary to abandon chemical methods of combating plant diseases and pests and switch to completely biological methods. - Second: it is necessary to refrain from any chemical agents that destroy the biosphere, purified from additional harmful chemicals, free of heavy metals and toxic elements that meet the needs of plants, i.e. self-preserving macro- and microelements, myostimulating and "flotation" methods should be used. is widely implemented in the production of fertilizers containing nitrification inhibitors and in the preparation of fertilizers. - Thirdly: the development of theoretical foundations and practical methods for the restoration and systematic improvement of soil fertility, on the basis of which the improvement of the ecology and fertility of soils is one of the urgent tasks of this period.

Soil fertility is important all over the world. Soil has always been affected by human activity, and this has changed its fertility to varying degrees. Fertility is the basis of plantations, forests, and all terrestrial arable land. Soils contain most of the energy and matter transformations in ecosystems. Because soil restoration takes a very long time and is a slow process, we consider it a non-renewable resource. It is vital to learn to value and preserve soil. Maintaining soil fertility and protecting it from constant degradation means preserving nature.

Gulchehra Rakhimova Sobirjonovna

Turin Polytechnic University in Tashkent Professor of the Management, Economics and Humanitarian disciplines department Doctor of History (DSc) rakhimova.80@bk.ru

Rasulov Maksad Abbasovich

Kokand State Pedagogical Institute teacher of the Department of Biology

Yakubov Kamoliddin Nadzhmiddinovich

Kokand State Pedagogical Institute teacher of the Department of History

Abstract: *The article describes information about the construction of industrial enterprises in Uzbekistan in 1940-1980, their role in the national economy, Aral Sea positive and negative effects on the environment. During the time of the former Union, the construction of industrial enterprises of Uzbekistan among the sister republics, their connection with cotton production, the implementation of various decisions and laws in the cotton industry, and the negative factors caused by mistakes and shortcomings were analyzed based on historical data.*

Key words: *man, industry, ecology, national economy, Aral Sea water, soil, atmosphere.*

Industry is a complex of enterprises that produce raw materials, materials, fuel, energy and products or provide services to the population. Industrial production is the process of turning raw materials into finished products under the influence of mechanical, thermal, chemical and other technical processing.

During this period, there are also a number of scientific research works related to the topic, for example, means not received[1].

For example, "intensive development of industrial enterprises in 1950 led to the increase of chemical man-made pollution of the environment in the city of Almalyk by the 1990s. In the composition of all underground waters in the city of Almalyk, waste elements of the Almalyk mining and metallurgical combine exceeded the norm. This made the waters unfit for use" [2] he said.

In order to create technical bases for the development of the cotton industry and cotton farming, several heavy industries have been built in the country. In this regard, the task of expanding the production of cotton raw materials to a high level was made the main issue. During the Second World War, the industrial enterprises built for the production of weapons were transformed into enterprises serving the national economy by 1946. The main constructions in the industrialization policy of the former union began with placement in the central cities of the republic. The rapid construction of industrial enterprises was relevant only for the development of cotton farming. Therefore, industrial enterprises began to be built in places where they were encountered. In the city of Tashkent alone, many industrial enterprises were transformed into complexes of industrial enterprises that prepare agricultural cotton raw materials.[3]

Many industrial enterprises were adapted to production serving cotton cultivation. During this period, electrical engineering industries were well developed as a result of

adaptation to energy, fuel, metallurgy, chemistry, mechanical engineering, agriculture and irrigation system.[4] In particular, in 1946-1950, industrial enterprises produced 300 types of national economy products in the Samarkand region of Uzbekistan.[5] In the rest of the regions, the level of growth of national economy products also reaches a high level. The production volume of products increased from 465% to 810% in Tashkent region, from 159% to 227% in Fergana region, from 177% to 209% in Bukhara region, from 154% to 309% in Surkhandarya region, from 158% to 204% in Khorezim region, from 176% to 243% in Karakalpakstan ASSR.[6] By the 1960s, the production of gas, oil, mineral fertilizers and chemical industrial enterprises were expanded in the country, and the production volume of the industrial enterprises located in the ordinary city of Tashkent increased 10 times compared to 1953.

In the 1960s, there were more than 20 mineral fertilizer production and chemical industry enterprises in Uzbekistan, and the industrial enterprises mainly produced mineral fertilizers for agriculture. The heavy chemical industrial enterprise is located in the regions of Chorjoi, Almalik, Chirchik, Jizzakh, Tashkent, Navoi, Samarkand. By 1970, the number of heavy chemical industry enterprises had increased to 7. The increase in the number of heavy industrial enterprises from year to year has also had a great impact on production mechanisms. Therefore, 80% of the heavy industrial products of the Soviet Union were produced by Uzbekistan, 12% by Turkmenistan, 4% by Tajikistan, and the rest by the Kyrgyz republics. More than 30 heavy chemical industries were operating throughout the Union, of which 22 heavy industrial complexes are located in Uzbekistan.[7] The Union was mainly supplied with chemical products and chemical mineral fertilizers by the Chirchik Electro-Mechanical Combine, Fergana, Navoi, Kokan and Samarkand superphosphate plants. For example, a superphosphate factory located in the city of Kokan of the Fergana Valley, workshops adapted to ammonium superphosphate and sulfuric acid were built and production expanded. In 1963, a factory producing chemical nitrogen fertilizers was launched in the city of Fergana, which supplied Uzbekistan with ammonia, saltpeter, defoliants, sulfuric acid and various chemical fertilizers

The economic growth in the republic was mostly related to heavy industry enterprises. In 1985, the production of mineral fertilizers in chemical and forest complexes increased by 25.5 percent, acid by 48.4 percent, chemical fibers by 52.1 percent, and synthetic and plastic masses by 3.4 percent. Therefore, the contribution of heavy industry in terms of capital production funds was equal to 73.0 percent in 1985.[8] The negative impact of the chemical industry on nature was seen in the changes in the water quality of the main rivers in the republic. In 1986, in the Republic of Uzbekistan, 471 industrial enterprises discharged waste into the rivers during the day. As a result, the possibilities of using river waters became limited. The toxic chemicals in the water have led to a decrease in soil fertility.

One of the main water reserves of Central Asia, the Amudarya, which brings 78 cubic meters of water per year, and the Syrdarya, which brings 36 cubic meters of water [9], are currently experiencing a catastrophic period. In the 1960s, the unplanned use of water sources for irrigation of agricultural lands and development of industrial enterprises, the location of various reservoirs and tributaries to the water supply streams of Amudarya and

Syrdarya prevented water from reaching the Aral Sea. In 1951-1960, 58 cubic kilometers of Syr Darya and Amudarya waters, and 17 cubic kilometers in 1971-1980, were poured into the Aral Sea. The opening of new lands, the use of river water by industrial enterprises for large purposes had a great impact on the level of the Aral Sea. Year after year, the decrease in water volume has caused the coastal regions to be exposed to ecological danger. The environmental problems of the Aral Sea began to threaten transboundary areas as well, and caused the problem to become a social problem on a global scale. The border around the Aral Sea had a negative impact on the economic development of the Republic of Turkmenistan. Salt dunes exposed at sea level have affected the orchards of Turkmenistan, causing the trees to dry up and die. All the republics of Central Asia used these rivers. Therefore, the ecological fate of water has affected not only Uzbekistan, but also the economy and social life of neighboring countries.

Vast valleys rich in plants, dilapidated placement of production enterprises in oases, construction of large chemical industry enterprises that are not fully ecologically based have damaged many areas of the green world in the republic.

In conclusion, the former union managed industrial enterprises only taking into account their capabilities. Natural resources and natural wealth in Uzbekistan have been wasted. There was no mention of the need to preserve and appreciate natural resources. It has been forgotten that natural resources contain a precious gift like human life. The oil fields and oil refining industry in Uzbekistan have also begun to affect the environment with their waste. Changes in the environmental situation have begun to be felt in the districts and villages near the Bukhara oil refinery. The implementation of measures to protect atmospheric air came late.

REFERENCE:

1. Руденко А. Загрязнение орошаемых массивов сточными водами(на примере Алмалыкской промышленной зоны).Дисс.геол-минер. канд..наук. – Ташкент: 2005. –С. 6.
2. Paul Stronski. Tashkent : forging a Soviet city, 1930–1966. USA. University of Pittsburgh Press. 2010. –P. 210.
3. Рахимова, Г. С. (2020). БУХОРО ВИЛОЯТИДАГИ САНОАТ КОРХОНАЛАРДАГИ ИҚТИСОДИЙ МУАММОЛАРНИНГ ОҚИБАТЛАРИ. ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ, 3(11).
4. Муминов М. История Самарканда. –Ташкент. Фан, 1970. –С. 258.
5. Рахимова, Гулчехра Собиржоновна. "БУХОРО ВИЛОЯТИДАГИ САНОАТ КОРХОНАЛАРДАГИ ИҚТИСОДИЙ МУАММОЛАРНИНГ ОҚИБАТЛАРИ." ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ 3.11 (2020).
6. Тўхлиев Н. Ўзбекистон иқтисодиёти. –Тошкент: Ўқитувчи, 1994. –Б. 41.
7. Каримов И. Ўзбекистон буюк келажак сари. –Тошкент: Ўзбекистон, 1999. – Б. 513.
8. "Addressing Environmental Risks in Central Asia: Risks, Policies, Capacities", Environmental Governance Series, OSCE, UNDP, UNEP, 2003, -P. 30.

9. Рахимова Г. С. БУХОРО ВИЛОЯТИДАГИ САНОАТ КОРХОНАЛАРДАГИ
ИҚТИСОДИЙ МУАММОЛАРНИНГ ОҚИБАТЛАРИ //ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ. – 2020. – Т.
3. – №. 11.

THE RELATION OF LANGUAGE AND CULTURE IN THE DEVELOPMENT OF MODALITY CATEGORY

Haydarov Anvar Askarovich

Professor of the Department of English Linguistics of Bukhara State University

Tosheva Farangiz Bobomurodovna

2nd year student of Master's degree

Annotatsiya: Ushbu maqola til va madaniyat o'rtasidagi murakkab bog'liqlikni o'rganadi, xususan, madaniy qadriyatlar va ma'nolar til strukturasi orqali qanday aks etishini tahlil qiladi. Ingliz va o'zbek ertaklaridagi modal ifodalar tahlil qilinib, ularning axloqiy va jamiyatga oid qadriyatlarni qanday ifodalayotgani ko'rsatiladi. Bu maqola tilning madaniy ta'sirlar asosida qanday rivojlanishini yoritadi.

Kalit so'zlar: Til, madaniyat, modal ifodalar, ingliz ertaklari, o'zbek ertaklari, axloqiy qadriyatlar, jamiyat qadriyatlari, til va madaniyat munosabati, kultur-lingvistika, tarixiy an'analar, kommunal ma'nolar, ma'naviyat.

Аннотация: В данной статье исследуется сложная взаимосвязь между языком и культурой, в частности, анализируется, как культурные ценности и смыслы отражаются через структуру языка. Путем анализа модальных выражений в английских и узбекских сказках показано, как они передают моральные и общественные ценности. В статье освещается развитие языка под влиянием культуры.

Ключевые слова: Язык, культура, модальные выражения, английские сказки, узбекские сказки, моральные ценности, социальные ценности, взаимосвязь языка и культуры, культурная лингвистика, исторические традиции, коммунальные значения, духовность.

Annotation: This article explores the intricate relationship between language and culture, specifically analyzing how cultural values and meanings are reflected through language structure. By examining modal expressions in English and Uzbek fairy tales, it demonstrates how they convey moral and societal values. The paper highlights the development of language under cultural influence.

Keywords: Language, culture, modal expressions, English fairy tales, Uzbek fairy tales, moral values, societal values, language-culture relationship, cultural linguistics, historical traditions, communal meanings, spirituality.

Language and culture are intrinsically intertwined, with language serving as a primary vehicle for expressing and transmitting cultural norms, values, and beliefs. "This section explores how language functions as a cultural phenomenon, reflecting the worldview and social structure of a community¹²". "Language is not merely a system of communication but also a reflection of the cultural identity of its speakers. It encapsulates the history,

¹² <https://news.stanford.edu/stories/2019/08/the-power-of-language-how-words-shape-people-culture>

traditions, and social practices of a community¹³". According to Edward Sapir and Benjamin Lee Whorf, "The structure of a language influences its speakers' worldview and cognition. This hypothesis underscores the profound impact of language on cultural perception and thought processes¹⁴". In English fairytales, modal verbs like "must" and "shall" are often used to convey moral obligations or inevitable destinies. In Uzbek fairytales, modal expressions might reflect communal duties or fateful events. For example, In English "The Three Little Pigs," the use of "must" and "will" reflects a cultural emphasis on diligence and forethought. In Uzbek, "Oftob," modal expressions highlight respect for wisdom and communal decision-making.

Language acts as a repository for cultural knowledge, preserving folklore, myths, traditions, and historical narratives. Through language, these cultural elements are passed down from generation to generation. For example, many cultures rely on oral traditions to transmit cultural knowledge. Storytelling, proverbs, and oral histories play crucial roles in maintaining and conveying cultural heritage. For example, In English, fairytales like "Cinderella" phrases like "happily after ever" encapsulate cultural ideals of justice and reward. In Uzbek fairytales such as "Go'ro'g'li¹⁵", modal expressions reflect respect for elders and the importance of fulfilling one's duty to family and community. Language often reflects social hierarchies and relationships. For instance, English: Polite modals in "Jack and the Beanstalk" illustrates deference and cunning. Uzbek: Respectful modal verbs in "Oltin Baliq" shows deference to elders and supernatural beings.

Language serves as a key marker of cultural and ethnic identity. It fosters a sense of belonging and solidarity among members of a cultural group. The use of indigenous languages among Native American tribes or regional dialects within a country can reinforce cultural identity and heritage. Retelling fairytales helps preserve English folklore, while Uzbek traditional proverbs in fairytales strengthen cultural identity.

Pragmatic Norms: Cultural norms influence pragmatic aspects of language use, such as politeness strategies, greeting customs, and conversational turn-taking. Example: In many Asian cultures, indirectness and humility are valued in communication, affecting how requests and refusals are expressed. Polite modals like "could" and "would" in fairy tales reflect cultural norms. In Uzbek language, honorifics and modal forms in fairy tales show respect and deference.

Metaphors and Idioms: Cultural influences shape the metaphors and idioms used in a language, reflecting the environment, lifestyle, and shared experiences of the speakers. Example: English idioms like "break the ice" or "spill the beans" carry cultural connotations that may not translate directly into other languages.

"The relationship between language and culture is dynamic and reciprocal¹⁶". Language not only reflects cultural realities but also shapes and reinforces them. Understanding language as a cultural phenomenon provides deep insights into the social fabric and worldview of a community. This perspective is crucial for analyzing how

¹³ <https://www.languagesunlimited.com/breaking-barriers-the-power-of-language-in-cross-cultural-communication>
-feb

¹⁵ Dostonlar. Cho'lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, Toshkent- 2017

¹⁶ <https://brainly.com/question/40211809>

modality, as a linguistic feature, is influenced by and reflects cultural values in both English and Uzbek fairy tales..

Cultural linguistics is a multidisciplinary field that explores how language encodes and reflects cultural knowledge, values, and practices. This section provides an overview of cultural linguistics, including its definition, scope, key concepts, and influential researchers.

Definition and Scope

- Cultural Linguistics: Cultural linguistics examines the relationship between language and cultural conceptualizations¹⁷. It focuses on how language reflects cultural knowledge and how cultural practices influence language use. This field encompasses various aspects of language, including vocabulary, idioms, metaphors, and pragmatic norms, and how they relate to cultural beliefs and values. For example, In the English fairy tale "The Little Red Hen," the language used by the hen and other characters reflects cultural values of hard work and individual responsibility. The hen's use of modal verbs like "will" and "shall" signifies her determination and self-reliance, which are important cultural values in many English-speaking societies. In contrast, the Uzbek fairy tale "Alpomish" reflects values of bravery and loyalty, with characters using modal expressions to emphasize communal duties and the importance of family honor.

Cultural Schemas:

Cultural schemas are mental structures that represent shared cultural knowledge and experiences. They help individuals interpret and respond to the world around them. In English, the cultural schema of "individualism" is reflected in phrases like "stand on your own two feet," which emphasize self-reliance and personal responsibility. In Uzbek culture, the schema of "collectivism" is evident in expressions that highlight communal support and interdependence, such as "birlikda kuch." For example, in the English fairy tale "Goldilocks and the Three Bears," the cultural schema of individualism is evident. Goldilocks' actions, trying out the bears' porridge, chairs, and beds, reflect an individualistic approach to seeking personal comfort. In Uzbek fairy tales like "Oltin Baliq," the cultural schema of collectivism is prominent. Characters often make decisions considering the well-being of the family or community, and modal verbs reflect this communal mindset.

Cultural Models:

Cultural models are frameworks through which people interpret their experiences and understand the world. They are shaped by cultural values and norms. For example, the English cultural model of "fairness" is illustrated in the fairy tale "Cinderella," where the protagonist's virtuous behavior is ultimately rewarded. Modality in the tale, such as "shall" and "must," highlights moral obligations and the notion of justice. In the Uzbek fairy tale "Er-Tosh," the cultural model of hospitality and respect for guests is evident. The use of modals like "should" and "ought to" in the context of treating guests well reflects deep-rooted cultural values of hospitality.

Cultural Categories: These are culturally specific ways of categorizing and understanding the world, which are reflected in language. For example, In English fairy

¹⁷ F.Sharifian. Cultural Linguistics, John Benjamin publishing company

tales, characters are often categorized into "good" and "evil," as seen in "Snow White," where the queen is unequivocally evil, and Snow White is purely good. This binary categorization is reflected in the language and modal expressions used by the characters, with evil characters using modals that signify threats or demands, such as "will" and "shall." In Uzbek fairy tales, categories often relate to social roles and duties. In "Go'ro'g'li," characters are categorized based on their roles within the family and community, and modal verbs emphasize their obligations and responsibilities.

Influential Researchers and Their Contributions

Farzad Sharifian is a prominent figure in cultural linguistics, known for his work on cultural schemas and models. He has emphasized the importance of understanding language within its cultural context and how cultural conceptualizations shape language use. Sharifian's research includes studies on how cultural knowledge is encoded in language and how this affects communication across cultures. Sharifian's work on cultural schemas can be applied to the analysis of how English fairy tales like "The Ugly Duckling" use modality to reflect cultural schemas of transformation and self-acceptance. In this tale, modals like "could" and "might" reflect the potential for change and the cultural value placed on personal growth. In Uzbek fairy tales, Sharifian's concepts help explain how modal expressions in stories like "Alpomish" reflect cultural schemas of loyalty and honor.

Anna Wierzbicka's work in natural semantic metalanguage (NSM) theory has been influential in understanding how cultural values are reflected in language. She has developed a set of universal semantic primitives that can be used to compare meanings across languages¹⁸. Her research provides insights into how different languages encode culturally specific meanings, including how modality is expressed in various cultural contexts. Wierzbicka's NSM theory can be used to analyze how universal semantic primitives are expressed differently in English and Uzbek fairy tales. For instance, in "Jack and the Beanstalk," the primitive "want" is expressed through modals like "would" and "could," reflecting desires and ambitions. In Uzbek tales like "Zumrad va Qimmat," the same primitive might be expressed through different modal constructions that reflect communal aspirations and moral duties.

REFERENCE:

1. Sapir, E. (1921). "Language: An Introduction to the Study of Speech." New York: Harcourt, Brace & World.
2. Whorf, B. L. (1956). "Language, Thought, and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf." Edited by J. B. Carroll. Cambridge, MA: MIT Press.
3. Sharifian, F. (2017). "Cultural Linguistics." Amsterdam: John Benjamins Publishing.
4. Wierzbicka, A. (1996). "Semantics: Primes and Universals." Oxford: Oxford University Press.

¹⁸ <https://www.ibiblio.org/bgreek/forum/viewtopic.php?t=5009>

1. Askarovich, H. A. (2021). EXPRESSION OF CONNOTATIVE MEANING IN GRAPHIC MEANS. *International Engineering Journal For Research & Development*, 6 (TITFL), 91–94.
2. Haydarov, A. A. (2019). METHODOLOGICAL FEATURES OF IMITATION WORDS. *Theoretical & Applied Science*, (10), 688-690. https://www.elibrary.ru/ip_restricted.asp?rpage=https%3A%2F%2Fwww%2Eelibrary%2Eru%2Fitem%2Easp%3Fid%3D41328966.
3. Askarovich, H. A. (2021). EXPRESSION OF CONNOTATIVE MEANING IN GRAPHIC MEANS. *International Engineering Journal For Research & Development*, 6, 91-94.
4. Haydarov, A. (2020). Methodological features of graphic tools. *Middle European Scientific Bulletin*, 5.
5. Askarovich, H. A. (2022). SOME COMMENTS ON THE STYLISTIC REPETITION. *JournalNX-A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*, 8 (1), 87–91.
6. Haydarov, A. (2019). Madaniyat va san'at sohasini boshqarish asoslari. O'quv qo'llanma. Toshkent.- "Kamalak" nashriyoti, 192.
7. Askarovich, H. A. (2023). THE PROBLEM OF THE STUDY OF ANTHROPONYMS. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(3), 868-870.
8. Haydarov, A. A. (2023). KOMBINATOR VA POZITSION FONETIK O'ZGARISHLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI (INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA). *SUSTAINABILITY OF EDUCATION, SOCIO-ECONOMIC SCIENCE THEORY*, 1(6), 172-175.
9. Navruzova, N., & Haydarov, A. (2021). CONNOTATIVE MEANINGS RELATED TO SOUND CHANGES. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 8(8). http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4462.
10. Askarovich, H. A. (2021). Alliteration and Assonance in Artistic Image-As a Stylistic Figure. In *INTERNATIONAL CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY RESEARCH AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES* (Vol. 2, pp. 114-119).
11. Haydarov, A. A., & Mansurova, D. (2023). THE ROLE OF INTONATION IN SPEECH AND ARTISTIC SPEECH. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(1), 673-676.
12. Askarovich, H. A. (2023). THE EXPRESSION OF THE INTENSITY OF WORDS AT LANGUAGE LEVELS. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(1), 638-642.
13. A. A. Haydarov, & M. Yunusova. (2022). THE PHENOMENON OF POLYSEMY. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(12), 2044–2048. Retrieved from <https://www.giirj.com/index.php/giirj/article/view/4251>
14. A. A. Haydarov, & Sh. Sattorova. (2024). Comments on Phonographical Stylistic Devices. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 2(1), 424–429. Retrieved from <https://grnjournal.us/index.php/STEM/article/view/2822>.

15. Haydarov, A. (2023). BADIY TASVIRDA RITM, QOFIYA VA OHANGNING O'RNINI VA AHAMIYATI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
16. Haydarov, A. (2023). Phonetically Inflected Words and Connotative Meaning. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
17. Haydarov, A. (2023). MUROJAAT BIRLIKLARINING NUTQIY-MAVZUIY GURUHLARI HAQIDA. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).
18. Haydarov, A. (2023). INGLIZ VA O'ZBEK TILLARDA LEKSEMALARINING KONNOTATIV MA'NOLARI. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 43(43).http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/11199.

SUPERFOSFAT ISHLAB CHIQRISHDA AJRALIB CHIQRADIGAN FTORLI
GAZLARNI UTILIZATSIYA QILISH

Abdullayev Sardor Bahriddin o'g'li

Mustaqil tadqiqotchi

Aslonov Behzod Mavlon o'g'li

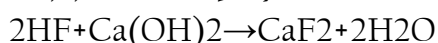
Buxoro muhandislik texnologiya-instituti.

Ftorli gazlarni tutib qolish superfosfat ishlab chiqarish va boshqa sanoat jarayonlarida muhim ekologik masalalardan biri hisoblanadi, chunki bu gazlar atrof-muhit va inson salomatligi uchun xavf tug'dirishi mumkin. Ftorli gazlarni tutib qolish uchun turli usullar qo'llaniladi, ularning har biri o'ziga xos samaradorlik va texnologik talablar bilan ajralib turadi. Quyida ftorli gazlarni tutib qolishning asosiy usullari keltirilgan:

1. Absorbtsiya usuli

Jarayon: Absorbtsiya usuli ftorli gazlarni suv yoki ishqoriy eritmalar orqali yutib olishga asoslangan. Bu jarayonda ftorli gazlar suyuqlik bilan aloqa qilib, unda eriydi va kimyoviy reaksiyaga kirishadi.[2]

Reaksiyalar: Masalan, ftorid kislotasi (HF) suvda yaxshi eriydi va uni kalsiy gidroksidi (Ca(OH)_2) kabi ishqoriy modda bilan reaksiyaga kiritish orqali zararsizlantirish mumkin:

Bu reaksiyada erimaydigan kaltsiy ftorid (CaF_2) hosil bo'ladi, u qattiq cho'kma sifatida ajralib chiqadi va zararsiz hisoblanadi.

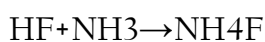
Afzalliklari: Ushbu usul samarador va ftorli gazlarni samarali ravishda yutib oladi.

Kamchiliklari: Eritma miqdorini ko'paytirish kerak bo'lishi va keyingi cho'kmalarni utilizatsiya qilish zarurati mavjud.[1]

2. Kimyoviy neytralizatsiya

Jarayon: Kimyoviy neytralizatsiya usulida ftorli gazlar kimyoviy reagentlar bilan reaksiyaga kiritilib, zararsiz moddalarga aylantiriladi. Masalan, ammiak (NH_3) bilan reaksiyaga kirishib, ftorni zararsiz birikmalar shaklida ajratib olish mumkin.[3]

Reaksiya: Ftorid gazini ammiak bilan neytralizatsiya qilish natijasida ammoniy ftorid hosil bo'ladi:

Bu birikma suyuqlikda erib, kimyoviy chiqindilar sifatida ajratib olinadi.

Afzalliklari: Ftorli gazlar samarali zararsizlantiriladi va xavfli chiqindilar minimal darajaga tushadi.[5]. Kamchiliklari: Reagentlar miqdorini doimiy yangilash talab etiladi va ba'zi reagentlar qimmat bo'lishi mumkin. Kamchiliklari: Elektr energiyasi talab qilinadi va uskunaning texnik xizmat ko'rsatish zarurati mavjud. Ftorli gazlarni tutib qolish usullari turli texnologik va kimyoviy yondashuvlarga asoslanadi. Har bir usulning o'z afzallik va kamchiliklari bo'lib, samaradorlik va xarajatlar muvozanatini ta'minlash uchun ularni to'g'ri tanlash zarur. Ekologik xavfsizlikni ta'minlash uchun ftorli gazlarni tutib qolishning zamonaviy usullarini qo'llash va ishlab chiqarish jarayonlarini doimiy takomillashtirib borish muhim hisoblanadi. Superfosfat ishlab chiqarishda ftorli gazlarni tutib qolish

texnologiyasi, asosan, atrof-muhitni himoya qilish va ishchilar salomatligini saqlash maqsadida amalga oshiriladi. Ftorli gazlar – bu ishlab chiqarish jarayonida chiqayotgan zararli chiqindilar bo'lib, ularni samarali usullarda zararsizlantirish zarur. Quyida asosiy usullar haqida tushuntirish keltiriladi:

Absorbtsiya: Ftorli gazlarni absorberlar yordamida suyuqlikka singdirish usuli samarali hisoblanadi. Odatda, suv yoki gidroksidi eritmalar (masalan, natriy gidroksidi) ftor gazlarini ushlab qolish uchun ishlatiladi. Bu usulda ftor ionlari eritmaga singdirilib, ularni zararsiz birikmalar shaklida olish imkoniyati yaratiladi. Adsorbtsiya: Ftorli gazlarni maxsus adsorbentlar (masalan, faol ko'mir yoki zeolitlar) yordamida ushlab qolish mumkin. Bu usulda gaz moddalar adsorbent yuzasiga yopishadi va ftorli gazlar chiqindisiz ajratib olinadi. Adsorbtsiya usuli odatda qayta ishlanishi mumkin bo'lgan adsorbentlardan foydalanishni talab qiladi. Kimyoviy reaksiyalar orqali neytrallash: Ftorli gazlar kimyoviy reaksiyalarga kirishgan holda zararsiz birikmalarga aylantirilishi mumkin. Masalan, kaltsiy gidroksidi yoki boshqa gidroksidlar bilan reaksiyaga kirishib, kaltsiy ftorid yoki boshqa zararsiz birikmalar hosil qilishi mumkin. Bu usulda ftorli gazlar tezkor va samarali tarzda zararsizlantiriladi. Havo yuvish (scrubber) tizimlari: Ushbu tizimlarda chiqayotgan gazlar suv yoki boshqa yuvuvchi eritmalar bilan yuviladi. Natijada ftorli gazlar yuvuvchi suyuqlikka singdirilib, chiqindilarni kamaytirish mumkin. Havo yuvish tizimlari ko'pincha qo'shimcha filtrlar va nasos tizimlari bilan jihozlanadi. Havo yuvish tizimi (scrubber) zararli gazlarni, chang va boshqa uchuvchi zarrachalarni tutib qolish va zararsizlantirish uchun ishlatiladigan samarali usullardan biridir. Bu tizim ko'pincha sanoat korxonalarida, jumladan superfosfat ishlab chiqarish kabi kimyo sanoatida, zararli gazlar chiqindilarini kamaytirish uchun qo'llanadi.

Havo yuvish tizimining ishlash tamoyili. Havo yuvish tizimi asosiy bosqichlardan iborat bo'lib, unda chiqayotgan gazlar maxsus yuvuvchi suyuqlik (odatda suv yoki kimyoviy eritma) bilan ta'sirlashadi. Bu jarayonda gaz ichidagi zarrachalar va kimyoviy moddalar yuvuvchi suyuqlikka singdiriladi yoki unda eriydi. Havo yuvish tizimining ishlash prinsipi quyidagi asosiy bosqichlarga bo'linadi:

Yuvish kamerasiga gazning kirishi: Havo yuvish tizimining birinchi bosqichida gaz oqimi yuvish kamerasi yoki kolonnaga yo'naltiriladi. Bu kamerada gaz va yuvuvchi suyuqlik bir-biri bilan ta'sirlashadi. Kameraga kirish paytida gaz oqimi bosimi va tezligi muhim omillardan biri hisoblanadi. Yuvish suyuqligi bilan ta'sirlashuv: Gaz va suyuqlik bilan bevosita ta'sirlashuv sodir bo'ladigan joyda, yuvuvchi suyuqlik tomchilari gaz oqimi ichida tarqaladi yoki turli nozul (nozzle) va shpirkatorlar orqali purkaladi. Bu ta'sirlashuv natijasida gazdagi zarrachalar va zararli moddalar suyuqlikka singdiriladi. Ftorli gazlarni tutib qolish uchun ko'pincha gidroksidli eritmalar ishlatiladi. Kimyoviy reaksiyalar: Yuvish jarayonida kimyoviy reaksiyalar sodir bo'lishi ham mumkin. Masalan, ftorli gaz suv yoki gidroksidli eritma bilan ta'sirlashib, zararsiz birikmalar hosil qiladi. Bu usul yordamida zararli gazlar neytrallashadi. Yuvilgan gazning chiqarilishi: Yuvilgan gaz oqimi endi zararli moddalarni kamroq miqdorda o'z ichiga olgan holda chiqadi va atmosferaga chiqarilishi mumkin. Ba'zi tizimlarda gaz yanada ko'proq tozalanishi uchun qo'shimcha filtrlash uskunalari ham o'rnatiladi. Chiqindi suyuqlikni boshqarish: Havo yuvish jarayonidan keyin foydalanilgan suyuqlik chiqindi suyuqlikka aylanadi. Ushbu chiqindi suyuqlikni to'g'ri

boshqarish va qayta ishlash muhim, chunki u ichida zararli moddalarning eritmalari bo'lishi mumkin. Ko'pincha chiqindi suyuqlik zararsizlantiriladi yoki qayta ishlash tizimiga yo'naltiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Smith, P. L., & Jones, R. A. (2015). Industrial Emission Control: Techniques and Technologies for Minimizing Air Pollution. Springer.
2. McIntosh, E. (2012). Fluoride Emissions in Industrial Processes. Elsevier.
3. Garrels, R. M., & Christ, C. L. (2013). Solutions, Minerals, and Equilibria. Harper & Row.
4. Berner, U. (2018). Waste Gas Treatment for Resource Recovery. CRC Press.
5. Valkovic, V. (2000). Environmental Impact of Fertilizer Use. Springer-Verlag.

KLINKERLARNI PISHIRISHDA AL, NB, TI, V, ZR KABI ELEMENTLAR
ASOSIDA QOTISHMALARNI QO'LLASH.

Abdullayev Sardor Bahriddin o'g'li

Mustaqil tadqiqotchi.

Aslonov Behzod Mavlon o'g'li

Buxoro muhandislik texnologiya-instituti.

Hozirda sement klinkerini kuydirishda ishlatiladigan pechlarning asosiy qismi quruq jarayonli aylanuvchi pechlar bo'lib, ular yuqori haroratda, agressiv sharoitlarda ishlashga mo'ljallangan maxsus qotishma va materiallardan tayyorlanadi. Pech tarkibi odatda quyidagicha bo'ladi: Asosiy metall konstruksiya: Bu qism yuqori chidamlilikka ega po'lat yoki issiqlikka chidamli qotishmalardan tayyorlanadi. Ushbu metall konstruksiya yuqori harorat va mexanik ta'sirlarga chidamli bo'lishi kerak. Karbonli po'lat, kremniyli po'lat, yoki nikel asosidagi qotishmalar (masalan, Inconel yoki Hastelloy) ishlatiladi. Ichki astar (o'ralgan qoplama): Pechning ichki qismida yuqori haroratga chidamli, issiqlik va korroziyaga qarshi materiallardan tayyorlangan astar bo'ladi. Buning uchun quyidagi materiallardan foydalaniladi:

Magniy oksidi (MgO) va kalsiy oksidi (CaO) asosidagi refrakter materiallar – yuqori haroratlarda (1400°C va undan yuqori) chidamlilik beradi. Shamotte g'isht yoki kremniy karbid (SiC) – bu materiallar issiqlikka va aşinishga chidamli. Alumina (Al₂O₃) va zirkoniy oksidi (ZrO₂) asosidagi refrakter materiallar – yuqori haroratlarda korroziyaga chidamlilikni ta'minlaydi. Qotishma qo'shimchalari: Maxsus turdagi pechlarda, ayniqsa, yuqori harorat va yuqori aşinuvchan muhitda ishlaydigan pechlar uchun Al, Nb, Ti, V kabi metallar asosidagi qotishmalar ishlatilishi mumkin.

Bu qotishmalar pechning ichki qatlamida korroziyaga chidamlilik va mustahkamlikni oshirish uchun kerak bo'ladi. Izolyatsion materiallar: Pechning energiya samaradorligini oshirish va tashqi qismidagi issiqlik yo'qotilishini kamaytirish uchun turli izolyatsion materiallar qo'llanadi. Bu materiallar, odatda, issiqlikni saqlovchi keramik tolalardan yoki boshqa yuqori issiqlikka chidamli materiallardan iborat bo'ladi. Yuqorida sanab o'tilgan materiallar va qotishmalar issiqlik ta'sirida pechning shakli va o'lchamini barqaror saqlashga, shuningdek, xizmat muddatini oshirishga yordam beradi. Bu kombinatsiya pechni sement klinkerini kuydirish jarayonida yuqori samaradorlik va chidamlilik bilan ishlashini ta'minlaydi.

Gips klinkerini qayta ishlash pechlari uchun yuqorida sanab o'tilgan tarkibli qotishmalar (Al, Nb, Ti, V, Zr) ma'lum jihatlardan foydali bo'lishi mumkin, lekin ba'zi omillarni hisobga olish zarur:

Gips klinkeri uchun moslik: Gips klinkerini qayta ishlash pechlari odatda yuqori haroratlarda ishlaydi, ammo sement klinkeri kabi ekstremal yuqori haroratga ega emas. Al, Nb, Ti, V va Zr elementlari yuqori harorat va agressiv sharoitlarga chidamli qotishmalar uchun juda mos. Bu tarkib pechning xizmat muddatini oshirishi va korroziyadan himoyalash imkonini beradi.

Korroziyaga chidamlilik: Gipsning tabiati va gips klinkerini qayta ishlashdagi sharoitlarni hisobga olsak, bunday qotishmalar korroziyaga chidamliligini oshirishi mumkin. Masalan, Al va Nb kabi elementlar korroziyaga qarshi qo'shimcha himoya qatlami hosil qiladi. Mexanik barqarorlik: Ti va Zr elementlari qotishmaga mexanik barqarorlik va issiqlikka chidamlilik qo'shadi, bu esa pechning ichki qoplamasini yuqori haroratda saqlashga yordam beradi va pech qismlarining tez aşinishining oldini oladi. Qotishma xarajatlari: Al, Nb, Ti, V, va Zr elementlarining qimmatligi tufayli, bu turdagi qotishmalarni har bir pech uchun qo'llash qimmatga tushishi mumkin. Shu sababli, klinker turi va kerakli xizmat muddati bo'yicha iqtisodiy hisob-kitob qilish muhim. Umuman olganda, gips klinkerini qayta ishlash pechlari uchun bunday qotishma maqsadga muvofiq bo'lishi mumkin, lekin xarajatni optimallashtirish uchun bu elementlarning faqat kerakli kombinatsiyalarini tanlash yoki qoplama qalinligini to'g'ri belgilash tavsiya etiladi. Hozirgi kunda sement klinkerini ishlab chiqarishda quyidagi pech turlari keng qo'llaniladi:

Aylanuvchi pechlar (rotatsion pechlar): Eng ko'p tarqalgan tur bo'lib, yuqori haroratda ishlash va katta miqdorda klinker ishlab chiqarish imkonini beradi. Ushbu pechlarda to'g'ridan-to'g'ri kuydirish jarayoni sodir bo'ladi va ular ko'pincha qattiq yoki gaz yoqilg'ida ishlaydi.

Vakuum yoki muhit nazorati ostidagi pechlar: Bunday pechlar haddan tashqari yuqori harorat va bosimda ishlaydi va maxsus, yuqori sifatli sement turlarini ishlab chiqarishda ishlatiladi.

Quruq jarayonli pechlar: Eng yangi texnologiyalardan biri bo'lib, energiya sarfini kamaytirish va samaradorlikni oshirish uchun mo'ljallangan. Ushbu pechlar hozirgi kunda eng keng tarqalgan va ekologik toza texnologiya hisoblanadi.

Xizmat muddati

An'anaviy aylanuvchi pechlar uchun xizmat muddati texnik xizmat va foydalanish sharoitlariga qarab 10–15 yil atrofida bo'ladi. Eng yangi, quruq jarayonli pechlar esa optimallashtirilgan materiallar va ilg'or qotishmalar yordamida 15–20 yilgacha xizmat qilishi mumkin.

O'zgaruvchan omillar

Pechning xizmat muddatiga quyidagi omillar ta'sir qiladi:

Texnik xizmat ko'rsatish: Muntazam va sifatli texnik xizmat pechning uzoq muddat ishlashiga yordam beradi. Yoqilg'i turi va sifat: Qattiq yoqilg'i yoki og'ir neft mahsulotlari ko'proq aşinish keltirib chiqarishi mumkin. Harorat va yuklama: Optimal haroratda va haddan tashqari yuklama qilmasdan ishlash pechning xizmat muddatini oshiradi.

Al, Nb, Ti, V, Zr asosidagi qotishmalar sement ishlab chiqarishda xizmat muddatiga qanday ta'sir qilishini hisoblash uchun matematik model yaratish jarayonini ko'rib chiqamiz. Model quyidagi omillar asosida xizmat muddatini aniqlashga yordam beradi:

1. Harorat ta'siri (T): Yuqori haroratlarda qotishma tarkibidagi elementlarning chidamliligi kamayishi mumkin.

2. Korroziya darajasi (K): Sement pechlarida korroziya ko'rsatkichiga turli elementlarning ta'siri bor.

3. Mexanik aşinish (M): Pech ichidagi ishqalanish va boshqa mexanik ta'sirlar.

4. Yuklama darajasi (Y): Qotishma komponentlarining yuk ko'tarish qobiliyati. Matematik modelda xizmat muddatini (L) prognoz qilish uchun ushbu omillarni ifodalaymiz:

$$L = \frac{C}{(T \cdot a_T) + (K \cdot a_K) + (M \cdot a_M) + (Y \cdot a_Y)}$$

Bu yerda:

- C — xizmat muddati uchun normalizatsiya konstantasi (materialga xos asosiy ko'rsatkich),
- T — harorat ko'rsatkichi,
- K — korroziya darajasi,
- M — mexanik aşinish darajasi,
- Y — yuklama darajasi,
- $a_T, a_K, a_M, a_{Y_T}, a_{Y_K}, a_{Y_M}, a_{Y_Y}$ — har bir omil uchun tegishli ta'sir ko'effitsientlari (qotishma tarkibiga bog'liq ravishda tajriba yoki empirik yo'l bilan aniqlanadi).

Izohlar:

1. Harorat ko'effitsienti a_T : Qotishma tarkibida Ti, Nb kabi elementlar bo'lsa, issiqlikka chidamlilik oshadi, bu holda a_T kichikroq bo'ladi.
2. Korroziya ko'effitsienti a_K : Al, Nb, va Zr korroziyaga chidamli elementlar hisoblanadi, shu sababli bu elementlar ko'proq bo'lsa, a_K qiymati kamayadi.
3. Mexanik aşinish ko'effitsienti a_M : Bu ko'effitsient aşinish sharoitida Al va Ti kabi metallar qo'shilganida kamayishi mumkin.
4. Yuklama ko'effitsienti a_Y : Yuklamaga chidamlilik, ayniqsa V, Zr va Nb ishtirokida oshadi, shu bilan a_Y qiymati kamayadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Neville, A. M. (1995). Properties of Concrete. Longman Group Limited.
2. Taylor, H. F. W. (1997). Cement Chemistry. Academic Press.
3. Lea, F. M. (2004). Lea's Chemistry of Cement and Concrete. Butterworth-Heinemann.
4. Mindess, S., Young, J. F., & Darwin, D. (2003). Concrete. Prentice Hall.
5. Kingery, W. D., Bowen, H. K., & Uhlmann, D. R. (1976). Introduction to Ceramics. Wiley.

MEXANIK SARIQLIKNI KOMPLEKS DAVOLASHDA ENDOBILIAR
XIRURGIYANING AHAMIYATI.

Asadov T.Sh

Daminov F.A

L.M. Xayitov

Sh.N.Abrorov

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Dolzarbli. Bugungi kunda qorin bo'shlig'i jarrohligida mexanik sariqlik (MS) bilan og'rigan bemorlarni boshqarish murakkab muammolarni hal qilishni o'z ichiga oladi. E.I. Galperinning va hammualliflar so'zlariga ko'ra dunyo aholisining 10% gacha ushbu patologiyadan aziyat chekadi, shu bilan birga kasallik darajasi har 10 yilda taxminan 2 martaga oshadi. Hozirgi vaqtda mexanik sariqlik bilan og'rigan bemorlarni davolashning yangi usullarini izlashning dolzarbli o't tosh kasalligi (O'TK), bilio pankreatoduodenal zona (BPO') o'smalarining progressiv o'sishi, shuningdek davolashning an'anaviy usullardan keyin ko'plab asoratlari bilan bog'liq.

Mexanik sariqlik bilan og'rigan bemorlarda klinik ko'rinishlarning og'irligi turli organlar va tizimlarning, xususan, jigar va buyraklarning nomutanosibligi bilan bog'liq. Ushbu nomutanosiblikning ahamiyati shunchalik kattaki, u kasallikning rivojlanishida hal qiluvchi omil bo'lib, operatsiyadan keyingi asoratlari va o'limning sababi hisoblanadi. Yiringli xolangitning mavjudligi ushbu toifadagi bemorlarning prognozini sezilarli darajada yomonlashtiradi. O't yo'llarining obstruksiyasi, xolangit va jigar etishmovchiligi bo'lsa, jarrohlik davolash juda xavfli va yuqori o'lim bilan birga keladi. Mexanik sariqlik bilan og'rigan bemorlarda o'limning asosiy sababi jarrohlikdan keyin jigar etishmovchiligining rivojlanishidir.

Maqsad. Gepatobiliar sohadagi patologiyalar va ularni asoratlari bog'liq holda kelib chiqadigan mexanik sariqlik bilan og'rigan bemorlarni davolash samaradorligini oshirish va kaminvaziv usullar afzalligini baholash.

Materiallar va usullar. Mexanik sariqlik bilan og'rigan 2022-2023 yilgacha Gamma med klinikasida davolangan 35 nafar bemorni kaminvaziv yo'li bilan davolash natijalarini aks ettiradi. Bemorlarning o'rtacha yoshi 55,6 (22 yoshdan 93 yoshgacha). Ularning 10 nafari erkak va 25 nafari ayollardir. Barcha bemorlar standart tekshiruvlardan to'liq o'tkazilgan. Nazoratdagi bemorlarda mexanik sariqlikning sabablari har xil edi. Ko'p hollarda 23 (67,1%) bemorlarda – MS sababi O'TK va uni davolash oqibatlari edi. Tekshiruv natijasida 11 (32,9%) bemorda o'sma jarayoni aniqlandi, shu jumladan xolangiokarsinoma (Klatskin o'smasi) va jigar darvoza sohasidagi metastazlar - 1 (17,6%) bemorlarda, oshqozon osti bezi boshi saratoni edi. Jarrohlik davolash boshlanganda keyingi davrning davomiyligi 7 kundan 40 kungacha (o'rtacha $23,5 \pm 3,4$ kun). Bilirubinemiya darajasi 89,3 dan 557,4 mkmol / L gacha (o'rtacha $323,4 \pm 25,6$ mkmol / L) bo'lgan. Tahlilga kiritilgan sariqlikning barcha holatlari safro yo'llarida mexanik to'siqning xar xil sabablari (proksimal yoki distal)

farqlanadi. Kasallikning klinik ko'rinishlari, diagnostika va davolash taktikasidagi farqlar, safro chiqishi va bemorni sog'ayishi uchun muxim o'rin kasb etadi.

Natijalar. Bemorlarni qabul qilish va davolanishni boshlash vaqtida engil jigar etishmovchiligi 3 (8%) holatda, o'rtacha - 14 (41%) holatda, og'ir - 18 (51%) holatda qayd etilgan.

Bemorlarda bajariladigan jarrohlik operatsiyalari aralashuvidan so'ng 6 (17%) odatda turli xil asoratlari paydo bo'ldi, o'lim darajasi 8% ni tashkil etdi, bu birinchi navbatda jigar etishmovchiligining og'irligi bilan bog'liq edi, teri orqali transgepatik xolangiostomiya (CHCHXS) paytida, 2 (6,8%) engil darajadagi jigar etishmovchiligi, o'rtacha - 13 (38,9%), og'ir - 20 (54,3%) kabi natijalarga erishildi.

Xulosa. Retrograd va antegrad texnikasi tufayli mexanik sariqlik bilan og'rigan bemorlarni kompleks davolash natijalari sezilarli darajada yaxshilanadi. O't yo'llarining antegrad dekompressiyasi sariqlikni, tananing intoksikatsiyasini bartaraf etishga yordam beradi va jigar-buyrak etishmovchiligi kabi asoratlarning kamayishiga olib keladi, shuningdek jigar faoliyatini yaxshilaydi va palliativ va radikal jarrohlik aralashuvlar uchun sharoit yaratadi.

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF DEVELOPING HEALTHY LIFESTYLE
CULTURE IN FUTURE TEACHERS

Ubaydullayev Rakhimjon Murodilovich

Physical education theory teacher Fergana State University Email:

ubaydullayevrahimjon259@gmail.com

Annotation: *Of the structure and components of the development of the healthy lifestyle culture of the future physical education teacher ; to determine the pedagogical methods of forming the healthy lifestyle pedagogical competence of the future physical education teacher, the tasks of checking the effectiveness of the ways of forming the pedagogical competence of the future physical education teacher through practice, and applying the scientific and practical recommendations to practice are defined.*

Key Word: *Healthy lifestyle, pedagogical competence, pedagogical skill, professional activity , level of intellectual development , professional thinking , manners, image, communication skills , communication culture .*

INTRODUCTION

Our short-term history, the period of formation of our people, our nation and its state system, knowledgeable, enlightened, no less than others in terms of craft and profession, working hard not at the tip of the hand, but earnestly, giving the heart, demonstrated the need for children who do it with courage and perseverance.

From time immemorial, our ancestors have been able to protect their homeland, motherland and people from the evil eye, calamities, if necessary, "...sons of azamat who are ready to sacrifice their lives in this way..." who lived with the dream of adulthood. They were taught to act based on the invaluable experience of their respected grandfathers, who lived with their own opinions in relation to threats and aggressions of various forms. For their spiritual formation, education and training have great, bright goals. The high qualities of our people, such as kindness, kindness, and diligence, were brought up on the basis of the values of overcoming the difficulties faced by one's family and country as a shoulder to shoulder.

Our achievements in science, culture, art, and other social, economic, and spiritual fields, which have been achieved and are considered a necessity, have been proven to be related to the level of maturity and physical maturity of the body of our young men and women.

The highest stage of maturity of the human body is the perfection of his body, which is an eternal concept. The height, stature, weight, appropriateness of movements, body appearance, strength, speed, endurance, agility, mobility of joints and trained and trained muscles are the leaders of the movement qualities of the representative of the nation. Is prominent and manifest through its elasticity. Physical fitness is related to the theoretical knowledge and practical skills of the long-term process of continuous, constant work,

training, introducing mass sports into the lifestyle routine and following it, knowing the rules of health and systematically following them.

The concept of "lifestyle" has been widely interpreted in social and philosophical sciences since the second half of the last century, and its evolution in the form of the concept was first expressed in the content of the socio-philosophical, moral and aesthetic thoughts of Eastern countries, and later -the basis of the concept is ancient. It is no secret that there are many ideas in the philosophy of the time as evidence.

The phenomenon of healthy lifestyle was first studied by Hippocrates, the father of medical science, from a medical point of view in his Treatise on Healthy Lifestyle. In the treatise, he connected the health of the human body -with the factors of the external environment - climate, soil, water, the way of life of people, the laws of society, and the necessary conditions for a healthy lifestyle (O'rinboev N. 2009).

Democritus put forward the idea that the material needs of the members of the society can be the root cause of all the changes in the development of the society, not only the way of life.

In Greece, the status of the body is strictly discussed in accordance with the requirements of the culture of the human body within the framework of the state laws, the pursuit of physical perfection is considered one of the main directions of personal development, the more beautiful the body and stature of the ancestors are, the more beautiful they are. The idea that it will become so perfect -was the priority.

Relying on the invaluable experiences of respected grandfathers, -they taught their children to live and work with their own thoughts in relation to various forms of threats and aggression. For their spiritual formation, education and training have great, bright goals. The high qualities of our people, such as kindness, kindness, and diligence, were brought up on the basis of the values of overcoming the difficulties faced by one's family and country as a shoulder to shoulder.

"The etiquette of physical culture of a healthy lifestyle is such that it will not become unnecessary, it will not disappear if you do not use it, and it will help you when you need it," writes one of the authors of this pamphlet, professors Sh.Kh.Khankeldiev and A.Abdullayevlar in one of his scientific articles.

That the body of active people -produces a lot of endorphins and energizing substances, and these substances help a person to quickly overcome negative emotions and to be resistant to external mental influences. A person who wants to -enjoy his life and devotes every minute of his time to exercises -, physical activities that increase mood-carrying substances, activity at work is a sign of having a culture of -physical education.

Researchers believe there are 4 things you need to get used to in order to live longer and live a fuller life.

The first habit is to undergo systematic (at least 2 times a year) medical examinations for the purpose of prevention.

The second habit is to stop binge eating and switch to foods with less fat, sugar, and salt, which can allow you to maintain the same body weight and increase connective tissue. The third habit is a systematic practice of moderate intensity aerobic exercises.

The number of people who are looking for the answer to the question of whether there is a correlation between smoking and physical exercise is not small even now.

Doing physical exercises is the main sign of physical culture. We will dwell on the research of A. Sinyakov (1990) about the reasons for prolonging youth and prolonging this period. We will focus on the experiments conducted in a group that is quite similar in composition and level of physical fitness. Those in the first group with an average age of 22 years (7 months since the start of exercise) and those in the second group - groups that did not exercise at all. After 7 years, the results of the tests showed the following:

Only a little thickening of the pelvis and abdomen was noticed in those who were systematically exercising in group I.

In group II, their weight increased by 5%, pelvis, abdomen significantly increased (abdomen by 14%) and pelvis (by 10%). The skin and subcutaneous fat layer increased by 15%. Flexibility is significantly reduced. In this group, the function of the vestibular apparatus (property of maintaining balance) decreased, and the index of movement reaction time worsened. This is a sign that the body of those who have health training or STT physical culture is more able to resist negative changes.

The great scientist, the ancient physician Hippocrates (born in 460 BC) spoke about STT. He talked about doing physical exercises, training, rational nutrition (Nsvobodin, 1990). His opinion has not lost its importance until now. It is known that the "Father of Medicine" himself liked to fight, ride a horse, and take long trips on foot. All these people have achieved longevity by being conscious of rest and work, setting a daily routine in their maoromi and following it.

For sedentary people, Hippocrates recommended long walks, slow jogging with increasing speed and distance, and gymnastics. He gave ideas about the benefits of walking faster for those who are fat and slower for those who are thin. Fast in winter, slow in summer, revealed the downsides of driving in the sun.

He said about exercise: "Whoever spends too much time in the heat, the following will happen: muscles will age prematurely, mental abilities will weaken, the mind will weaken, bleeding, loss of appetite will occur. He recommended not to be afraid of catching cold, not to exercise only after eating, to exercise until the body is warmed up, not to strain the body too much, not to spend more energy than normal, but to exercise at the level of feeling good.

Hippocrates recommended a bath for recovery and health: "Taking a hot bath in the morning makes the body thin and invigorates, the main thing is that the body gets moisture through drinking, and if the muscles get rid of moisture, the body relaxes. He advises that if the bath is useful in some diseases, it will be useless in some diseases because it is permanent; in some cases, it should be used less, especially if people are not prepared for it.

He expresses his thoughts about rational nutrition: "Don't overeat. It is not good to be open, neither is good, not to go beyond the standard (boundary) set by nature.

Hippocrates' advice to those who want to lose weight: "...do all physical exercises during meals or when you are slightly hungry, without indulging in eating or drinking." "They should exercise with fast runs, dehydrate the body, and take a walk after dinner," he writes.

Already at that time, he warned those who tried to increase the "strength" and "size" of their muscles beyond the norm, especially young people: "It is dangerous to make the body too beautiful by doing gymnastics, it cannot remain in that position after reaching its limits, and this cannot catch (maintain) the perfected balance with; not being able to hold the balance or to improve further, he will turn to the bad side depending on the situation he needs." At the same time, "if the body rests more than usual, it cannot be strengthened quickly."

What Hippocrates said in that most ancient time is just as it is said today: "calmness and laziness increase cowardice, and training and work - fearlessness!"

We hope that the words of the wise Hippocrates will increase the need of our youth to drastically change their attitude towards their health and arm themselves with the knowledge of physical culture.

Long life is the eternal dream of mankind. To realize it, to try to find the elixir of eternal life is the eternal theme and problem of the unceasing search, research of sages and great scholars.

Our grandfather, Abu Ali Ibn Sina, said that "... a person who does moderate physical exercises at the right time will not need any treatment to cure the disease", the lifestyle he practiced is a legacy for our ancestors as has arrived to date. He wrote not only about the benefits of exercise, but his ideas about the sequence of exercises have not lost their importance. In addition, materials related to fatigue, boredom and its types are given in specialized literature and textbooks (A.Abdullayev, Sh.Khonkeldiyev, 2005).

Lack of movement, laziness, dislike of walking, slows down oxidation in the body and causes fat layer to thicken or form. Overeating it, excessive, unsystematic nutrition and neglecting its composition is the leading cause of shortening of life and premature death.

If children are prone to obesity, they do not do it once in a while with physical exercises, but if they set a goal, direct it and incorporate it into their lifestyle throughout their life, if they do not get rid of it by exercising in winter, summer, if they are good at any kind of sport, first of all, their body is deformed, their appearance is ugly, especially for them, the monand cardiovascular, systemic, movement support apparatus (joints, tendons, excess salt) and other organs does not complain about various diseases, does not feel the need for treatment.

He said that "a person who does moderate physical exercises will not need any treatment to correct the condition" and the lifestyle he practiced has reached to this day as a legacy for our ancestors. He wrote not only about the benefits of exercise, but also about the sequence of exercises that have not lost their importance. In addition, materials related to exhaustion, fatigue and its types are given in specialized literature and textbooks (A.Abdullayev, Sh.Kh.Khonkeldiyev, 2005).

Lack of movement, laziness, dislike of walking, slows down oxidation in the body and causes the fat layer to thicken and form. Overeating, excessive, unsystematic nutrition and neglecting its composition is the leading cause of shortening of life and premature death.

Those who have a tendency to get fat can "let the boss see" with physical exercises, if they do not do it once in a while, but set a goal, direct it, and incorporate it into their lifestyle throughout their life, if they do not get rid of exercise in winter, summer, , if he is

familiar with any type of sport, first of all, his body is clumsy, his appearance is ugly, especially for them, the monand cardiovascular system, the supporting apparatus of movement (joints, tendons, excess salt) and other organs does not complain about various diseases, does not feel the need for treatment.

It is no secret nowadays that having a healthy lifestyle and physical culture is a guarantee of health and longevity throughout life.

NG Chernyshevsky, in one of his definitions of the concepts of "beauty" and "beauty" in a series of his works on aesthetics, touched upon the beauty of the figure of human dignity and wrote that it is "the best of the total beauty on earth."

Our grandfather taught us to observe the following as a healthy way of life for a long life, and they have not lost their importance to this day. It basically analyzes the balance of seven factors in our body. Their meaning: 1. Balancing the character (nature), 2. Choosing food. 3. to cleanse the body of excess waste. 4. maintaining the correctness (agreement) of stature. 5. improve nasal discharge. 6. clothes to match the head. 7. coordination of body and soul to action. 8. sleep and wakefulness.

It refers to a rational eating pattern, if the food is in your liking, the pulse should not increase after eating, and the breathing rhythm should not accelerate. Recommends eating little and fast. Leaving the table when you are hungry suggests that you leave room for some more food. Feeling a little unsatisfied. It emphasizes the importance of choosing a suitable activity, not the same for everyone.

Longevity is an age-old problem. Academician A.A. Bogomolsi writes in his work "Prodleniye jizni" that the first researches began in ancient Rome, that medieval medical workers, alchemists were involved in the search for ways to prolong human life, and they searched for "philosophical body", "elixir of life" and other means.

After the development of theoretical knowledge of human physiology and hygiene sciences, attempts to scientifically solve the problem begin. At the end of the 19th century, the French scientist Brown-Sekor conducted experiments with injecting a special extract of the gonads into the blood for the purpose of rejuvenation. After some time passed, the news about Voronov's rejuvenation experiments on transplanting young men and a piece of monkey's gonad cells in order to rejuvenate the elderly spread to the world. But all this did not give the expected result. Most importantly, after the experiments, a short-term increase in strength occurred, and the aging was further accelerated. It was observed that during the strengthening of the sun's vital forces, the organism would undergo a short burst of energy or "explosion" and then die.

Rejuvenation is contrary to the law of nature, but it has been scientifically proven that it is possible to prolong the period of youth, prevent resistance, and restore the functional state of our body organs to normality through physical culture.

Our scientists put forward a number of ideas through their attempts to scientifically justify the mechanism of the organism. Such theoretical opinions are different. First of all, it is believed that aging is associated with a decrease in the amount of water in the cells of our organs (70% water in the cells of a nursing child, 65% in adults, and even less in the elderly).

I.I.Mechnikov's opinion that the bacilli are formed from toxic products produced in the large intestine, they poison the body for a long time has not lost its essence.

Academician A.A.Bogomolen associated the acceleration of aging with "sclerotic" changes and aging of connective cells. Sclerosis, that is, hardening of the tissue, becoming like wood, is associated with a decrease in its protective function, a decrease in the process of nutrition.

I.P.Pavlov's physiology proved that the main cause of aging is related to higher nervous activity, the main cause of aging is related to excessive mental and physical tension, excitation and inhibition process. We need to distinguish between normal physiological aging or premature aging and pathological aging.

When the biographies and lifestyles of those who lived long were studied, it became clear that most of them strictly followed the regime of work and labor, made extensive use of the healing powers of nature, ate simple healthy food, had strong mental and psychological those who were away from impactful events, were more engaged in various types of muscle activity.

SCIENTIFIC RELATION BETWEEN LINGUISTICS AND TRANSLATION
THEORY

Arabov Dilshod Norkozokovich
(teacher of SamSIFL)

Abstract: *This article explores the historical relationship between translation theory and linguistics, highlighting the challenges and complexities of their interwoven development. Despite translation theory's self-proclaimed status as a linguistic science, it has faced considerable skepticism and resistance from the field of linguistics itself. The article traces this tension back to the early 60s, where linguist J. Moonen pointed out the inherent contradiction between the theoretical assumptions of structural linguistics and the actual practice of translation. The asymmetry between language systems, which would theoretically make translation impossible, is refuted by the long history of successful translation practice.*

Key words: *linguistic science, translation, asymmetry, communicative linguistics, communicative model, study of translation*

Having declared itself as a linguistic science, translation theory hastened, first of all, to subordinate the literary approach to the linguistic one. A. V. Fedorov, having determined the status of translation theory as a branch of linguistic science, noted that "the study of translation in the literary is constantly faced with the need to consider linguistic phenomena, analyze and evaluate the linguistic means used by translators"[1]. At one time, linguistics attracted translation researchers with its greater harmony and rigor of theory and greater accuracy of methods compared to literary studies.

The relationship between translation theory and linguistics has been difficult from the very beginning. In the early 60s. last century, the French linguist, author of one of the first major works on the theory of translation, J. Moonen, noted that translation activity poses one very important problem for modern linguistic science: if we agree with the provisions widespread in linguistics about lexical, morphological and syntactic structures, then we will have to admit, that translation is impossible[2]. In fact, if the lexical, morphological and syntactic structures of languages overlap, they coincide only in minor parts. The "overlay" of these systems of different languages on top of each other demonstrates their obvious asymmetry, so translation is theoretically impossible. But this theoretical conclusion contradicts translation practice, the fruits of which have been enjoyed by human society for several millennia. One could say, Moonen continued, that the existence of translation is a scandal for modern linguistics[3].

Linguistic science, it seems, was in no hurry to recognize translation theory as its subsidiary branch. Structural and functional linguistics, which became widespread after the publication of the "Course of General Linguistics" by the Swiss linguist Ferdinand de Saussure, consistently ignored translation activities, excluding translation problems from the sphere of language and apparently assigning them a place somewhere in the marginal areas of speech. Moonen noted that no major theoretical work in general linguistics actually mentions translation.

It is characteristic that in the Linguistic Encyclopedic Dictionary of 1990, i.e. then, when thousands of works had already been written on the linguistic theory of translation, there was no room for separate articles either on the theory of translation or on translation itself. The only phenomenon that is directly related to translation and has the honor of being described in the dictionary is automatic translation, which, in its theoretical foundations, is closest to the structural and mathematical trends in linguistics[4]. Perhaps this disdain for translation theory reflects an idea formulated back in the early 50s. famous linguist A.A. Reformatzky, who argued that such a science cannot exist: "The practice of translation can use the services of many sciences, but cannot have its own science. This follows from the diversity of types and genres of translation"[5]. Once in the bosom of linguistics, translation theory has always strived to keep pace with this science, to "correspond" to the latest trends in the linguistic theory of a particular period. It is hardly possible to name at least one direction, one school, one theory in linguistics, which in one way or another would not be reflected in the science of translation.

In the 60s. under the influence of the ideas of structural linguistics, as well as in connection with the penetration of the ideas of cybernetics into linguistics, the concept of a linguistic model enters scientific use. Translation researchers, responding to the innovation, began to create a wide variety of translation models. And if in linguistics the term "model" begins to acquire the same content as the term "theory", then in the science of translation the terms "translation model" and "translation theory" become synonymous[6]. Each of these models was, as it were, a separate theory of translation, based on the principles and using methods of certain areas of linguistic science. Thus, generative grammar formed the basis of the transformational model of translation, semantic theories (the method of component analysis, generative semantics, etc.) gave rise to semantic models, communicative linguistics - the communicative model of translation, etc.

This situation was quite understandable and justified, given that the young theory of translation, which from the very beginning declared itself an applied branch of the science of language, could not help but rely on the data of fundamental linguistics. This often led to the fact that the authors of each subsequent model, if they did not completely deny the previous ones, then certainly noted their one-sidedness and inability to present the theoretical picture of translation as a whole. The very understanding of certain translation models was far from unambiguous. Thus, the "situational model" was interpreted by V.N. Komissarov as an analogue of the "denotative model", and A.D. Schweitzer - as an independent model, filled with completely different content.

The relationship between translation theory and linguistics has been fraught with tension and ambiguity from the outset. While translation theory sought to establish itself as a linguistic science, its very existence has been questioned by prominent linguists, who argued that translation, being diverse and context-dependent, could not be subject to a singular scientific framework.

Despite this skepticism, translation theory has consistently sought to align itself with advancements in linguistic theory. From structural and functional linguistics to generative grammar and communicative linguistics, each major trend in linguistics has been reflected

in the development of translation models and theories. This mirroring of linguistic progress, however, has often led to a proliferation of models, each claiming to offer a more complete picture of translation while simultaneously highlighting the limitations of its predecessors.

Ultimately, the intricate dance between translation theory and linguistics has yielded valuable insights into the complexities of translation. However, the ongoing debate about the nature and scope of translation theory within the broader field of linguistics underscores the challenges of defining and delimiting this complex and multifaceted field of study. While translation practice has been a constant in human history, the quest for a comprehensive and universally accepted theory of translation remains ongoing.

LITERATURE:

1. Федоров А.В. Введение в теорию перевода. С. 13.
2. Mounin G. Les problemes theoriques de la traduction. Paris, 1963. P. 8.
3. ughli Abdirasulov, B. A. (2023). Ethical Challenges in Translating Children's Literature. *Journal of Intellectual Property and Human Rights*, 2(12), 143-145.
4. Лингвистический энциклопедический словарь. М., 1990.
5. Реформатский А.А. Лингвистические вопросы перевода // *Иностранные языки в школе*. 1952. № 6. С. 12.
6. Daminov, N. K., & Nurullayeva, S. N. (2022). THE FEATURES OF INTERPRETING AND IT'S USE. *Вестник магистратуры*, (12-6 (135)), 155-157.
7. Asror, Y. (2023, March). THEORETICAL KNOWLEDGE IN THE LINGUOCULTURAL STUDY OF WORDS AND THE CONCEPT OF "LINGUOCULTURAL LITERACY". In *Конференция: Союз Науки и Образования* (Vol. 5, No. 1, pp. 15-17).
8. Asror, Y. (2023, March). THE IMPORTANCE OF LINGUOCULTUROLOGY IN WRITTEN TRANSLATION. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE "INNOVATIVE TRENDS IN SCIENCE, PRACTICE AND EDUCATION"* (Vol. 2, No. 3, pp. 60-67).
9. ughli Abdirasulov, B. A. (2024). THE SIGNIFICANCE OF LINGUACULTUROLOGICAL ANALYSIS IN TRANSLATION. *GOLDEN BRAIN*, 2(1), 314-317.
10. Abdirasulov, B. A. O. G. L. (2022). NUMERATIV TURG'UN BIRIKMALARNING STILISTIK XUSUSIYATLARI. *Scientific progress*, 3(4), 275-280.

DAVLAT SEKTORIDA ICHKI AUDIT TADBIRLARINI O'TKAZISH TARTIBINI
TAKOMILLASHTIRISH

Rasulov Niyatilla Tayerovich

O'zbekiston iqtisodiyotining rivojlanishi va davlat boshqaruvi tizimining samaradorligini oshirish maqsadida, davlat sektorida ichki nazorat va audit jarayonlarini takomillashtirish dolzarb masalalardan biriga aylangan. O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-2021 yillarda Harakatlar strategiyasida davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish, korrupsiya va boshqa noqonuniy xatti-harakatlarga qarshi kurashni kuchaytirish asosiy yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan. Bu esa davlat moliyaviy nazorat tizimining, shu jumladan ichki auditning ahamiyatini yanada oshirdi.

Hozirgi kunda O'zbekistonda ichki audit tizimini rivojlantirish bo'yicha bir qator qonunchilik va tashkiliy chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. 2018 yilda qabul qilingan "Davlat moliyaviy nazorati to'g'risida"gi Qonun, davlat sektoridagi tashkilotlarda ichki audit tizimini kuchaytirishga qaratilgan. Ushbu qonun davlat tashkilotlari faoliyatini yanada shaffof va samarali qilishni ko'zda tutadi. Shuningdek, 2020 yilda qabul qilingan "Davlat xizmati to'g'risida"gi qonun ham ichki auditni davlat xizmatidagi faoliyatni nazorat qilish vositasi sifatida mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

O'zbekiston Moliya vazirligi hamda Davlat moliyaviy nazorati qo'mitasi tomonidan ichki audit jarayonlari bo'yicha metodologik ko'rsatmalar va standartlar ishlab chiqilib, ular asosida davlat tashkilotlarida audit jarayonlari tashkil etilmoqda. Bu jarayonlar xalqaro audit standartlariga muvofiqlashtirilgan bo'lib, audit jarayonlarining ochiqligi va xolisligini ta'minlashga qaratilgan. Xalqaro tajribalar va metodikalarni o'rganish hamda ichki auditning xalqaro standartlari asosida ish olib borish O'zbekistonda ham alohida e'tiborga olinmoqda.

Bundan tashqari, korrupsiyani kamaytirish, davlat resurslaridan samarali foydalanish va xavflarni boshqarish maqsadida davlat sektori ichki audit xizmatlarining mustaqilligini ta'minlash dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Davlat sektoridagi ichki audit jarayonlarining to'g'ri tashkil qilinishi moliyaviy nazoratni kuchaytirish va resurslardan samarali foydalanishga katta hissa qo'shadi.

O'zbekistonda ichki audit tizimi huquqiy jihatdan mustahkamlangan bo'lib, bir necha asosiy normativ hujjatlar bu sohada me'yoriy tartiblarni belgilab bergan. Jumladan:

"Davlat moliyaviy nazorati to'g'risida"gi Qonun (2018-yil) – Bu qonun davlat sektorida moliyaviy intizomni mustahkamlash va ichki audit tizimining ishlashini ta'minlashga qaratilgan. Ushbu qonun asosida ichki audit davlat tashkilotlarida moliyaviy nazorat mexanizmlarini kuchaytirish vositasi sifatida qaraladi.

"Davlat xizmati to'g'risida"gi Qonun (2020-yil) – Bu qonun davlat xizmatidagi ichki audit tizimini boshqaruv vositasi sifatida mustahkamlaydi. Bu orqali davlat xodimlarining faoliyatini nazorat qilish va davlat byudjetidan foydalanish ustidan shaffof nazorat o'rnatish maqsad qilingan.

Prezident farmon va qarorlari – 2021-2023 yillarda qabul qilingan bir necha prezident farmon va qarorlari ham davlat sektorida ichki audit tizimini isloh qilishga qaratilgan bo'lib, bu jarayonlar ichki auditni xalqaro standartlarga muvofiqlashtirishni ta'minlaydi.

O'zbekistonda davlat sektori faoliyatining samaradorligini oshirish maqsadida ichki audit tadbirlarini amalga oshirishda turli tashabbuslar yo'lga qo'yildi:

Ichki audit xizmatlarining mustaqilligini oshirish – O'zbekistonda ichki audit xizmatlarining mustaqilligini ta'minlash dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ichki auditorlar tashkilot rahbariyatidan mustaqil bo'lishi va o'z faoliyatini xolis olib borishi kerak. Bu borada ichki audit xizmatlarini tashkillashtirishda xolis va mustaqil hisobot berish mexanizmlari joriy qilinmoqda.

Moliyaviy nazorat va ichki audit moliyaviy boshqaruv tizimining bir qismidir. Ichki audit ichki auditor tomonidan amalga oshiriladigan, vazirlik, qo'mita va idoralar ichki nazorat tizimining sifati va samaradorligini muntazam ravishda kuzatib borish, baholash va uni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar berish orqali vazirlik, qo'mita va idoralar faoliyatini yaxshilashga qaratilgan mustaqil va obyektiv faoliyat sanaladi (Xamidova, 2020). Muallif o'z fikrini davom ettirar ekan, budget tashkilotlarida ichki audit xizmati davlat moliyaviy nazorati hamda budget tashkilotlarining ichki nazorat tizimi bilan o'zaro uzviy bog'liqlikda faoliyat olib borishi hamda ushbu hamkorlik moliyaviy resurslarni boshqarish sifati oshirish va shaffoflikni yaratish uchun xizmat qilishi lozim ekanligini ta'kidlaydi.

Mamlakatimizda ichki audit xizmati dastlab O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, Sog'liqni saqlash vazirligi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi markazi hamda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi budgetdan tashqari Pensiya jamg'armasida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 21-avgustdagi "Ta'lim va tibbiyot muassasalarini moliyalashtirish mexanizmini hamda davlat moliyaviy nazorati tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi PQ-3231-sonli qarori asosida tashkil etilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 1-avgustdagi "Vazirlik va idoralarning ichki audit xizmati to'g'risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida"gi 416-sonli qarori bilan tasdiqlangan nizomda ichki audit xizmatlari faoliyatini tartibga solish mexanizmi hamda 2023-yil 14-avgustdagi "Vazirlik va idoralarning ichki audit xizmatlari faoliyatini baholash tartibi to'g'risida nizomni tasdiqlash haqida"gi 377-sonli qarori bilan Iqtisodiyot va moliya vazirligi vazirlik va idoralarning ichki audit xizmatlari faoliyatini baholashi va ularning faoliyatini takomillashtirish choralarini ko'rib chiqishi belgilangan.

Ichki auditni amalga oshirish amaliyoti shuni ko'rsatadiki, aksariyat budget muassasalari va tashkilotlarida ichki audit xizmati mavjud emasligi yoki yetarlicha rivojlanmaganligi aniqlangan huquqbuzarlik va kamchiliklar sonining doimiy ortib borishiga olib keladi va ularning salbiy oqibatlari nazorat qilinadigan obyektlar faoliyatining natijalariga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bundan tashqari, ushbu holat budget mablag'larining asosiy boshqaruvchilari tomonidan moliyaviy boshqaruv sifatini yomonlashtiradi va taqdim etilgan davlat resurslaridan noqonuniy, maqsadsiz va samarasiz foydalanish uchun shart-sharoitlarni yaratadi.

Jumladan, maktabgacha va maktab ta'limi sohalarida o'tkazilgan ichki audit tadbirlariga e'tibor qaratsak, sobiq Xalq ta'limi vazirligining ichki audit xizmati tomonidan 2022-yil davomida jami 662 ta obyektida o'tkazilgan ichki audit tadbirlarining natijasida 87,4 mlrd. so'mlik moliyaviy xato va kamchiliklar aniqlanganining guvohi bo'lishimiz mumkin.

1-jadval

Xalq ta'limi vazirligining ichki audit xizmati xodimlari tomonidan o'tkazilgan audit tadbirlari natijasida aniqlangan moliyaviy xato va kamchiliklar (mlrd. so'mda)

№	Aniqlangan moliyaviy xato va kamchiliklar	Yetkazilgan zarar
1.	Kamomad	0.894
2.	O'zlashtirilgan mablag'lar	12.3
3.	Yo'l qo'yilgan noqonuniy xarajatlar	53.2
4.	Ortiqcha rejalashtirilgan to'lovlar	5.7
5.	Samarasiz islatilgan mablag'lar	7.7
6.	Davlat xaridlari sohasida qonunbuzilishi holatlari	7.6
7.	Jami:	87.4
	Aniqlangan moliyaviy xato va kamchiliklarning budjetga hga erishilgan qismi	23.0

Manba: O'zbekiston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi ma'lumotlari asosida tuzildi.

Shu bilan birga, 2022-yilda xalq ta'limi tizimida ichki audit xizmatlari tomonidan olib borilgan profilaktik tadbirlar natijasida 852,9 mlrd. so'mlik budjet mablag'laridan samarasiz foydalanishning oldi olinganligini ham alohida qayd etish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining «Auditorlik faoliyati to'g'risida»gi Qonuni (yangi tahriri) 2000 y. 26 may. // Soliqlar va bojxona xabarleri, 2000 yil 13 iyun.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007 yil 4 apreldagi "Auditorlik tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish hamda ular ko'rsatayotgan xizmatlar sifati uchun javobgarlikni oshirish to'g'risida"gi PQ-615-sonli Qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 2 iyuldagi "Auditorlik tashkilotlarining moliyaviy barqarorligini oshirish yuzasidan qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-907-sonli Qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2011-2015 yillarda respublika moliya-bank tizimini yanada isloh qilish va barqarorligini oshirish hamda yuqori xalqaro reyting ko'rsatkichlariga erishishning ustuvor yo'nalishlari to'g'risida"gi Qarori. 26.11.2010., PQ-1438-son.
5. Ножкина Т.В. Международный аудит. Петропавловск-Камчатский: КамчатГТУ, 2007. - 127 с.
6. Рогуленко Т.М. Аудит. – М.: Юрайт, 2012. - 540 стр.
7. Суйц В.П. Аудит: Общий, банковский, страховой. Учебник для вузов. - М.: ИНФРА-М, 2005. - 662 стр.

8. Черных М.Н., Юдина Г.А. Основы аудита: учебное пособие. – 4-е изд., стер. – М.: Кнорус, 2011. – 352 с. Xamidova Z.U. (2020). Budjet tashkilotlarida moliyaviy nazorat va ichki audit xizmati faoliyatini takomillashtirish. // Iqtisod va moliya, 3(135), 78-84.

BUDJET TASHKILOTLARIDA BUDJETDAN TASHQARI JAMG'ARMALAR HISOBINI TASHKIL ETISHNING ME'YORIY-USLUBIY ASOSLARI

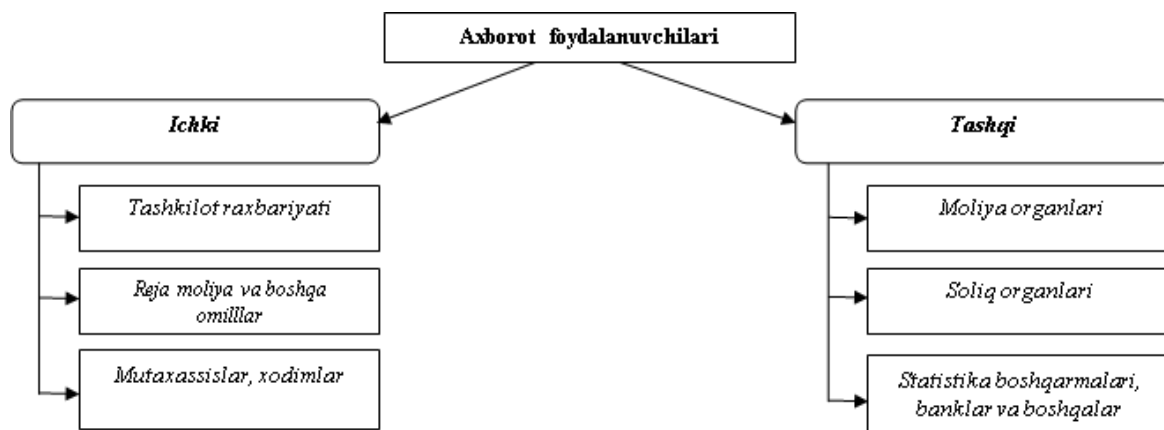
Namazov Shohruh Ismatulla O'g'li

"2021-2023 yillarda O'zbekiston Respublikasining Davlat moliyaviy boshqaruvi tizimini isloh qilish strategiyasi" doirasida davlat moliyasini boshqarish tizimiga xalqaro standartlarni joriy etish, moliyaviy intizomni mustahkamlash va davlat budjeti shaffofligini oshirish bo'yicha qator islohotlar amalga oshirildi. Ushbu strategiyada davlat mablag'larining samaradorligi va ularning maqsadli ishlatilishini nazorat qilish masalalari ustuvor yo'nalishlar qatorida belgilangan.

2022-yilda qabul qilingan "Davlat moliyaviy boshqaruvi tizimini yanada rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlar" qaroriga ko'ra, budjet tashkilotlarida budjetdan tashqari jamg'armalarning hisobini yuritish samaradorligini oshirish va ular faoliyatini nazorat qilish mexanizmlari kuchaytirildi. Bu qaror asosida moliyaviy hisobotlarni xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (IFRS) muvofiq tarzda tayyorlash hamda davlat moliyaviy boshqaruvi sohasida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish boshlandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 17-fevraldagi PF-81-sonli Farmoni davlat budjeti va budjetdan tashqari jamg'armalar mablag'larining shaffofligini oshirish, ularni nazorat qilish va boshqarishning zamonaviy tizimlarini joriy etishni ko'zda tutadi. Ushbu farmonga muvofiq, davlat moliyaviy boshqaruvi sohasida elektron buxgalteriya tizimi joriy etilib, budjet tashkilotlarida budjetdan tashqari jamg'armalar ustidan nazoratni kuchaytirish uchun ma'lumotlar bazalari yaratilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida budjet tashkilotlarida budjetdan tashqari jamg'armalar hisobining dolzarbligi shundaki, ushbu jamg'armalar orqali davlatning ko'plab ijtimoiy va iqtisodiy dasturlari moliyalashtiriladi. Jumladan, Pensiya jamg'armasi, Davlat tibbiy

sug'urtasi, Inqirozga qarshi jamg'arma va boshqa budjetdan tashqari mablag'lar orqali fuqarolar manfaatlariga xizmat qiladigan ijtimoiy dasturlarni moliyalashtirish amalga oshiriladi. Bu jamg'armalarning samarali boshqarilishi va hisobotining to'g'ri tashkil etilishi mamlakat ijtimoiy barqarorligi va iqtisodiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

1-chizma. Budjet tashkilotlari buxgalteriya hisobi axboroti foydalanuvchilari.

Manba: Muallifdan tomonidan mustaqil ishlangan

Budjet tashkilotlarda har yili belgilangan tartibda budjet mablag'lari bo'yicha

xarajatlar smetasi va shtatlar jadvali tuziladi va tasdiqlanadi. Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobi xarajatlar smetasi ijrosini ta'minlab beradi. Bunda xarajatlarni iqtisodiy tasnifi asosida smeta doirasida xarajatlar moliyalanadi va amalga oshiriladi. Bulardan tashqari budjetdan tashqari mablag'lar manbaalari (ta'lim muassasalarida o'qitishning to'lov kontrakt shakli mablag'lari, budjet tashkilotlari rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari, tibbiyot muassasalari moddiy rag'batlantirish va rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari, budjetdan tashqari boshqa mahsus mablag'lar) bo'yicha daromadlar va xarajatlar smetalari tuziladi va ijrosi amalga oshiriladi. Shuning uchun budjet tashkilotlari buxgalteriya hisobini yuritishda smetalar ijrosi nazorat qilinadi.

Kassa va haqiqiy xarajatlar hisobini yuritilishi – Budjet tashkilotlarida daromadlar va xarajatlar ijrosi jarayonida kassa va haqiqiy xarajatlar hisobi yuritiladi. Budjet tashkilotlari tomonidan g'aznachilikdagi shaxsiy hisob varaqlardan xarajatlarni to'lab berilishi kassa xarajatlari ko'rinishida hisobda aks ettiriladi. Masalan ish haqi bo'yicha moliyaviy majburiyatlar to'lab berilganda ya'ni tegishli soliqlar va ajratmalar o'tkazilganda xodimlar plastik kartochkalariga ish haqi o'tkazib berilganda yoki kassadan berilganda kassa xarajati ko'rinishida tegishli daftarlarda, hisobotlarda aks ettiriladi. Budjet tashkilotlari tomonidan xarajatlar smetalari doirasida amalga oshirilgan lekin to'lab berilmagan xarajatlar haqiqiy xarajat ko'rinishida hisobda aks ettiriladi. Masalan smeta doirasida ish haqi hisoblangan lekin to'lab berilmagan yoki ish, hizmatlar ko'rsatilgan, tovarlar olingan lekin to'lab berilmagan xarajatlar haqiqiy xarajat ko'rinishida tegishli daftarlarda, hisobotlarda aks ettiriladi. Kassa va haqiqiy xarajatlar hisobini yuritish uchun alohida 294 - shakldagi daftar yuritiladi shuningdek hisobot shakllarida ham aks ettiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi (2020). O'zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi. Available at: <https://lex.uz/docs/2054763> (Accessed: 20 September 2024).
2. Alimardonov, A. (2024). Moliyaviy hisobni takomillashtirish: byudjetdan tashqari mablag'lar nazorati. Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot Jurnal, 3(2), pp. 45-58.
3. Anderson, J. (2023). Public Sector Financial Management: International Practices and Challenges. Oxford University Press.
4. Auerbach, A.J. and Smetters, K. (2023). The Economics of Public Spending. Cambridge University Press.
5. Bardhan, P. (2023). The Role of Government in the Economy. The Journal of Economic Perspectives, 37(1), pp. 5-28.
6. Bird, R.M. and Vaillancourt, F. (2022). Improving Tax Administration in Developing Countries. Journal of Public Economics, 18(3), pp. 215-237.

TOVAR-MODDIY ZAXIRALAR HISOBI VA AUDITINI
TAKOMILLASHTIRISH

Oqilov Abrorjon Rahmonqulovich

O'zbekistonning jahon iqtisodiy hamjamiyatiga munosib tarzda kirib borishida kichik biznes va tadbirkorlik korxonalarining faoliyat yuritishi, ayniqsa pandemiyadan keyingi og'ir iqtisodiy davrda kishilarni ish joylari va daromad manbai bilan ta'minlash, joylarda tashabbusni rag'batlantirish, aholi o'rtasida shakllangan tadbirkorlik ko'nikmalarini ommalashtirish, milliy, madaniy boyliklarni butun dunyoga namoyon etish imkoniyatlari paydo bo'ladi.

Bu ishlarni amalga oshirish uchun esa eng avvalo iqtisodiy sohada islohotlarni yanada chuqurlashtirish va erkinlashtirish borasida aniq dasturning ishlab chiqilganligi asos bo'ladi. Bu borada Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev: «Xalqaro valyuta jamg'armasi va nufuzli reyting agentliklari tahlillariga ko'ra, hozirgi qiyin va murakkab sharoitda O'zbekiston jahonning sanoqli mamlakatlari qatorida moliyaviy- iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, ishlab chiqarish tarmoqlarini tiklash va iqtisodiy faollikni oshirishga erishib kelmoqda.

Mana, yaqinda Amerika Qo'shma Shtatlarining "J.P.Morgan" investitsiya banki tomonidan e'lon qilingan "O'zbekiston: yuksalish yo'li" nomli tahliliy hisobotda ham ayni shu fikrlar bayon etilgan» deb ta'kidlagan. Bu respublikamiz pandemiyadan keyingi davrda iqtisodiyotida faoliyat yuritayotgan barcha soha va korxonalarining foyda ko'rish maqsadida, bozor iqtisodiyoti talablaridan kelib chiqqan holda maxsulot ishlab chiqarishi yoki xizmat ko'rsatish ko'rsatkichlarini yanada oshirishini talab etadi.

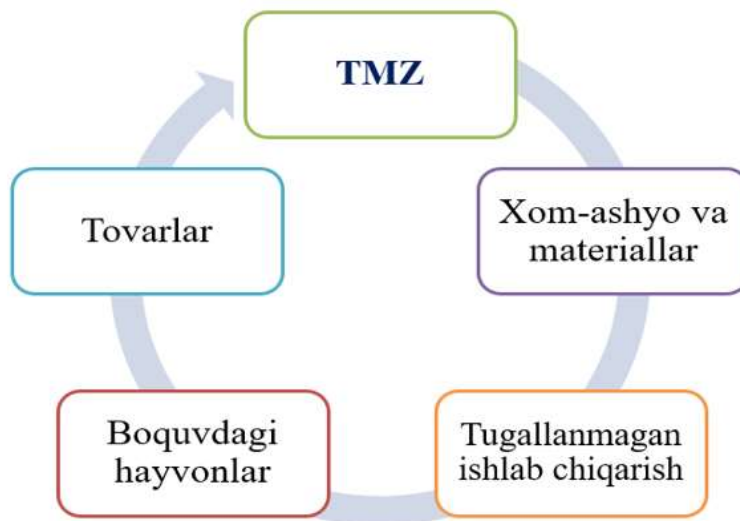
Mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik yetakchi rol o'ynaydigan ko'p tarmoqli iqtisodiyot jadal shakllanmoqda. Kichik biznesni rivojlantirishni rag'batlantirishga qaratilgan chora tadbirlar, ularni ro'yxatga olish tartibining sezilarli darajada soddalashtirilgani, eng muhimi, tadbirkorlikning huquq va manfaatlarini himoya qilish bo'yicha samarali mexanizmning amalda joriy etilgani iqtisodiyotimizda katta ahamiyatga ega bo'lgan xususiy tarmoqni yanada rivojlantirish va mustahkamlash imkonini beradi. Jumladan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev: «Shu o'rinda iqtisodiyotimizdagi tarkibiy islohotlar va asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar haqida ayrim ma'lumotlarni keltirib o'tishni zarur, deb bilaman.

2017-2020 yillarda mamlakatimizning iqtisodiy o'sish darajasi 18,3 foizni tashkil etib, yalpi ichki mahsulot 60 milliard dollarga yetdi. Bu haqda gapirganda, tashqi savdo aylanmasi 2016 yildagi 24 milliard dollardan 2020 yilda 36 milliard dollarga ko'payganini ta'kidlash lozim. Sanoat mahsulotlari ishlab chiqarish 369 trillion so'mni tashkil qilib, 2016 yilga nisbatan 23,4 foizga o'sdi. Natijada sanoat mahsulotlarining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 19,5 foizdan 27,4 foizga ko'tarildi.

Iqtisodiy sohani, jumladan, bojxona tartiblarini liberallashtirish tufayli 2020 yilda eksport hajmi 15,1 milliard dollarni tashkil qilib, 2016 yilga nisbatan 25 foizga o'sdi.

1.-rasm. Tovar-moddiy zaxiralarni turkumlash

Manba. Muallif tomonidan mustaqil tayyorlangan

Materiallar hisobining vazifalariga quyidagilar kiradi:

1. Materiallar harakati bilan bog'liq bo'lgan o'zgarishlarini o'z vaqtida tegishli hujjatlarda rasmiylashtirish.
2. Materiallarni joylashda ularni to'g'ri saqlanish ustidan nazorat olib borish.
3. Moddiy texnika ta'minoti rejasining bajarilishi ustidan nazorat olib boriladi.
4. Materiallarning ishlab chiqarishga to'g'ri berilishi va ularni sarflash me'yoriga rioya qilish ustidan nazorat olib borish.
5. Mahsulot tannarxini hisoblashda sarflangan TMZlarni kalkulyatsiya ob'ektlarida to'g'ri taqsimlash.
6. Ichki resurslarni ishga solish maqsadida ortiqcha va foydalanilmayotgan TMZlarni aniqlash va sotish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

9. O'zbekiston Respublikasining «Auditorlik faoliyati to'g'risida»gi Qonuni (yangi tahriri) 2000 y. 26 may. // Soliqlar va bojxona xabarлари, 2000 yil 13 iyun.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007 yil 4 apreldagi "Auditorlik tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish hamda ular ko'rsatayotgan xizmatlar sifati uchun javobgarlikni oshirish to'g'risida"gi PQ-615-sonli Qarori.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 2 iyuldagi "Auditorlik tashkilotlarining moliyaviy barqarorligini oshirish yuzasidan qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-907-sonli Qarori.
12. Alimov, M. (2019). Buxgalteriya hisobida zaxiralar baholash usullari. Toshkent: "O'zbekiston universiteti nashriyoti".
13. Karimov, A. (2020). O'zbekistonning moliyaviy hisob-kitob tizimi. Toshkent: "Iqtisodiyot va ta'lim".

DAVLAT ULUSHI ISHTIROKIDAGI JAMIYATLARDA MHXS ASOSIDA
BUXGALTERIYA HISOBINI YURITISH VA MOLIVAVIY HISOBOTLARNI TUZISH
TARTIBI

Fayziev Mehriddin Rajabovich

Buxgalteriya hisobi — xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan mahsulot (ish va xizmat)lar sotish natijalari to'g'risidagi ma'lumotlar majmui bo'lib, u subyektning moliyaviy-xo'jalik faoliyatining holatini ma'lum davr (chorak, yillik) ga qiymat ko'rinishida aks ettirishidir.

Ma'lum bir davrga hisob ko'rsatkichlarini umumlashtirish hisobot deb atalib, unda korxona moliya xo'jalik faoliyatining natijasi va ma'lum bir davrga reja ko'rsatkichlarining bajarilishi buxgalteriya, statistik va operativ (tezkor) hisobi ma'lumotlariga asoslanib tuziladi.

Hisobot kundalik hisob ma'lumotlarini hisoblash va guruhlash yo'li bilan bir necha shakllarda tuziladi. Uning shakllarida hisobot davridagi faqat haqiqiy joriy ma'lumotlarga emas, balki o'tgan davr ma'lumotlari ham ko'rsatiladi.

Buxgalteriya hisobi subyekt moliyaviy hisobotni tuzishda mustaqil balansga ajratilgan o'z vakolatxonalari, filiallari va boshqa tarkibiy bo'linmalarining buxgalteriya balanslarini hamda boshqa hisobot shakllarini kiritishi kerak.

- Moliyaviy hisobot hisobot yili boshidan ortib boruvchi yakun bilan tuziladi.
- Byudjet tashkilotlarining moliyaviy hisobotlari byudjet to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq tuziladi va taqdim etiladi.
- Moliyaviy hisobotning tarkibi va mazmuni O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan belgilanadi.
- Banklar va boshqa kredit tashkilotlari moliyaviy hisobotining tarkibi hamda mazmuni O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan belgilanadi.

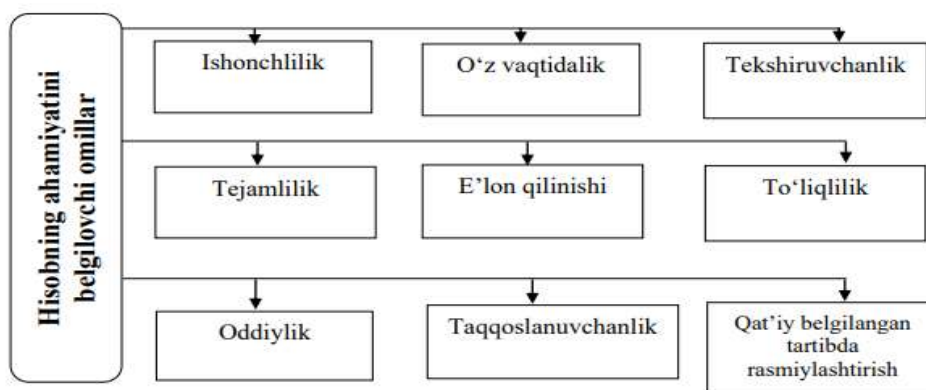
Moliyaviy hisobot kimga mo'ljallangan? AQSHda bu savolga, odatda, — kreditorlarga, aksiyadorlarga va boshqa investorlar deb javob berishadi. FASB (Financial Accounting Standards Board — AQSHda moliyaviy hisobot standartlarini qayta ishlash markazi)da ko'rsatilishicha, moliyaviy hisobot investorlar, kreditorlarga, shuningdek, boshqa foydalanuvchilarga asoslangan qarorlar qabul qilish uchun ma'lumotlar bilan ta'minlaydi. Boshqa foydalanuvchilar deganda, korxona xodimlari va mijozlari, shuningdek, moliyaviy hisobot ma'lumotlaridan ikkilamchi foydalanuvchilar tushuniladi.

Hisobotdan korxona rahbari, xo'jalikni ichki boshqarishning barcha bo'limlari va tashqi foydalanuvchilar (bank, soliq, sug'urta tashkilotlari va mol yetkazib beruvchilar, tashabbuskilar, investorlar, aksiyadorlar) tomonidan to'g'ri foydalanilishi uchun u quyidagi asosiy talablarga javob berishi kerak:

- Korxona faoliyatini aniq, to'g'ri va oddiy qilib aks ettirish.
- O'z vaqtida tuzish va tegishli tashkilotlarga kechiktirmasdan topshirish.
- Hisobot ko'rsatkichlarining reja ko'rsatkichlariga moslashganligini aks ettirish va ularni taqqoslash.

O'tgan davr ko'rsatkichlari bilan hisobot davri ko'rsatkichlarini taqqoslash. Hisobot va hisob ma'lumotlarining haqiqiyligi bilan to'g'ri kelishini inventarizatsiya yo'li bilan tekshirib turiladi, bu esa ko'rsatkichlarni haqiqatda qanday aniqlab va obyektiv bo'lishini ta'minlaydi.

Moliyaviy hisobotning tayyorlash jarayoni xalqaro amaliyotda to'rt bosqichga bo'lish qabul qilingan.

1-rasm. Hisobotning ahamiyatini belgilovchi omillar

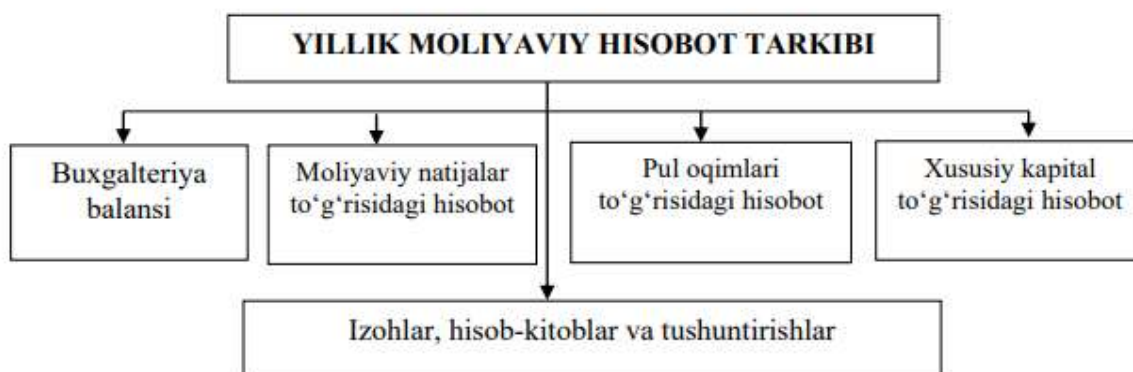
Manba. Muallif tomonidan mustaqil tayyorlangan

Korxonaning yillik buxgalteriya hisobotini tegishli organlarga topshirishidan oldin, tashis hujjatlarida belgilangan tartibda ko'rib chiqiladi va tasdiqlanadi. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida" qonunining 22-moddasiga ko'ra, moliyaviy hisobot buxgalteriya hisobi subyektining hisobot sanasidagi moliyaviy holati, hisobot davridagi faoliyatining moliyaviy natijasi va pul mablag'larining harakati to'g'risidagi tizimlashtirilgan axborotdan iboratdir.

Yillik moliyaviy hisobot quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- buxgalteriya balansi;
- moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobot;
- pul oqimlari haqidagi hisobot;
- xususiy kapital to'g'risidagi hisobot;
- izohlar, hisob-kitoblar va tushuntirishlar.

Xalqaro standartlar bo'yicha tuziladigan moliyaviy hisobotga doir talablar moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarida belgilanadi.

2-rasm. Yillik moliyaviy hisobot tarkibi.

14. Abdurazzakov, B. (2017). Buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotlar. Tashkent: O'zbekiston iqtisodiyot universiteti nashriyoti.
15. Akramov, A. (2015). Xalqaro buxgalteriya standartlari. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi.
16. Anvarov, B. (2018). Buxgalteriya hisobi tizimini boshqarish. Tashkent: Moliya va iqtisodiyot fakulteti.
17. Ashurov, S. (2020). Davlat ulushi ishtirokidagi jamiyatlarda moliya hisobini yuritish. Tashkent: Yuridik fakultet.
18. Baxtiyorov, A. (2019). Buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotlar bo'yicha amaliy qo'llanma. Tashkent: O'zbekiston xalqaro iqtisodiy rivojlanish instituti.

DAVLAT SEKTORIDA ICHKI AUDIT O'TKAZISH TARTIBINI
TAKOMILLASHTIRISH

Nabiyev Farrux Safarovich

O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining jahon iqtisodiy integratsiyasiga asta-sekin qo'shila borishi barcha sohada bo'lgani kabi auditorlik faoliyatida ham tub o'zgarishlarni amalga oshirishni taqozo etmoqda. Shu boisdan, auditni xalqaro talablarga muvofiq o'zgartirish keyingi vaqtlarda O'zbekiston uchun tobora dolzarb ishga aylanmoqda. Bozor munosabatlarini jadallashtirishda respublikamizning jahon bozoriga yanada chuqurroq kirib borishi iqtisodiy islohotlarni rivojlantirishni, iqtisodiy munosabatlarni yanada kengroq amalga oshirish uchun auditorlik faoliyatini xalqaro standartlarga moslashtirishni taqozo qilmoqda. Bu borada auditorlik faoliyatining milliy standartlari ishlab chiqilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi auditorlik faoliyatining 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 13, 14, 16-son milliy standartlari «Auditorlik faoliyati to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 10 iyundagi «Oliy Majlisning XIV sessiyasida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ma'ruzasida keltirilgan asosiy qoidalarni amalga oshirilishi chora-tadbirlari to'g'risida»gi 296-son qarori asosida ishlab chiqilgan va ular O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini me'yoriy jihatdan tartibga solish unsuri bo'lib hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi auditorlik faoliyatining 25, 31, 50, 55, 56, 60, 70, 80, 90-son milliy standartlari «Auditorlik faoliyati to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonuni, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2000-yil 22-sentyabrdagi «Auditorlik faoliyatini takomillashtirish va auditorlik tekshiruvlari rolini oshirish to'g'risida» 365-son qaroriga asosan ishlab chiqilgan va ular O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini me'yoriy tartibga solish elementi hisoblanadi.

Hozirgi kunga kelib quyidagi auditning milliy standartlari tasdiqlangan:

1-jadval

№	Standartning № va nomi	O'z. R. MV tasdiqlangan sana va №	O'z. R AV da ro'yxatga olingan sana va №	Kuchga kirgan sanasi
1.	№3- AFMS «Auditni rejalashtirish»	14. 10. 1999 №54	10. 11. 1999 №837	01. 01. 2000
2.	№4- AFMS «Auditorlik tashkilotlarining ichki standartlariga qo'yiladigan talablar»	21. 09. 2006 №76	25. 09. 2006 №1624	05. 10. 2006
3.	№5- AFMS «Auditor ishining sifatini nazorat qilish»	04. 08. 1999 №62	03. 09. 1999 №811	01. 01. 2000
4.	№6- AFMS «Auditni hujjatlashtirish»	04. 08. 1999 №61	03. 09. 1999 №812	01. 01. 2000
5.	№9- AFMS «Muhimlik va auditorlik riski»	04. 08. 1999 №63	03. 09. 1999 №813	01. 01. 2000
6.	№10- AFMS «Moliyaviy hisobot tarkibidagi boshqa axborotlar»	09. 09. 1999 №75	23. 09. 1999 №822	01. 01. 2000
7.	№11- AFMS «Ma'lumotlarni kompyuterda ishlash (MKI) sharoitida audit o'tkazish»	09. 09. 1999 №76	23. 09. 1999 №823	01. 01. 2000
8.	№12- AFMS «Auditorlik tekshiruvlari jarayonida buxgalteriya hisobi va ichki nazorat tizimini baholash»	29. 12. 2006 №108	12. 04. 2007 №1673	22. 04. 2007
9.	№13- AFMS «Tahliliy amallar»	04. 08. 1999 №64	03. 09. 1999 №814	01. 01. 2000
10.	№14- AFMS «Auditorlik tanlash»	27. 07. 1999 №59	03. 09. 1999 №815	01. 01. 2000
11.	№16- AFMS «Ekspert ishidan foydalanish»	27. 07. 1999 №60	03. 09. 1999 №816	01. 01. 2000
12.	№24- AFMS «Moliyaviy hisobotning buzib ko'rsatilganligi aniqlanganida auditorlik tashkilotining ish tutishi»	31. 05. 2001 №49	30. 06. 2001 №1045	10. 07. 2001
13.	№25-AFMS-«Auditorlik tekshiruvi o'tkazilishda normativ huquqiy hujjatlarga rioya etilishini tekshirish»	27.01.2003 №14	28.02.2003 №1223	10.03.2003
14.	№31- AFMS «Xo'jalik yurituvchi sub'ekt faoliyati (biznesi) bilan tanishish»	30. 05. 2001 №48	21. 06. 2001 №1043	01. 07. 2001
15.	№50- «Auditorlik dalillar»	03. 04. 2002 №48	18. 04. 2002 №1128	29. 04. 2002
16.	№55 AFMS – «O'zaro bog'liq shaxslar o'rtasidagi bitimlar bo'yicha auditorlik dalillarini olish bosqichlari»	27.01.2003. №15	3.03.2003. №1224	10.03.2003
17.	№56 AFMS—«Moliyaviy hisobot tuzilganidan keyingi hodisalar»	9.04.2003. №54	23.04.2003. №12	23.04.2003.
18.	№60 AFMS-«Boshqa auditor ishi natijalaridan foydalanish»	27.01.2003. №16	20.02.2003. №1221	2.03.2003
19.	№70- AFMS» Auditorlik hisoboti va moliyaviy hisobot haqidagi auditorlik xulosasi»	14. 02. 2001 №20	10. 03. 2001y №1016	20. 03. 2001
20.	№80 AFMS –«Maxsus masalani tekshirish natijalari bo'yicha auditor hisoboti»	27.01.2003. №13	19.02.2003. №1220	1.03.2003
21.	№90- AFMS «Auditorlik tashkilotlarining professional xizmatlari»	14 fevral 2001 №19	10. 03. 2001 №1017	21. 03. 2001

1-jadval. O'zbekiston Respublikasi auditorlik faoliyatining milliy standartlarining umumiy tavsifi

Manba: Muallif tomonidan mustaqil yaratilgan

Respublikamizda milliy auditorlik standartlarini tatbiq etishda xalqaro standartlarning qo'llanilish tartibi, rivojlangan mamlakatlardagi audit tizimining tashkil qilinish darajasiga muhim e'tibor qaratishni taqozo qiladi.

AQShda sertifikatli buxgalterlar ishlab chiqarish sohasida, moliyaviy direktor, bosh buxgalter va ichki auditor lavozimlarida ishlashi mumkin. Mustaqil buxgalterlarning ko'pchiligi transmilliy auditorlik firmalarida, milliy auditorlik firmalari va individual faoliyat bilan shug'ullanadi.

Dunyo bo'yicha eng rivojlangan 4 ta yirik auditorlik firmalari mavjud bo'lib, uni «katta to'rtlik» deb atashadi. Bu firmalar ko'plab mamlakatlarga xizmat ko'rsatadi.

AQShda buxgalter va auditorlik xizmati yo'nalishlari bo'yicha, kasb malakasi va tasdiqlovchi sertifikati bo'yicha farqlanadi. Ular oliy buxgalteriya malakasini olgandan

so'ng mustaqil o'quv-tajriba asosida kasbiy sertifikat olishlari kerak. Bu uchta yo'nalish bo'yicha beriladi.

1. Moliyaviy buxgalter – Certified Public Accounting, CPA.
2. Boshqaruv hisobi - Certified Management Accounting, CMA.
3. Ichki audit - Certified Internal Auditor, CIA.

Respublikamizda audit ishlarini tashkil etishda asosan tashqi audit tomonidan o'tkaziladigan auditorlik tekshiruvlari ko'zda tutiladi. O'zbekistonda ham buxgalter va auditorlarni tayyorlash, kasbi, ish staji, kasbiy malaka sertifikatiga bo'lgan talabni oshirish zarur. Auditorlik firmalari tomonidan bajariladigan ish, xizmatlarni tuzilishi bo'yicha quyidagicha taqqoslash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

7. O'zbekiston Respublikasining «Auditorlik faoliyati to'g'risida»gi Qonuni (yangi tahriri) 2000 y. 26 may. // Soliqlar va bojxona xabarlari, 2000 yil 13 iyun.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007 yil 4 apreldagi "Auditorlik tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish hamda ular ko'rsatayotgan xizmatlar sifati uchun javobgarlikni oshirish to'g'risida"gi PQ-615-sonli Qarori.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 2 iyuldagi "Auditorlik tashkilotlarining moliyaviy barqarorligini oshirish yuzasidan qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-907-sonli Qarori.

BUDJET TASHKILOTLARIDA PUL MABLAG'LARI HISOBINI
TAKOMILLASHTIRISH

Elchiboyev Sirojiddin Fahriddinovich

(Jizzax viloyati iqtisodiyot va moliya boshqarmasi misolida)

Budjet tashkiloti - zimmasiga yuklatilgan vazifalarni bajarish bilan bog'liq bo'lgan o'z faoliyatini amalga oshirishi uchun Davlat budjetidan mablag' ajratish nazarda tutilgan va bu mablag' moliyalashtirishning asosiy manbai hisoblanadigan vazirlik, davlat qo'mitasi, idora, davlat tashkiloti.

Budjet tashkilotlari daromadlar va xarajatlar smetalari ijrosi bo'yicha budjet va budjetdan tashqari mablag'lar buxgalteriya hisobini O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida" gi Qonuniga va O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining uslubiy ko'rsatmalariga hamda boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlariga muvofiq tashkil qiladilar. Vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralari, zarur hollarda, o'zlarining tizimidagi budjet tashkilotlarda O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi bilan kelishgan holda buxgalteriya hisobining umumiy qoidalarini qo'llash tartibi to'g'risida ko'rsatmalar ishlab chiqarishlari mumkin.

1-rasm. O'zbekiston Respublikasi davlat budjeti daromadlarining 2024-yil 1-yarim yilligi ijrosi

Manba: Muallif tomonidan Internet ma'lumotlari orqali tayyorlandi

Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobini tashkil etishdan maqsad foydalanuvchilar (ichki, tashqi) ni daromadlar va xarajatlar smetalari ijrosi jarayoni bo'yicha o'z vaqtida, to'liq hamda aniq buxgalteriya va moliyaviy axborotlari bilan ta'minlab berishdan iborat.

Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobining vazifalari quyidagilardan iborat:

- Buxgalteriya hisobini amaldagi tegishli me'yoriy-xuquqiy xujjatlar asosida tashkil etish;
- Budjet tashkilotlarida budjet va budjetdan tashqari mablag'lardan maqsadli foydalanishni ta'minlash;

- Daromadlar va xarajatlar smetalari ijrosi jarayoni muomalalarini hujjatlashtirish va hisob registrilarida aks ettirish;
- Budjet tashkilotlari buxgalteriya hisobi hisobvaraqlarida aktivlarning holati va harakati, mulkiy qiymatliklar va majburiyatlarning holati to'g'risidagi to'liq hamda aniq ma'lumotlarni shakllantirish;
- Budjet tashkilotlarida daromadlar va xarajatlar smetalari ijrosi natijalarini shakllantirish;
- Budjet ijrosiga oid buxgalteriya hisobi ma'lumotlarini umumlashtirish va hisobotlarni tuzishdan iboratdir;
- Buxgalteriya hisobini tashkil etishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan keng foydalanish va boshqalar.

Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobini alohida xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. Daromadlar va xarajatlar smetalari ijrosi nazorat qilinishi;
2. Kassa va xaqiqiy xarajatlar hisobini yuritilishi;
3. Budjet tasnifi asosida hisobni tashkil etilishi va hisobotlarni shakllantirilishi;
4. Buxgalteriya hisobi va hisobotlarni me'yoriy hujjatlarga qat'iy amal qilingan xolda yuritilishi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

10. O'zbekiston Respublikasi Budjet kodeksi (2020). O'zbekiston Respublikasining Budjet kodeksi. Available at: <https://lex.uz/docs/2054763> (Accessed: 20 September 2024).
11. Alimardonov, A. (2024). Moliyaviy hisobni takomillashtirish: byudjetdan tashqari mablag'lar nazorati. Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot Jurnal, 3(2), pp. 45-58.
12. Anderson, J. (2023). Public Sector Financial Management: International Practices and Challenges. Oxford University Press.
13. Auerbach, A.J. and Smetters, K. (2023). The Economics of Public Spending. Cambridge University Press.
14. Bardhan, P. (2023). The Role of Government in the Economy. The Journal of Economic Perspectives, 37(1), pp. 5-28.

KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMIDA AUDITORLIK FAOLIYATINI
TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Babanazarova Feruza

Bugungi kunga kelib dunyo miqyosida keng qo'llaniladigan tushunchalardan biri shak-shubhasiz korporativ boshqaruv tushunchasidir. "Korporativ boshqaruv oldindan mavjud, shuningdek ushbu atama yangi hamdir". Bunga korporativ boshqaruv organlari tomonidan faoliyati samarali tashkil etilib kelinayotgan yirik aksiyadorlik kompaniyalari, transmilliy korporatsiyalar va hokazolarning milliy va jahon iqtisodiyotidagi o'rni sabab bo'lmoqda. Shundan kelib chiqqan holda dunyoning deyarli barcha mamlakatlarida, xususan mamlakatimizda ham korporativ boshqaruv tizimini samarali tashkil etish masalasiga jiddiy e'tibor qaratilib kelinmoqda. Keltirilayotgan jihatlar sabab korporativ boshqaruvning iqtisodiy mohiyati, uning maqsad va vazifalarini to'g'ri anglash maqsadga muvofiq.

Korporativ boshqaruvning iqtisodiy mohiyati uzoq yillardan buyon o'rganilib kelinmoqda va bu borada tadqiqotchilarning fikrlari xilma xilligiga guvoh bo'lish mumkin.

Korporativ boshqaruvning asosiy vazifalari esa quyidagilardir:

- korporativ tuzilma joriy moliyaviy-xo'jalik faoliyatini nazorat qilib borish;
- aksiyadorlar (shu jumladan minoritar aksiyadorlar) huquqlarini himoya qilish va qonuniy manfaatlarini ta'minlash;
- aksiyadorlik jamiyatlari investitsion jozibadorligini oshirib borish orqali biznes qiymatini maksimallashtirish;
- rivojlanish strategiyalarini belgilash va ularni amalga oshirib borish ustidan nazorat o'rnatish va boshqalar.

Korporativ boshqaruvning tarixan rivojlanishi korporativ boshqaruv nazariyalari shakllanishiga ham xizmat qildi. Bunday nazariyalar quyidagilar:

- aksiyadorlar nazariyasi;
- agentlik nazariyasi;
- shartnomalar nazariyasi;
- manfaatdor tomonlar nazariyasi;
- korporativ ijtimoiy mas'uliyat nazariyasi.

Aksiyadorlar sonining va faoliyat ko'lamining kengayishi avvalo birgalikda boshqaruvda murakkablikni yuzaga keltirdi. Boshqa tomondan aksiyadorlik jamiyatlari faoliyat doirasining kengayishi o'ziga xos murakkabliklarni yuzaga keltirdi va professional boshqaruvchilarni jalb qilishni shart qilib qo'ydi. Natijada korporativ boshqaruvda agentlik nazariyasi shakllandi. Bu nazariya agentlarni, ya'ni professional boshqaruvchilarni faoliyatga jalb qilishni nazarda tutadi.

1 rasm. Agentlik nazariyasi yuzaga kelishiga sabab

Manba: Muallif tomonidan mustaqil atyyorlangan

Professional boshqaruvchilarning yirik aksiyadorlar tomonidan saylanishi (yoki tayinlanishi) natijasida professional bosh-qaruvchilar bilan manfaatlar to'qnashuvi hamda mayda aksiyadorlar bilan muammo yuzaga keltirdi (2-rasm):

4.1.2-rasm. Korporativ boshqaruvga agentlarni jalb qilish natijasida yuzaga keladigan muammolar

Manba: Muallif tomonidan mustaqil atyyorlangan

Aksiyadorlik jamiyatlarida professional boshqaruvchilar bilan manfaatlar to'qnashuvining oldini olish hamda mayda aksiyadorlar bilan muammoni bartaraf etish maqsadida shartnomalar nazariyasi yuzaga keldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

19. 'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi 4947-sonli Farmoni.

20. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2015 yil 24 apreldagi "Aksiyadorlik jamiyatlarida zamonaviy korporativ boshqaruv uslublarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni.

21. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 26 apreldagi

"Davlat aktivlarini boshqarish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.

22. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 26 apreldagi "Davlat aktivlarini boshqarish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.

TOVAR-MODDIY ZAHIRALAR HISOBI VA OMBOR XO'JALIGI TASHKIL
ETILISHINING AUDITI

Ikromov Aziz

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida xo'jalik faoliyati jarayonining yakuniy bosqichidan olinadigan tayyor maxsulotlarning tannarxidagi sarflangan xom ashyo va materiallarning ulushini imkoniyati boricha kamaytirish muhim o'rin tutadi, chunki talab va taklifdan kelib chiqqan holda ularga o'rnatilgan baho mahsulotlarning xaridorgirlik darajasini belgilaydi. Ushbu muomalalar va talablardan kelib chiqqan holda ishlab chiqarishni tashkil yetganda tabiiy va moddiy resurslardan unumli foydalanish, ikkilamchi resurslarni va yondash mahsulotlarni keng talab etilishi lozim.

Sub'ektga tegishli bo'lgan tovar-moddiy zaxiralari, shu jumladan, yo'ldagi va qayta ishlashga berilgan, ishlanadigan, qayta ishlanadigan, ishlab chiqarish va boshqa xo'jalik maqsadlari uchun ishlatiladigan mehnat buyumlari, xomashyo va materiallar, aylanma mablag'larning tarkibiga kiritilgan mehnat buyumlarining tarkibi, miqdori, harakati, ularni tayyorlash, sotib olish, qayta baholash jarayonlari to'g'risidagi ma'lumotlarni umumlashtirishning tartib va qoidalari o'rganiladi.

Ishlab chiqarishning moddiy sharoitlaridan biri mehnat buyumlari hisoblanadi. Amalda ular TMZlar deb ataladi. Asosiy vositalardan farq qilib, TMZlar bir ishlab chiqarish jarayonida o'zining qiymatini to'la ravishda mahsulot tannarxiga o'tkazadi. Materiallarning har bir turi bo'yicha normativ miqdori korxona tomonidan mustaqil belgilanadi. Xo'jalik yuritishning yangi tizimi sharoitida moddiy boyliklardan foydalanish ustidan nazoratni kuchaytirish, yashirin iqtisodiyotga qarshi kurash mahsulot tannarxida moddiy xarajatlarning ulushini kamaytirib borish masalalariga alohida e'tibor beriladi.

4.1.1.-rasm. Tovar-moddiy zaxiralarni turkumlash

Manba. Muallif tomonidan mustaqil tayyorlangan

Materiallar hisobining vazifalariga quyidagilar kiradi:

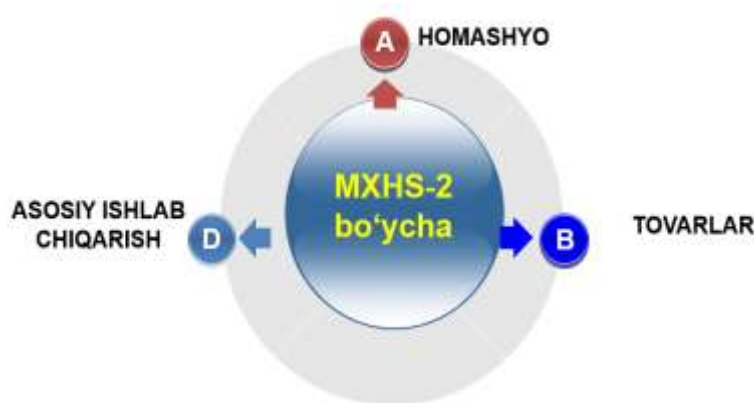
7. Materiallar harakati bilan bog'liq bo'lgan o'zgarishlarini o'z vaqtida tegishli

hujjatlarda rasmiylashtirish.

8. Materiallarni joylashda ularni to'g'ri saqlanish ustidan nazorat olib borish.
9. Moddiy texnika ta'minoti rejasining bajarilishi ustidan nazorat olib boriladi.
10. Materiallarning ishlab chiqarishga to'g'ri berilishi va ularni sarflash me'yoriga rioya qilish ustidan nazorat olib borish.
11. Mahsulot tannarxini hisoblashda sarflangan TMZlarni kalkulyatsiya ob'ektlarida to'g'ri taqsimlash.
12. Ichki resurslarni ishga solish maqsadida ortiqcha va foydalanilmayotgan TMZlarni aniqlash va sotish.

Materiallar, yangi mehnat mahsulotini yaratishdagi rolga qarab ikkiga bo'linadi.

- a) xom ashyo va asosiy TMZlar.
- b) yordamchi TMZlar.

4.1.2.-rasm. Tovar-moddiy zaxiralarni baholash tartibi

Manba. Muallif tomonidan mustaqil tayyorlangan

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

23. O'zbekiston Respublikasining «Auditorlik faoliyati to'g'risida»gi Qonuni (yangi tahriri) 2000 y. 26 may. // Soliqlar va bojxona xabarleri, 2000 yil 13 iyun.
24. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007 yil 4 apreldagi "Auditorlik tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish hamda ular ko'rsatayotgan xizmatlar sifati uchun javobgarlikni oshirish to'g'risida"gi PQ-615-sonli Qarori.
25. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 2 iyuldagi "Auditorlik tashkilotlarining moliyaviy barqarorligini oshirish yuzasidan qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-907-sonli Qarori.
26. Alimov, M. (2019). Buxgalteriya hisobida zaxiralar baholash usullari. Toshkent: "O'zbekiston universiteti nashriyoti".
27. Karimov, A. (2020). O'zbekistonning moliyaviy hisob-kitob tizimi. Toshkent: "Iqtisodiyot va ta'lim".

TA'LIMGA OID IMTIYOZLARNI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR
YO'NALISHLARI

Shokirova-Inomjonova Mashxuraxon G'ayratjon qizi

*Toshkent davlat yuridik universiteti Davlat va huquq nazariyasi kafedrası o'qituvchi yordamchisi
(o'quv ishlari bo'yicha assistent) e-mail: mashhurainomjonova2002@gmail.com.*

Annotatsiya: ushbu maqolada ta'lim sohasidagi davlat tomonidan taqdim etiladigan imtiyozlarning ahamiyatli jihatlari tahlil qilingan bo'lib, xorijiy tajribalarni o'rganish orqali O'zbekiston uchun ham o'z imtiyozlar tizimini takomillashtirish va optimallashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy adolat, subsidiya, imtiyoz, monitoring va baholash tizimi,

Imtiyozlarning asosiy maqsadi ijtimoiy adolatni ta'minlash ekanligidan kelib chiqqan holda, ta'lim sohasidagi imtiyozlar haqida ham so'z yuritish bugungi kundagi dolzarb mavzulardan biri desak yanglishmagan bo'lamiz. Avvalo ijtimoiy adolat tushunchasiga ta'rif berib o'tsak. Umuman olganda, ta'lim sohasidagi ijtimoiy adolat deganda hammaga teng imkoniyatlar yaratib berishni tushunish mumkin. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, imtiyoz berishning muayyan bir g'oyasi va maqsadi bo'lishi kerak. Ta'lim sohasidagi imtiyozlarni sarhisob qilar ekanmiz ularning soni 40 dan ortiq ekanligining guvohi bo'lamiz. Asosiy qonun hisoblangan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 19-moddasida ham imtiyozlar faqat qonunga muvofiq belgilanishi va ijtimoiy adolat prinsiplariga mos bo'lishi shartligi belgilab qo'yilgan¹⁹. "Oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirish uchun hujjatlarni qabul qilish bo'yicha davlat xizmatlarini ko'rsatishning ma'muriy reglamentini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori qabul qilingan bo'lib, unda Oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirish uchun imtiyozga ega bo'lgan abituriyentlar toifasi hamda ularning reyestrini shakllantirish uchun mas'ul bo'lgan vakolatli organlar ro'yxati ham aniq keltirib o'tilgan²⁰.

Ta'lim sohasidagi davlat tomonidan taqdim etilayotgan imtiyozlar jamiyatning har bir qatlamiga, ayniqsa, ijtimoiy jihatdan zaif guruhlariga ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. O'zbekiston Respublikasida ta'limga oid imtiyozlarni tartibga solish, ta'lim sifatining oshishiga va barcha fuqarolar uchun teng imkoniyatlar yaratilishida muhim ahamiyatga ega. Mamlakatimizda ta'limga oid imtiyozlarning zarurligi quyidagilarda namoyon bo'ladi deyish mumkin:

- ushbu imtiyozlar fuqarolarga o'z potensialini amalga oshirishda yordam beradi;
- ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi;
- iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishga hissa qo'shadi.

Ta'lim sohasidagi imtiyozlarni tartibga solishning quyidagi muhim yo'nalishlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

¹⁹ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 01.05.2023. (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son)

²⁰ "Oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirish uchun hujjatlarni qabul qilish bo'yicha davlat xizmatlarini ko'rsatishning ma'muriy reglamentini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 07.06.2019 yildagi 468-son

Ta'limga oid imtiyozlar haqida qonunchilikni takomillashtirish va zamon talablariga mos keladigan yangi qonunlar ishlab chiqish lozim. Qonunchilikda imtiyozlarning aniq tartibini belgilash orqali tushunmovchiliklarni oldini olish va ijtimoiy himoya tizimining huquqiy asoslarini takomillashtirish jarayoni ijtimoiy adolatni ta'minlash, fuqarolarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, hamda ijtimoiy barqarorlikni oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Ta'lim imtiyozlarini taqdim etish jarayonini tartibga solish uchun tashkiliy mexanizmlar yaratish zarurati ham bugungi kundagi dolzarb masalalardan biri deyish mumkin. Qayd etish kerakki, ushbu jarayonda 3 subyektlarning har biri ya'ni davlat, nodavlat ta'lim muassasalari va jamiyatning ishtiroki muhimdir.

Imtiyozlar taqdim etish jarayonida shaffoflikni ta'minlash va hisobot berish tizimlarini joriy etish lozim. Shaffoflikning ahamiyati haqida so'z yuritadigan bo'lsak, shaffoflik fuqarolar orasida davlat va ta'lim muassasalariga nisbatan ishonchni oshiradi. Talabalar va ularning ota-onalari imtiyozlar qanday taqdim etilayotganini bilish o'z huquqlarini yanada yaxshi tushunish imkonini beradi. Shu bilan bir qatorda ta'lim sohasidagi imtiyozlari haqida qonunda belgilab qo'yilgan talablarga asoslangan hisobot berish tizimini joriy etish. Bu esa har bir imtiyozning taqdim etilishi, qaysi toifadagi shaxslarga berilgani va qaysi huquqiy asoslarga tayangan holda berilganligi ko'rsatilishi kerak. Bundan tashqari imtiyozlarni taqdim etish jarayoni va ularning natijalari haqida ommaviy axborot vositalarida doimiy ravishda hisobotni o'z ichiga olgan ma'lumotlar tarqatilishi ushbu jarayonni shaffofligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Ta'lim sohasidagi imtiyozlar beriladigan shaxslar deganda faqat ta'lim oluvchi sifatida talablar va o'quvchilarnigina emas balki, o'qituvchilar va mutaxassislarni ham nazarda tutish kerak deb hisoblaymiz. Sababi ta'lim sifatini oshirish uchun o'qituvchilar va mutaxassislarga qo'shimcha imtiyozlar berish ularning malakasini oshirish va motivatsiyasini kuchaytirishga yordam beradi.

Monitoring va baholash tizimini keng joriy etish orqali ta'lim imtiyozlarining samaradorligini baholash va muntazam ravishda monitoring o'tkazish mumkin. Bu jarayon natijalariga ko'ra imtiyozlarni takomillashtirish va optimallashtirish imkonini beradi. Shu bilan bir qatorda qonunchilikka taklif sifatida ijtimoiy aloqa va jamoatchilik fikrini inobatga olgan holda, imtiyozlar tizimini shakllantirish mexanizmini yaratish lozim deb hisoblaymiz. Natijada esa jamoatchilik fikri va ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda yangi va ustuvor ahamiyat kasb etadigan imtiyozlar ishlab chiqilishiga erishish mumkin.

Ta'lim sohasidagi davlat tomonidan taqdim etiladigan imtiyozlar haqida gap ketganda xalqaro tajribaga ham yuzlanish muhim hisoblanib, muhim va samarali tajribalarni milliy qonunchiligimizga tadbiq etishga yordam beradi.

Singapur ta'lim tizimi o'zining samaradorligi va sifat jihatdan yuqori natijadorligi bilan mashhur. Davlat ta'lim sohasida imtiyozlar yaratish orqali ijtimoiy tenglikni ta'minlash va har bir fuqaroning ta'lim olish huquqini kafolatlashga intiladi. Singapurda ta'lim sohasidagi imtiyozlar ko'plab qonunlar va me'yoriy hujjatlar bilan tartibga solinadi. Bulardan eng asosiylari "Education Act" (Ta'lim to'g'risidagi qonun) hisoblanib, bu qonun ta'lim olish huquqini belgilaydi va davlat ta'lim muassasalariga oid asosiy talablarni

belgilaydi²¹. Singapurda ijtimoiy jihatdan zaif oilalarga mo'ljallangan moliyaviy yordam dasturlari yaratilgan bo'lib, masalan, "Financial Assistance Scheme" (FAS), maxsus qonunlar va me'yorlar bilan tartibga solinadi. Ushbu dasturlar ta'lim xarajatlarini qoplashda va yordam ko'rsatishda asosiy huquqiy asoslarni taqdim etadi²².

Amerika Qo'shma Shtatlarida ta'limga oid imtiyozlarning keng tarqalgan turlaridan biri bu asosan stipendiyalar, grantlar va boshqa moliyaviy yordam dasturlari hisoblanadi.. Federal va shtat darajasida mavjud bo'lgan imtiyozlar ijtimoiy jihatdan zaif oilalarga, ayollar va etnik ozchiliklarga qaratilgan. Masalan, "Pell Grant" dasturi, iqtisodiy jihatdan og'ir ahvolda bo'lgan talabalar uchun moliyaviy yordam taqdim etadi.

Ta'lim sohasidagi imtiyozlar borasidagi xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, har bir mamlakat o'z sharoitlariga mutanosib ravishda imtiyozlarni tashkil qiladi. Amerika Qo'shma Shtatlari, Yevropa Ittifoqi, Kanada, Avstraliya va Janubiy Koreya kabi davlatlarda taqdim etilayotgan ta'lim imtiyozlari ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishga, ta'lim sifatini oshirishga va barcha qatlamlarga teng imkoniyatlar yaratishga qaratilgan. Ushbu tajribalar O'zbekiston uchun ham o'z imtiyozlar tizimini takomillashtirish va optimallashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, mamlakatimizda ta'limga oid imtiyozlarni tartibga solish O'zbekistonning ta'lim tizimini adolatli va samarali ishlashiga hissa qo'shadi. Imtiyozlarni aniq belgilab qo'yilgan qonunlar asosida tartibga solish, nazorat qilish shaffoflikni ta'minlash va ijtimoiy ehtiyojlarni hisobga olish orqali ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish mumkin. Yuqoridagilarning barchasi jamiyatda fuqarolar uchun teng imkoniyatlar yaratish va ijtimoiy adolatni ta'minlashga hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA INTERNET MANBALAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 01.05.2023. (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son)
2. "Oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirish uchun hujjatlarni qabul qilish bo'yicha davlat xizmatlarini ko'rsatishning ma'muriy reglamentini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, 07.06.2019 yildagi 468-son
3. Education Act 1957, Current version as at 04 Nov 2024. <https://sso.agc.gov.sg/Act/EA1957>
4. <https://supportgowhere.life.gov.sg/schemes/MOE-FAS/moe-financial-assistance-scheme-moe-fas>

²¹ Education Act 1957, Current version as at 04 Nov 2024. <https://sso.agc.gov.sg/Act/EA1957>

²² <https://supportgowhere.life.gov.sg/schemes/MOE-FAS/moe-financial-assistance-scheme-moe-fas>

O'ZBEKISTONDA TURIZMNI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA DAVLAT
SIYOSATI VA UNDA TRANSCHEGARAVIY TURIZMNING O'RNI

Ablyamitov Sherzod Qurbon o'g'li

Annotatsiya: Turizm sohasidagi hozirgi tendensiyalar va o'zgarishlarni ham mamlakat darajasida, ham ma'lum bir mintaqada darajasida kuzatish mumkin. Turizm bugungi kunda xizmat ko'rsatish sohalari tarmog'idagi jadal sur'atlar bilan rivojlanib borayotgan soha hisoblanadi. Xususan, mamlakatimizda ham so'nggi yillarda turizmni rivojlantirishga juda katta e'tibor qaratilmoqda. Mamlakatimiz turizmining rivojlanishida mamlakatimiz siyosati, olib borilayotgan islohatlarning ro'li katta. O'zbekiston mustaqillikning dastlabki yillaridanoq turizmni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratdi va bu hozirgi kungacha uzluksiz davom etib kelmoqda. Turizmni rivojlantirish bo'yicha qabul qilingan qarorlar, farmonlar yurtimizda olib borilayotgan islohatlarning yaqqol ifodasidir. Bugungi kunda turizm sohasini rivojlantirishga oid o'ndan ortiq qaror va farmonlar qabul qilingan

Kalit so'zlar: turizm, transchegaraviy turizm, turistik koridor, turistik infratuzilma, turistik faollik, migratsiya.

Annotation: Current trends and changes in the field of tourism can be observed both at the level of the country and at the level of a specific region. Today, tourism is a rapidly developing industry in the network of service industries. In particular, a lot of attention has been paid to the development of tourism in our country in recent years. The politics of our country and the ongoing reforms play a big role in the development of tourism in our country. Since the first years of independence, Uzbekistan has paid special attention to the development of tourism, and this continues to this day. The decisions and decrees adopted on the development of tourism are a clear expression of the reforms being carried out in our country. Today, more than ten decisions and decrees on the development of the tourism industry have been adopted

Key words: tourism, cross-border tourism, tourist corridor, tourist infrastructure, tourist activity, migration.

Mamlakatimiz zamonaviy turizm industriyasini rivojlantirish uchun barcha imkoniyatlarga ega hisoblanadi. Buyuk Ipak yo'li ustida joylashgan vatanimiz qulay tabiiy – iqlim sharoitlariga, boy tarixiy va madaniy merosga ega. O'zbekiston ayni paytda xalqaro turizmni ham ichki turizmni ham rivojlantirish uchun yuqori salohiyatga ega.

O'zbekistonda mustaqillikning dastlabki yillaridanoq xizmatlar ko'rsatish sohasidagi turizmga alohida e'tibor qaratilib, unga e'tibor davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan. Turizm sohasining rivoji uchun bir qancha me'yoriy hujjatlar qabul qilindi.

Mamlakatimiz qonunchiligida ham turizm sohasiga oid bir qancha qonunlar ishlab chiqilgan. Jumladan, 2019-yilning 16-aprelida O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilingan (ushbu qaror 2019 – yil 21 – iyun kuni O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Senati tomonidan ma'qullangan) O'RQ – 549 – sonli qarorining 2 – bobida turizm sohasini tartibga solish haqida keltirib o'tilgan.

Qaror bir qancha moddalardan tashkil topgan. Bu moddalar turizm sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari, Vazirlar Mahkamasining sohadagi vakolatlari, turizm

sohasidagi vakolatli davlat organi va ushbu vakolatli davlat organining hududiy bo'linmalari, mahalliy davlat hokimiyati organlarining ushbu sohadagi mavjud vakolatlari, sohani rivojlantirish bo'yicha muvofiqlashtiruvchi kengash, turizm sohasini qo'llab-quvvatlovchi byudjetdan tashqari jamg'armalar, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolar o'zini o'zi boshqarish organlarining turizm sohasidagi ishtiroki kabi masalalarga bag'ishlangan.

Ushbu qarorga ko'ra turizm sohasidagi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

- turizm sohasini mamlakat milliy iqtisodiyotining strategik tarmog'i sifatida rivojlantirish;
- turistik sayohatlarni amalga oshirish paytida turistlarning erkin va xavfsiz harakatlanishi, dam olishiga oid bo'lgan huquqlari va boshqa huquqlarini ta'minlash;
- normativ – huquqiy bazani yanada takomillashtirish;
- sohaga xorijiy va mahalliy investitsiyalarni jalb qilish va investitsiyalar kiritish uchun qulay imkoniyatlar yaratib berish;
- turizm sohasida davlat – xususiy sheriklikni yanada rivojlantirish;
- mazkur sohada faoliyat yurituvchi subyektlarga turli xil imtiyozlarni (masalan soliq va bojxona imtiyozlari) belgilash orqali ularni rag'batlantirish;
- sayyohlarning barcha haq – huquqlarini, xavfsizligini, barcha qonuniy manfaatlari hamda mol – mulkini himoya qilinishini ta'minlash;
- sohaga doir ilmiy tadqiqot ishlarini tashkil etish hamda rivojlantirish;
- sohaga zamonaviy, innovatsion hamda axborot – kommunikatsiya texnologiyalarining joriy etilishini rag'batlantirish;
- mavjud turistik zonalar va klasterlarning rivojlantirilishini rag'batlantirish va hokazolar.

Ya'niy bunda turizm sohasini mamlakat iqtisodiyotining strategik tarmog' sifatida rivojlantirish, mamlakatimiz hududiga tashrif buyurgan xorijiy va mahalliy sayyohlarning barcha haq – huquqlarini, ularning xavfsizligi, qonuniy manfaatlari va mol – mulki himoya qilinishini ta'minlash, O'zbekiston Respublikasi hududidagi barcha turistik resurslardan oqilona foydalanish hamda ularni asrab – avaylash, soha doir bo'lgan normative – huquqiy bazani yanada takomillashtirish, ichki turizmni yanada rivojlantirish, bolalar, yoshlar, keksalar, nogironligi bo'lgan shaxslar va aholining kam ta'minlangan qatlamlari uchun ham turizm hamda ekskursiyalarni tashkil etish uchun barcha zaruriy shart- sharoitlarni yaratish, turizm sohasiga ko'proq investitsiyalarni jalb qilish, xorijiy va mahalliy investorlarga barcha qulay shart – sharoitlarni yaratish va ularni qo'llab – quvvatlash, sohada xususiy mulkchilikni yanada rivojlantirish, sohadagi barcha tadbirkorlik subyektlari uchun turistik xizmatlar bozorida teng imkoniyatlar yaratish hamda ularga soliq va bojxona imtiyozlarini belgilash, sohaga doir ilmiy tadqiqotlarni tashkil etish va rivojlantirish, malakali kadrlarni tayyorlash, mavjudlarini esa malakalarini oshirish, xalqaro hamkorlikni kengaytirish, sohaga ilg'or innovatsion va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari joriy etilishini hamda turistik zonalar va turistik klasterlarning

rivojlantirilishini rag'batlantirish kabi masalalarga alohida e'tibor qaratilib, ushbu masalalar davlat siyosati darajasiga olib chiqilishini ko'zda tutadi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Kengashining 28.04.2021 – yildagi KQ-221-IV-sonli qarorida, transchegaraviy hududlarda ijtimoiy-madaniy sohalarida, shu jumladan, sport musobaqalarini tashkil etish, madaniy tadbirlar (ko'rgazma, yarmarka va festivallar)ni birga o'tkazish, turizmning turli yo'nalishlarini (madaniy turizm, ekoturizm) rivojlantirishga qaratilgan amaliy tadbirlar o'tkazish transchegaraviy hamkorlikning eng dolzarb masalalaridan biri ekanligi alohida ta'kidlab o'tilgan. Bundan tashqari qarorda transchegaraviy hududlarda aholining erkin harakatlanish uchun barcha shart-sharoitlarni yaratishga, chegara postlaridan o'tish qoidalarini soddalashtirishga, chegaradosh hududlarda mehnat bozorini shakllantirishga va inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqishni ta'minlash bo'yicha ham bandlar keltirib o'tilgan.

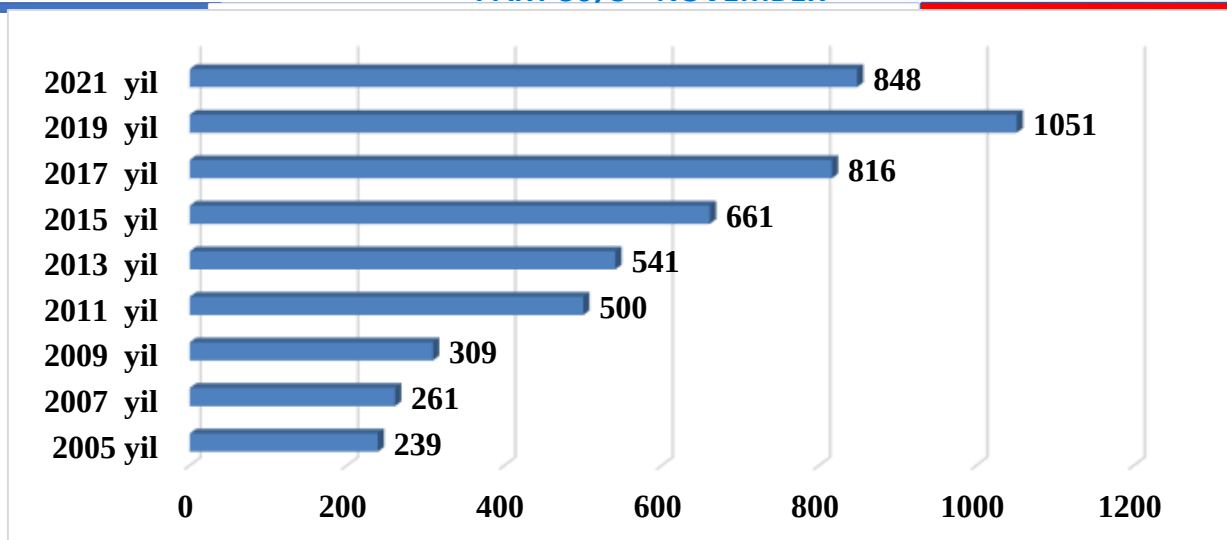
Mamlakatimiz rahbari raisligida 2018 – yil 22 – fevral kuni bo'lib o'tgan videoselektor yig'ilishida ham turizm sohasi bo'yicha so'z yuritilgan edi. Unda bir qancha juda ham dolzarb masalalar haqida so'z yuritilgan edi. Ya'niy, xorijiy turistlar oqimini oshirish va ichki turizmni yanada rivojlantirish, turistik xizmatlar sifatini oshirish hamda turlarini kengaytirish bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar natijalari tahlil qilingan. Mazkur videoselektor yig'ilishi mamlakatimiz turizm sohasida tub burilish yasadi desak mubolag'a bo'lmaydi. Ushbu yig'ilishdan quyidagi asosiy xabarlarini keltirib o'tish mumkin:

2018 – yil fevral oyining o'zida Prezidentning turizm sohasiga doir 4 ta muhim hujjati qabul qilingani davlatimizning turizm rivojiga yuksak e'tiboridan dalolat bo'ldi. Ushbu hujjatlar bilan sohada yig'ilib qolgan muammolarni hal etish, turizm salohiyatini oshirish bo'yicha ustuvor vazifalar belgilandi, ichki turizmni yanada rivojlantirishga ko'plab imtiyozlar, yengilliklar berildi.

Mamlakatimiz rahbari tomonidan elektron viza tizimini belgilangan muddatda to'liq ishga tushirish, jahon tajribasini o'rgangan holda bu tizimni yanada soddalashtirish va xorijiy turistlar kelishi tartibini muntazam yengillashtirib borish bo'yicha qator topshiriqlar berildi.

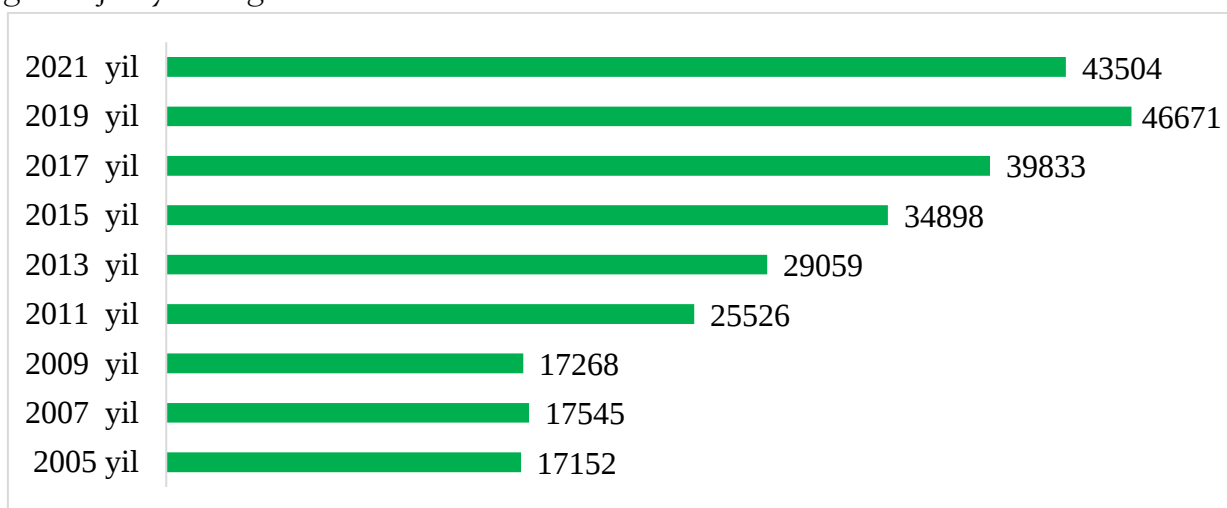
2018 – yilning 10 – fevralidan boshlab bir qator rivojlangan mamlakatlar (jumladan, Singapur, Janubiy Koreya, Yaponiya, Malayziya, Indoneziya, Isroil hamda Turkiya)dan kelayotgan sayyohlarga mamlakatimizda 30 kungacha vizasiz bo'lishga ruxsat berildi. Yana 39 ta mamlakat fuqarolari uchun viza berish tartibi osonlashtirildi.

Turizmda mavsumiy davrni yanada uzaytirish, turistik xizmat turlarini diversifikatsiyalash hamda turistik infratuzilmalarni yaxshilash masalalariga ham alohida to'xtalib o'tildi. Bunda mavjud mehmonxonalarning asosiy qismi Toshkent, Samarqand hamda Buxoro shaharlarida ekanligi, turistlar tashrifining oshgan davrida mazkur shaharlardagi mehmonxonalarda ham joy yetishmasligi qayd etildi. Mehmonxonalar va shunga o'xshash joylashtirish vositalari (obyektlari)ning sonini keskin ko'paytirish, shuningdek, ushbu yo'nalishda xususiy joylashtirish obyektlari va mehmon uylarini tashkil etish, turistik faoliyat bilan shug'illanuvchi tadbirkorlarga maqsadli foydalanish uchun yer ajratish bo'yicha ham ko'rsatmalar berib o'tildi. Shu orqali yuqorida ta'kidlab o'tilgan muammoni qisman bartaraf etish mumkin.

1-rasm. Mehmonxona va shunga o'xshash joylashtirish vositalari (obyektlar)ning 2005 – 2021 – yillar oralig'idagi soni.

Ma'lumki turizm sohasida mehmonxona va shunga o'xshash joylashtirish vositalari (obyektlar)ning soni, ushbu obyektlardagi infratuzilma holati, ularda xizmat ko'rsatish sifati kabi masalalar alohida ahamiyatga egadir. Ushbu diagrammada mamlakatimizda 2005 – yildan 2021 – yilgacha bo'lgan davrda mehmonxona va shunga o'xshash joylashtirish vositalarining soni keltirilgan. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, bu ko'rsatkich yillar davomida faqat o'sib kelgan. Lekin 2020 – yilda butun dunyoda kuzatilgan pandemiya jarayoni, dunyo mamlakatlarida kuzatilgani kabi O'zbekiston iqtisodiytiga ham jiddiy zarar keltirdi. Xususan, turizm sohasi bunda jiddiy zarar ko'rdi. Aynan shu yillari turizm sohasiga aloqador bo'lgan ko'plab tadbirkorlik subyektlari o'z ish faoliyatini tugatishdi. Bugungi kunga kelib karantin cheklovlarining bekor bo'lishi natijasida bu ko'rsatkichlarni yana avvalgidek ijobiy holatga olib kelish mumkin.

2-rasm. Mehmonxona va shunga o'xshash joylashtirish vositalarida 2005 – 2021 – yillar oralig'idagi joylar soni.

Ushbu diagrammada esa mehmonxona va shunga o'xshash joylashtirish vositalaridagi joylar soni keltirilgan. Mamlakatga turistlar tashrifi oshgan sari albatta joylar soniga bo'lgan talab ham oshib boraveradi. Shu sababli ham bu ko'rsatkichni oshirish juda ham muhim masala hisoblanadi. Masalan, 2021 – yil holatini tahlil qiladigan bo'lsak, shu yili

mamlakatimizga xorijdan jami 1881,4 ming kishi tashrif buyurgan, mehmonxona va shunga o'xshash joylashtirish vositalaridagi joylar soni esa 43504 ta bo'lgan. Bunda o'rtacha 43 ta sayyoh uchun bitta joy to'g'ri kelmoqda. Bu juda ham yomon ko'rsatkichdir. Shu sababli ham mehmonxona va shunga o'xshash joylashtirish vositalari sonini va ulardagi joylar sonini keskin oshirish talab etiladi. Bular ayniqsa, mahalliy va xorijiy turistlar eng ko'p tashrif buyiradigan Samarqand, Buxoro, Xorazm viloyatlari, Toshkent shahrida juda ham muhim hisoblanadi. Aynan joylarning keskin yetishmovligi ham mehmonxona va yotoqxonalaridagi narxning oshishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu esa o'z navbatida har qanday sayyohda salbiy taassurot qoldirishi aniq.

Ziyorat turizmi bo'yicha O'zbekistonning imkoniyatlari juda ham yuqori ekanligi ta'kidlab o'tildi va bu yo'nalishda qulayliklar yaratish maqsadida Din ishlari bo'yicha qo'mita tarkibida Ziyorat turizmini qo'llab – quvvatlash bo'limi o'z faoliyatini boshladi va Turkiya, Malayziya, Indoneziya davlatlarining fuqarolari uchun vizasiz rejim joriy qilindi.

Yurtimizda islom olamida yuqori e'tirof etiladigan allomalarning maqbaralari, tabarruk maskanlarning ko'p ekanligi ham davlatimiz rahbari tomonidan alohida ta'kidlab o'tildi. Masalan, mamlakatimizning turli viloyatlarida Naqshbandiya tariqatini targ'ib qilgan 12 ulamoning qabri bor. Lekin ushbu maskanlarning hammasida ham infratuzilma havas qiladigan darajada emas. Ularning ayrimlari, xususan Surxondaryo viloyatidagi Muhammad Zohid Buxoriy, Alovuddin Attor ziyoratgohlari, Qashqadaryo viloyatidagi Muhammad Darvesh, Muhammad Imganakiy maqbaralari ta'mirtalab holatga kelib qolgan. Bu joylarda rekonstruksiya ishlarini olib borish, infratuzilma holatini yaxshilash orqali ziyorat turizmida yanada samarali natijalarga erishish, yangi turistik koridorlarni tashkil etish, sayyohlar oqimini oshirish mumkin bo'ladi.

2018 – yil 22 – fevral kuni Prezident raisligida bo'lib o'tgan ushbu yig'ilish mamlakatimiz turizm sohasidagi keskin burilish bo'ldi deb bema'lol aytishimiz mumkin. Aynan manashu bo'lib o'tgan yig'ilishdan keyin turizm sohasida keng burilishlar, tub islohotlar bo'ldi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 – yil 5 – yanvar kuni qabul qilingan PF-5611-sonli farmonida iqtisodiy sharoitlar hamda iqtisodiy omillarni yaratishga qaratilgan olib borilayotgan chora – tadbirlarni samaradorligini yanada oshirish, turizm sohasini yanada rivojlantirish bo'yicha maqsad va vazifalarni belgilash, turizm sohasining milliy iqtisodiyotimizdagi tutgan o'rnini va yalpi ichki mahsulot hajmidagi ulushini oshirish, sohaga doir xizmatlar sifatini oshirish va turizm infratuzilmasini takomillashtirishga qaratilgan Konsepsiyasi qabul qilingan. Ushbu konsepsiya 2019 – 2025 – yillarda mamlakatimizda turizmni rivojlantirishga bag'ishlangan.

2019 – 2025 – yillar oralig'ida mamlakatimizda turizm sohasini rivojlantirish uchun turizmni mamlakatimiz milliy iqtisodiyotining eng muhim sohalaridan biriga aylantirish, turistik xizmatlarni diversifikatsiyalash, turizm infratuzilmasi va yondosh infratuzilmalarni yanada yaxshilash, mazkur sohaga xorijiy va mahalliy investorlarni jalb qilish, sifatli reklama va targ'ibot ishlarini olib borish kabi masalalarga katta e'tibor qaratish, ularni to'g'ri tashkil etish, belgilangan rejalar asosida tizimli ishlar olib borish orqali ko'zlangan maqsadlarga erishish mumkin bo'ladi.

Shuningdek konspeziyada turizm sohasini rivojlantirishning ikkita asosiy bosqichlari keltirib o'tilgan. Bular quyidagicha :

1-bosqich 2019 – 2020 – yillarni o'z ichiga qamrab oladi. Bunda mamlakatimizda turizm sohasinini rivojlantirish uchun mustahkam qonunchilik bazani yaratishga qaratilgan islohotlar, infratuzilmani modernizatsiyalash va mamlakat brendini targ'ib qilish kabi masalalarga e'tibor qaratiladi.

2-bosqich esa 2021 – 2025 – yillarda mamlakatimiz milliy iqtisodiyotida turizm industriyasi ulushini ko'paytirishga qaratilgan chora – tadbirlarni o'z ichiga oladi. Ya'niy, kerakli infratuzilmani rivojlantirish va xalqaro maydonda respublikamizning turizm salohiyatini keng ko'lamda reklama qilish va bu orqali mamlakatning yalpi ichki mahsulotida turizm ulushini 5 foizgacha (2017-yil 31-dekabr holatiga ko'ra bu ko'rsatkich – 2,3% ga teng bo'lgan) yetkazish, shuningdek, 2025 – yilning oxiriga qadar mamlakatimizga 9 milliondan ortiq turistlarni, shu jumladan uzoq xorijdan – 2 million turistni jalb qilish kerakligi belgilanib qo'yilgan.

Agar ushbu ikki bosqichga e'tibor qaratadigan bo'lsak, birinchi bosqich qisqa muddatli bo'lib, bu davrda asosiy e'tibor nazariy masalalarga qaratilgan. Bunda mamlakatimizda turizm sohasini rivojlantirish uchun mustahkam qonunchilik bazasini yaratishga qaratilgan islohatlarni ishlab chiqish, turizm infratuzilmasini modernizatsiyalash bo'yicha chora – tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirish kabi ishlarni amalga oshirishni ko'zda tutadi. Ikkinchi bosqichda esa asosiy e'tibor amaliy chora – tadbirlarni olib borishga qaratilgan. Ya'niy, mamlakat iqtisodiyotida turizm industriyasining o'rnini mustahkamlash, yalpi ichki mahsulot tarkibida turizm sohasini ulushini yanada oshirish va eng muhimi chetdan tashrif buyiruvchi turistlar sonini oshirish. Agar chetdan kirib keluvchi turistlar soni oshmas ekan, yuqorida amalga oshirilishi kutilayotgan chora – tadbirlarning hech biri amalga oshmaydi. Sababi, sohaning qay darajada rivojlanishi, sohada keladigan daromadlarni o'sishi, turistik xizmatlar eksportining oshishi bevosita xorijdan keluvchi turistlarning soniga bo'g'liq. Xorijdan qancha ko'p turistlar jalb qilinsa, bu ko'rsatkichlar ham o'z – o'zidan ortib boraveradi.

Ushbu konspeziyada 2019 – 2025 – yillarda mamlakatimizda turizm sohasidagi ayrim ko'rsatkichlarning holati va kelajakdagi prognozi haqida statistik ma'lumotlar ham keltirib o'tilgan.

2019 – 2025 – yillarda O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish Konsepsiyasini amalga oshirishning maqsadli ko'rsatkichlari.

1-jadval²³

T/r	Ko'rsatkichlar nomi	2018-y.	2019-y.	2020-y.	2021-y.	2022-y.	2023-y.	2024-y.	2025-y.
1.	O'zbekistonga tashrif buyuradigan turistlar soni (ming kishi)	5 346	6 041	7 010	8 410	10 010	10 600	11 250	11 810
2.	Turizm xizmatlari eksporti (mln dollari)	1 041	1 180	1 360	1 620	1 900	2 000	2 080	2 170
3.	Ichki turistlar soni (mingta)	15493	16 100	17 230	18 806	20 317	21 867	23 404	25 010

²³ O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari

4.	Mehmonxonalar va shu kabi joylashtirish vositalari soni (dona)	914	1 100	1 620	2 200	2 600	2 800	2 900	3 050
5.	Joylashtirish vositalaridagi xonalar soni (taqsimot)	20,2	24	35	47	55	59	62	64
6.	Joylashtirish vositalaridagi o'rinlar soni (taqsimot)	41	49	72	95	110	122	124	128
7.	Turoperatorlar soni (nafar)	983	1 100	1 190	1 250	1 320	1 390	1 420	1 450

Ushbu jadval 2019 – yil yanvar oyida ishlab chiqilgan bo'lib, unda mamlakatimizga tashrif buyuradigan xorijiy turistlarning umumiy soni, turistik xizmatlar eksport miqdori, ichki turistlarning soni, mehmonxonalar va shu kabi joylashtirish vositalarining umumiy soni, joylashtirish vositalaridagi xonalarining umumiy soni, joylashtirish vositalaridagi o'rinlarning umumiy soni, turoperatorlar soni kabi ko'rsatkichlarning 2018 – 2025 – yillar kesimidagi holati va prognozi berilgan. Jadvaldan ko'rish mumkinki mamlakatimizga tashrif buyuruvchi xorijiy turistlar soni yildan – yilda oshib bormoqda. 2018 – yil holatiga ko'ra mamlakatimizga 5 346 ming xorijiy turist tashrif buyurgan bo'lsa, 2020 – yilda bu ko'rsatkich 1 501,4 ming kishiga teng bo'lgan. Lekin prognoz bo'yicha 7 010 ming turist tashrif buyurishi kutilgan. 2021 – yilda ham xuddi shunday holat kuzatilgan. Ya'ni prognoz bo'yicha 2021 – yilda mamlakatimizga 8 410 ming xorijiy turistlarning tashrif buyurishi kutilgan bo'lsa, amalda esa 1 881 ming kishidan ziyodroq xorijiy turistlar tashrif buyurgan. Yuqoridagi raqamlardan ko'rish mumkinki prognoz bo'yicha kutilgan natijaga erishilmagan. Bunga sabab qilib butun dunyoda kuzatilgan pandemiya sharoitini ko'rsatish mumkin.

Prognoz bo'yicha 2025 – yilda mamlakatimizga 11 810 ming kishining tashrif buyurishi kutilmoqda. Buning uchun xorijiy turistlar uchun barcha zaruriy shart – sharoitlarni yaratib berish, infratuzilmani yanada yaxshilash, mavjud imkoniyatlardan yanada samarali foydalanish, sayyohlarga sifatli xizmat ko'rsatish orqali ularda ijobiy taassurot qoldirish, xorijiy va mahalliy investitsiyalarni keng ko'lamda jalb qilish, yangi turistik koridorlarni ishlab chiqish kabi masalalarga alohida e'tibor qaratish lozim bo'ladi.

Yildan – yilga xorijiy va mahalliy turistlar tashrifining oshib borishi o'z navbatida mehmonxonalar va shu kabi joylashtirish vositalarining soni ham ko'payishiga olib keladi. Bu esa o'z navbatida yangi ish o'rinlarining yaratilishiga ham sabab bo'lmoqda.

So'ngi yillarda mamlakatimizda turizmning yuqori sur'atlar bilan rivojlanib borishida mamlakatimizda olib borilayotgan davlat siyosatining o'rni juda kattadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Pardayev A, Norchayev A. Xalqaro turizm. Darslik. - T.: TDIU, 2010, - 320 b.
2. Mirzayev M.A, Alieva M.T. Turizm asoslari. O'quv qo'llanma. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi – T.: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2011, - 288 b.

Internet saytlari:

1. www.stat.uz
2. www.lex.uz
3. www.kun.uz

TIJORAT BANKLARIDA KREDIT PORTFELINI BOSHQARISH
SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Oripov Azizjon Obidjon o'g'li

(Toshkent Xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti)

Annotatsiya: Kredit portfelini boshqarish samaradorligini oshirish banklar uchun juda muhim vazifadir. Quyida kredit portfelini boshqarish samaradorligini oshirishga yordam beradigan bir nechta yo'llar keltirilgan. Riskni baholash va tahlil qilish, Kredit berishdan oldin mijozlarning moliyaviy holatini chuqur tahlil qilishdir. Kredit tarixini, daromadlarini va qarz yukini baholash orqali risklarni aniqlash mumkin. Kredit portfelini turli sohalar va mijozlar guruhlariga o'rtasida diversifikatsiya qilish. Bu, muayyan sektor yoki mijoz guruhidagi muammolar yuzaga kelganda, umumiy riskni kamaytirishga yordam beradi. Kreditlar bo'yicha muntazam monitoring o'tkazish va mijozlarning to'lov qobiliyatini kuzatish. Mijozlar bilan aloqani saqlash va ularga yordam berish imkoniyatlarini beradi. Zamonaviy texnologiyalar, masalan, big data va sun'iy intellektdan foydalanib, kredit riskini baholash va prognoz qilish jarayonlarini avtomatlashtirish imkoniyati mavjud.

Kalit so'zlar: Kredit siyosatini yangilash, Ta'lim va trening, Kredit portfelining holati, risklarni kamaytirish.

Kredit siyosatini yangilash: Kredit berish shartlarini va siyosatini muntazam ravishda ko'rib chiqish va yangilash, bozor sharoitlariga moslashtirishdir. Kredit siyosatini yangilash — bu moliyaviy muassasalar, banklar yoki davlat tomonidan kredit berish jarayonini takomillashtirish maqsadida amalga oshiriladigan o'zgarishlar va yangiliklardir. Bu jarayon bir qancha jihatlarni o'z ichiga oladi:

1. Qoidalar va me'yorlar

- Yangi qoidalarni ishlab chiqish: Kredit berish jarayonini tartibga solish uchun yangi qoidalar va me'yorlarni ishlab chiqish.

- Mavjud qoidalarni yangilash: Bozor sharoitlari va iqtisodiy o'zgarishlarga mos ravishda mavjud qoidalarni yangilash.

2. Kredit reytingi va baholash

- Kredit reyting tizimi: Mijozlarning kredit tarixini baholash tizimini takomillashtirish, bu orqali kredit olish imkoniyatlarini aniqlash.

- Xavf baholash: Mijozlarning moliyaviy holatini tahlil qilish va kredit berishdan oldin xavf darajasini aniqlash.

3. Qarzdorlikni boshqarish

- Qarzdorlikni nazorat qilish: Qarzdorlikni boshqarish mexanizmlarini kuchaytirish va mijozlarga qarzlarni qaytarishda yordam berish.

- Qaytarish muddatlari: Qarzdorlikni qaytarish muddatlarini belgilash va mijozlar bilan shartnomalar tuzish.

4. Texnologiyalarni joriy etish

- Onlayn xizmatlar: Kredit olish jarayonini soddalashtirish uchun onlayn ariza berish va xizmatlar ko'rsatishni joriy etish.

- Sun'iy intellekt: Kredit baholash va xavf tahlili uchun sun'iy intellekt va boshqa zamonaviy texnologiyalarni qo'llash.

5. Mijozlarga xizmat ko'rsatish

- Mijozlar bilan aloqa: Mijozlarga kredit olish jarayonida qulaylik yaratish va ularni to'g'ri yo'naltirish.

- Ta'lim va xabardorlik: Mijozlarga moliyaviy savodxonlikni oshirish bo'yicha ta'lim berish.

6. Monitoring va nazorat

- Nazorat mexanizmlari: Kredit berish jarayonini nazorat qilish va monitoring qilish tizimlarini joriy etish.

- Statistik tahlil: Kreditlar bo'yicha statistik ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish orqali siyosatni takomillashtirish.

7. Iqtisodiy sharoitga moslashuv

- Iqtisodiy o'zgarishlarga javob berish: Iqtisodiy sharoitlar, inflyatsiya darajasi va boshqa omillarga qarab kredit siyosatini moslashtirish.

Kredit siyosatini yangilash jarayoni har bir muassasa yoki davlat uchun alohida bo'lishi mumkin, chunki ularning maqsadlari, resurslari va bozor sharoitlari turlicha. Mijozlarga sifatli xizmat ko'rsatish, ularning ehtiyojlarini tushunish va ularga mos xizmatlarni taklif qilish orqali mijozlar sadoqatini oshirish. Bank xodimlarini kredit berish jarayonlari, risklarni boshqarish va mijozlar bilan ishlash bo'yicha muntazam ravishda o'qitishdir. Mijozlar tomonidan to'lanmagan qarzlarni bo'yicha samarali strategiyalar ishlab chiqish, masalan, qaytarish rejalari yoki restrukturizatsiya imkoniyatlari mavjud. Mijozlarga moliyaviy rejalashtirish va boshqarish bo'yicha maslahatlar berish orqali ularning to'lov qobiliyatini oshirish mumkin. Kredit portfelining holati haqida muntazam ravishda tahliliy hisobotlar tayyorlash va ularni boshqaruvga taqdim etish. Ushbu yo'llar orqali banklar kredit portfelini samarali boshqarishi va risklarni kamaytirishi mumkin.

Kredit siyosatini yangilash bank yoki moliya tashkilotining kredit berish jarayonini, shartlarini va me'yorlarini qayta ko'rib chiqish va yangilash jarayonidir. Kredit siyosati, odatda, iqtisodiy sharoitlar, bozor talab va bankning ichki strategiyalariga asoslanib o'zgaradi. Quyida kredit siyosatini yangilashning asosiy jihatlari keltirilgan:

1. Iqtisodiy sharoitlarni hisobga olish

- Iqtisodiy o'sish: Agar iqtisodiy o'sish kuchayayotgan bo'lsa, banklar ko'proq kredit berishga tayyor bo'lishi mumkin. Inflyatsiyaning o'sishi kredit shartlariga ta'sir qiladi, chunki yuqori inflyatsiya foiz stavkalarini oshirishi mumkin. Ishsizlikning yuqori darajasi kredit so'rovlarining kamayishiga olib kelishi mumkin. Kredit mahsulotlari, Mijozlar tomonidan qiziqish bildirayotgan yangi kredit mahsulotlarini ishlab chiqish. Raqobatchilar tahlili raqobatchilar tomonidan taklif etilayotgan shartlarni o'rganish va ularni yaxshilash.

Riskni boshqarish: Kredit berish jarayonida risklarni kamaytirish maqsadida yangi me'yorlar va cheklavlarni belgilash.

- Mijoz segmentatsiyasi: Mijozlarning turli segmentlari uchun alohida kredit shartlarini ishlab chiqish.

● Digitalizatsiya: Kredit berish jarayonini avtomatlashtirish va raqamli platformalardan foydalanishni kengaytirish.

Ma'lumot tahlili: Mijozlar haqidagi ma'lumotlarni tahlil qilish orqali qaror qabul qilish jarayonini yaxshilash.

Qonunchilik o'zgarishlari: Kredit siyosati yangilanishi uchun davlat tomonidan belgilangan yangi qonunlar va me'yorlarga moslashish.

Xulosa qilib aytganda, kredit siyosatini yangilash bankning barqarorligini ta'minlash va mijozlarga sifatli xizmat ko'rsatishni maqsad qiladi, shuning uchun bu jarayon muntazam ravishda amalga oshirilishi lozim.

Kredit siyosatini yangilash jarayoni bankning moliyaviy barqarorligini ta'minlash va mijozlarga sifatli xizmat ko'rsatishni maqsad qiladi. Bu jarayon muntazam ravishda amalga oshirilishi zarur, chunki iqtisodiy sharoitlar va bozor talablariga tezda javob berish muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. "E-Commerce 2021" - Kenneth C. Laudon, Carol Guercio Traver.
2. "Digital Marketing for Dummies" - Ryan Deiss, Russ Henneberry.
3. "The Everything Store: Jeff Bezos and the Age of Amazon" - Brad Stone.
4. "The Impact of E-commerce on Consumer Behavior" - Journal of Business Research.

MEHNAT VA MEHNATSEVARLIK HAQIDAGI NEMIS VA O'ZBEK
MAQOLLARINING SEMANTIK TAHLILI.

Hurram Rahimov

ff.d., professor O'zbekiston Davlat Jahon tillari Universiteti Toshkent shahri

Aslonova Munisa Mirg'olibovna

O'zbekiston Davlat Jahon tillari Universiteti 2-kurs magistranti Toshkent shahri

Annotatsiya: Ushbu maqolada, mehnat va mehnatsevarlik haqidagi nemis va o'zbek maqollarining semantik tahlili va ularning tarjimasidagi o'xshash va farqli tomonlari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: maqol, semantik, leksik, qiyosiy tilshunoslik, mehnat, mehnatsevarlik, qiyosiy tahlil

Abstract: This article analyzes the semantic analysis of German and Uzbek proverbs about hard work and hard work and the similarities and differences in their translation

Keywords: proverb, semantic, lexical, comparative linguistics, labor, hard work, comparative analysis.

Maqollar ustida qaysi tilda ish olib borilishidan qat'iy nazar ularning semantik xususiyatlariga to'xtalish ishning eng muhim qirralarini ochib berishga yordam beradi. Ko'pincha qiyosiy tilshunoslikda ikki tilda mavjud terminlarning ma'nolarini tahlil qilish va bu borada tildagi mavjud leksemalarning yangi qirralarini kashf etish muhimdir.

Ushbu maqolada ayrim nemis va o'zbek maqollarining semantik tahlillarini qilgan holda, maqollarning har ikkala tildagi

o'xshash va farqli jihatlarini ko'rib chiqamiz. Bu orqali o'zbek va nemis tillaridagi maqollarning har ikki tildagi semantik jihatdan ishlatilish o'rnini o'rganamiz. Maqollarning semantik doirasi juda keng bo'lgani uchun ham jamiyatning har bir sohasida qo'llashimiz mumkin. Bu borada nemis va o'zbek xalq maqollari ma'no jihatdan ham, qo'llash jihatdan ham bir-biriga juda yaqin hisoblanadi. O'zbek va nemis tilidagi maqollarni hajm jihatidan o'rganib borish asnosida aynan mehnat va mehnatsevarlik haqidagi maqollarning ko'proq uchrashiga guvoh bo'ldik. Buning sababini turlicha keltirishimiz mumkin. Masalan, mehnat qilib obro' topish, o'z ehtiyojlaringni qoplay bilish kabi masalalar nafaqat qadim zamonlarda, balki bugungi kunda ham o'z isbotini topmoqda. Har qanday yutuqning zaminida qattiq mehnat, tirishqoqlik va kuchli istak yotadi. Mehnat qilish va mehnatsevar inson bo'lish kabi masalalarga nemis va o'zbek xalqi tomonidan jiddiy qaralishi o'zbek va nemis maqollarida o'z aksini topadi. Aynan shu mavzudagi maqollarni tahlil qilish jarayonida, hamisha mehnatsevarlik ijobiy baholanganligini, dangasalik va ishyoqmaslik esa qattiq qoralanishi kabi masalalarning yoritilishini kuzatamiz. Shu bois ushbu maqolada ayrim mehnat va mehnatsevarlik haqidagi o'zbek va nemis maqollarining semantik xususiyatlarini badiiy asarlardan foydalangan holda ko'rib, qiyoslab va tahlil qilishga harakat qilamiz.

Quyida ushbu mavzuga oid ayrim nemis maqollarining o'zbek tilidagi ma'nolari va muqobil variantlarini ko'rib chiqamiz.

Arbeit-Mehnat

№	Nemischa maqol	O'zbekcha ma'nosi	O'zbekcha ekvivalenti
1	Arbeit schlägt Feuer aus dem Stein.	Mehnat toshdan olov chiqaradi.	Matonat va mehnat bilan hamma qiyinchiliklar yengiladi.
2	Arbeit hat bittere Zel, aber süße Frucht	Mehnatning o'zi achchiq, lekin mevasi shirin.	Mehnat qancha o'g'ir bo'lsa, Keti shuncha shirin bo'ladi. Mehnatning tagi rohat.
3	Was du heute kannst vorbringen, das verschiebe nicht auf morgen!"	Bugungi qiladigan ishingni ertaga qoldirma	Bugungi ishni ertaga qo'yma
4	Jeder Arbeiter ist seines Lohnes wert.	Har bir ishchi o'z maoshiga arziydi.	Ishiga yarasha ish haqi.
5	Viele zum Rat, wenige zur Tat.	Maslahati ko'p, harakati oz.	Gap desa qop-qop, ish desa betob.
6	Wer rastet, der rostet	Kimki doimiy ishlamasa, uning ish qobiliyati pasayadi.	Yurgan daryo o'tirgan bo'ya. Sahar tursang, rizqli bo'lasan.
7	Wie die Arbeit, so der Lohn	Mehnat qanday bo'lsa, haqi ham shunday bo'ladi.	Mehnatga yarasha ish haqi
8	Wer nicht arbeitet, kann auch nicht essen.	Kimki mehnat qilmasa, u ovqat yemasligi lozim.	Ishlamagan –tishlamaydi.
9	Sich regen bringt Segen	Kimki harakat qilsa, muvafaqqiyatga erishadi.	Harakatda –barokat.
10	Es sind nicht alle Köche, die lange Messer tragen"	Katta pichog'i bor hamma ham oshpaz bo'lavermaydi.	Ish bilsang tuzarsan, bilmasang buzarsan. Bilgan bilganin ishlar, bilmagan barmog'in tishlar.
11.	Wer A sagt, muss auch B sagen.	Kim A desa B ni ham aytishi kerak.	Boshlagan ishni oxiriga yetkazish lozim.
12	Alles Glück hängt von Mut und Arbeit ab.	Baxt jasorat va mehnatga bog'liq.	Mehnatdan kelsa boylik, turmush bo'lar chiroylilik.
13	Es ist nicht von der Eile, wie langsam du gehst, solange du nicht stehen bleibst.	Muhimi sekin harakatlanishing s, balki to'xtab qolmasligingdir.	Qimirlagan qir oshar.
14	Arbeit ist des Lebens Würze.	Ish hayotning ziravoridir.	Mehnatning tagi rohat.

Ko'rib turganingizdek mehnat va mehnatsevarlik haqidagi maqollarning o'zbek va nemis tillarida mavjudligi har ikkala xalqning o'ta mehnatsevar va ishchan ekanligini ko'rsatadi. Shu bois qayd etgan barcha maqollarimiz xalqlarning turmush tarzida o'ta keng ko'lamda foydalaniluvchi mavzulardan biridir. Shu o'rinda ularning semantik doirasi haqida so'zlasak ham huddi bir xil narsani ya'ni maqollarning qo'llash ma'nosi aynan bir xil ekanligini tushuna olamiz.

Masalan: "Es sind nicht alle Köche, die lange Messer tragen" maqolini o'zbek tiliga tarjima qilganda "Katta pichog'i bor hamma ham oshpaz bo'lavermaydi" ma'nosini beradi. Bu maqol orqali biz o'ta ish yoqmas, dangasa biroq juda so'zamol kishilarni tasvirlaymiz.

Ammo biz nemischa maqolning o'zbekchadagi tarjimasini yoki ma'nosini har doim ham o'zbek tiliga tayyor holda ishlatolmaymiz. Buning juda chiroyli va muqobil varianti sifatida "Ish bilsang tuzarsan, bilmasang buzarsan"ni keltirishimiz mumkin.

O'zbek tilida bu maqolga ekvivalent sifatida

"Hunari yo'q kishining, mazasi yo'q ishining".

"Bilgan bilganin ishlar, bilmagan barmog'in tishlar."

„Bilmagandan bilgan yaxshi, to'g'ri ishni qilgan yaxshi“

maqolidan ham foydalansak bo'ladi.

Fikrimizning yana bir isboti sifatida nemischa "Alles Glück hängt von Mut und Arbeit ab" maqolini ko'rib chiqsak. Maqolning o'zbekchadagi tarjimasi "Baxt jasorat va mehnatga bog'liq". Maqolning ma'nosi shuki, mehnat qilgan kishi baxtli bo'lishga haqlidir. Bir qarashda maqol tarbiyaviy ahamiyatga ega va mehnat qilishga undovchi jihatlarni ko'rsatadi. Ammo o'zbekchadagi tarjima har doim ham maqolning aslini saqlab qolmasligi mumkin. Va biz buni har doim og'zaki nutqda ham, yozma nutqda ham tilga tayyor holda faol ishlata olmaymiz. Maqoldan kelib chiqayotgan ma'no har doim ham uni tashkil etayotgan so'zlarning ma'nosidan kelib chiqmasligi mumkin, balki uning obrazlilik bilan bog'liqdir. Shu o'rinda maqollardagi obrazlilikning kuchlilik bir maqolni har ikkala tilda bir xil talqin etilishiga olib keladi. Qadim-qadimdan beri ishlatilib kelinayotgan bu maqolning o'zbekcha ekvivalenti sifatida "Mehnatdan kelsa boylik, turmush bo'lar chiroylik" ni keltirishimiz mumkin. Ahamiyatli tomoni shundaki, maqol bugungi kunda ham nemis va o'zbek xalqlari orasida juda faol hisoblanadi.

Buni kundalik turmushimizda ko'p ishlatishimiz. Ushbu maqol nemis xalq maqollari sirasiga kirishi nemis xalqining xuddi o'zbek xalqi singari mehnatsevar ekanligidan dalolat beradi.

Ta'kidlab o'tganimizdek, maqollardagi pand-nasihat ohangidagi xususiyatlar insonga hamisha to'g'ri yo'l ko'rsatadi va yomon oqibatlardan ogohlantiradi.

Masalan:

"Sich regen bringt Segen" maqolini tahlil qiladigan bo'lsak, u

o'zbekcha muqobil variant sifatida: "Harakatda barokat" maqoliga to'g'ri keladi. Maqolning har ikkala tildagi umumiy ma'nosi shuki, qattiq mehnat qilib erishilgan narsa har doim qadrli bo'ladi va oilasi va uy-ro'zg'origa baraka kiradi. Mehnat qilgan kishining ishida doimo baraka bo'ladi va topgani ham qadrli bo'ladi. Qisqacha qilib bayon etadigan bo'lsak, harakatda barokatdir. Ushbu maqolamizda mashhur rus yozuvchisi Lev Tolstoyning maqollar va xalq mentalitetini ifodalovchi mashhur "Har bir maqolda men shu maqolni yaratgan xalqning siymosini ko'raman", degan edi. Darhaqiqat, o'zbek va nemis xalq maqollari tarkibida mehnat va mehnatsevarlik haqidagi maqollarning mavjudligi yozuvchi keltirgan fikrning isboti bo'la oladi.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, maqollar ko'p asrlik hayotiy tajribalar, doimiy kundalik kuzatishlar xulosasini tugal fikr tarzida qat'iy ifodalar ekan, ularda har bir so'zning ma'no xilma-xilligi, iboralarning turg'unligi, shakliy barqarorlik albatta doimo ustunlik qiladi.

Ammo qo'llanish o'rniga qarab ularning ma'no doirasi doimiy ravishda kengayib boradi. Aynan biz ko'rib, o'rganib, tahlil qilib chiqqan maqol va matallarda ham ushbu

holatni ko'rishimiz mumkin. Nemis maqollarini o'zbek tiliga yoki o'zbek maqollarini nemis tiliga tarjima qilish va maqollarning muqobil variantlarini keltirish jarayonida aynan ma'no mazmunini saqlab qolish juda muhim hisoblanadi.

Shuning uchun ham maqollar bilan ishlash avvalo ularning semantik xususiyatlarini, har bir maqolning asl ma'no-mazmunini chuqur o'rganib chiqishni talab qiladi. Aks holda xato tahlil qilingan maqol boshqa tilda o'zining asl ma'nosi butunlay yetkaza olmasligi mumkin. Xalq og'zaki folklor ijodining sara namunalari hisoblanmish maqollar qaysi tilda yangrashidan qat'iy nazar, agar ularning ma'no mazmuni, mohiyati insonlar tomonidan chuqur anglab yetilsa, insonlarga hamisha to'g'ri yo'lni ko'rsatuvchi yo'l boshchi sifatida xizmat qilaveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abduazizov A.A. Matn – kognitiv faoliyat mahsuli // Tiltaraqqiyotining qonuniyatlari. – Samarqand: SamDCHTI, 2009. - 23b.
2. Bakieva G.X. Semantika: // Filologiya masalalari. – Toshkent, 2003.- № 2. S.5-9.
3. Begmatov E., Mamatov A. Adabiy norma nazariyasi. (Adabiy normaning tiplari). II qism. –Toshkent: Navro'z, 1998. – 133b.
4. Lexikon sprachwissenschaftlicher Termine [Hrsg. G. Conrad] - 1 Aufl. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1985, S.228. Vol. 27 (2022): Miasto Przyszłości 91 Miasto Prz.
5. Imyaminova Sh. Kamolova Sh. Nemischa-o'zbekcha maqol va matallar lug'atining tuzish prinsiplari.//
- 6.Redensarten.-T: "Zamin nashriyoti".2020.
- 7.Reformatskiy A.A. Tilshunoslikka kirish. - Moskva: Aspect Press, 2004, 128.
- 8.Rudi Konrad. Lexikon der sprachwissenschaftliche Termini, VEB. Bibliografiya Institut , Leyptsig, 1988.
- 9.Axmedova Ugiljon Kuronboyevna, Ingliz va o'zbek xalq maqollarining lingvokulturologik va semantik xususiyatlari, -qo'lyozma,Urganch -2014
10. Musayev. Tarjima nazariyasi asoslari. Toshkent 2005
11. G'ofurov I., Mo'minov O., Qambarov N., Tarjima nazariyasi. Toshkent-2012
12. Komissarov V. N. Лингвистика перевода. М. 1980
13. Salomov G'. Tarjima nazariyasi asoslari. Toshkent , "O'qituvchi" - 1983
14. Ўзбек халқ мақоллари. –Тошкент, F.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти.1989

QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI TIBBIYOTINING RIVOJLANISH
TARIXI (1925-1945 YILLAR)

Kamalova Miyrimli Satbaevna

*O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Qoraqalpog'iston bo'limi Qoraqalpoq gumanitar
fanlar ilmiy-tadqiqot instituti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Qoraqalpog'iston Respublikasida 1925-1945 yillar oralig'ida tibbiyot sohasi rivojlanishi va uning asosiy yo'nalishlari tahlil qilinadi. O'sha davrda sog'liqni saqlash sohasidagi asosiy muammolar, hukumat va xalqaro tashkilotlarning qo'llab-quvvatlashi orqali sog'liqni saqlash tizimining shakllanishi va rivojlanishi haqida fikr yuritiladi. Bu jarayonda Qoraqalpog'istonda yangi kasalxonalar, poliklinikalar va shifoxonalar tashkil etilgan bo'lib, epidemiyalar bilan kurashish bo'yicha davlat miqyosidagi dasturlar amalga oshirilgan. Ushbu maqola 1925-1945 yillardagi tibbiyot tarixining ayrim muhim qirralariga e'tibor qaratadi va o'sha davrdagi tibbiyot muassasalari va shifokorlarning faoliyatini yoritadi.

Kalit so'zlar: Qoraqalpog'iston tibbiyoti, sog'liqni saqlash, epidemiyalar, kasalxonalar, shifoxonalar, tarixiy rivojlanish.

1925-1945 yillar Qoraqalpog'iston Respublikasining sog'liqni saqlash tizimi uchun ahamiyatli bir davr bo'lgan. Ushbu davrda, Qoraqalpog'istonda sog'liqni saqlash tizimi hali shakllanish bosqichida edi. Sovet Ittifoqining qo'llab-quvvatlashi bilan, bu davrda mintaqada bir qator sog'liqni saqlash muassasalari tashkil etildi va keng miqyosda tibbiy xizmat ko'rsatish boshlandi.

1925 yilda Qoraqalpog'iston hududida ilk tibbiyot muassasalari tashkil etilgan. Bu davrda Qoraqalpog'istonning qishloq joylarida aholiga tibbiy yordam ko'rsatish imkoniyatlari juda cheklangan edi. Sog'liqni saqlash xizmatlari asosan shahar markazlarida bo'lgan bo'lsa-da, davr mobaynida kasalxonalar va shifoxonalar ochila boshladi.

Misol uchun, 1930-yillarda Amudaryo bo'ylarida epidemiologik kasalliklar keng tarqalgan edi va bu holat davlatni sog'liqni saqlash sohasiga katta e'tibor qaratishga undadi. Shu boisdan, o'sha yillarda sanitariya-epidemiologiya xizmatlari yo'lga qo'yilgan.

1925-1945 yillar davomida Qoraqalpog'istonda tarqalgan asosiy epidemiologik kasalliklardan biri bezgak edi. 1930-yillarda Qoraqalpog'iston aholisi orasida yuqori darajadagi o'lim holatlariga sabab bo'luvchi epidemiyalarga qarshi kurash maqsadida maxsus sanitariya otryadlari tashkil etildi. Shu bilan birga, vaksinalar va dori-darmon vositalari yetkazib berish, profilaktik tadbirlar o'tkazish va aholini bu kasalliklardan ogohlantirish maqsadida keng qamrovli dasturlar ishlab chiqildi.

Tibbiyot kadrlarini tayyorlash jarayonida respublikaga boshqa hududlardan shifokorlar va tibbiyot xodimlari jalb qilindi. Shu bilan birga, Qoraqalpog'istonda ham o'z mutaxassislarini tayyorlash ishlari yo'lga qo'yildi. Bu davrda sog'liqni saqlash sohasidagi o'qitish dasturlari va kurslar tashkil etilgan.

Misol tariqasida, 1936 yilda Nukusda birinchi tibbiyot kolleji tashkil etilishi ahamiyatli hodisa bo'lgan. Bu o'quv dargohida mahalliy aholidan bo'lgan tibbiyot xodimlari tayyorlana boshlandi.

1940-yillarda onalik va bolalikni himoya qilish yo'nalishidagi ishlarga alohida e'tibor qaratildi. Nukus shahrida birinchi tug'ruqxona va bolalar shifoxonalari tashkil etilib, bu muassasalar onalar va bolalarga tibbiy yordam ko'rsatishda muhim rol o'ynadi. Shuningdek, onalik va bolalik salomatligi bo'yicha keng qamrovli dasturlar amalga oshirilgan.

Qoraqalpog'iston Respublikasi mustaqillikka erishgach, sog'liqni saqlash sohasida bir qator islohotlar amalga oshirildi. Mustaqillik davrida tibbiyot tizimini zamonaviylashtirish, mavjud inshootlarni qayta ta'mirlash, yangi muassasalar qurish va tibbiy xizmatlar sifatini oshirishga alohida e'tibor qaratildi. Quyida mustaqillik davridagi asosiy o'zgarishlar va yutuqlar haqida qisqacha ma'lumot berilgan.

Mustaqillikka erishgandan keyin, O'zbekiston va Qoraqalpog'iston hukumati sog'liqni saqlash tizimini xalqaro standartlarga mos ravishda isloh qilishga kirishdi. 1990-yillarning boshidan boshlab, sog'liqni saqlash tizimini bozor iqtisodiyoti talablari asosida qayta tashkil etish va mustaqil tibbiy sug'urta tizimini joriy qilish ishlari boshlandi. Ushbu jarayonda qishloq joylardagi tibbiy xizmat sifatini oshirish uchun maxsus dasturlar ishlab chiqildi.

Mustaqillik yillarida Qoraqalpog'istonda bir qator yangi tibbiyot muassasalari, shu jumladan ixtisoslashgan kasalxonalar, tug'ruq majmualari, bolalar shifoxonalari va poliklinikalar qurildi. Shu bilan birga, mavjud shifoxona va poliklinikalar kapital ta'mirdan chiqarildi, zamonaviy tibbiy uskunalar bilan jihozlandi. Bu, ayniqsa, Nukus shahri va yirik aholi punktlarida sezilarli darajada bo'ldi.

Misol uchun, yurak-qon tomir kasalliklarini davolash markazi, onkologiya markazi va pediatriya markazlari kabi ixtisoslashgan muassasalar faoliyati yo'lga qo'yildi. Ushbu muassasalar mintaqada maxsus davolash va diagnostika xizmatlarini ko'rsatish imkoniyatlarini kengaytirdi.

Mustaqillikdan keyin tibbiyot xodimlarini tayyorlashga katta e'tibor qaratildi. Nukus shahridagi tibbiyot kolleji va O'zbekiston davlat jahon tillari universitetining tibbiyot fakultetlari kabi o'quv muassasalari shifokorlar va hamshiralarni tayyorlash uchun zamonaviy dasturlarni ishlab chiqdi. Shuningdek, chet ellarda o'qish imkoniyatlari kengaytirildi va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda o'quv kurslari tashkil qilindi.

Onalik va bolalik salomatligini yaxshilash maqsadida davlat tomonidan bir qancha dasturlar amalga oshirildi. Homilador ayollar uchun bepul tibbiy xizmat ko'rsatish tizimi yo'lga qo'yildi, yangi tug'ruq majmualari va bolalar shifoxonalari tashkil etildi. Bu sohada xalqaro tashkilotlar, jumladan Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) va Birlashgan Millatlar Tashkiloti bolalar jamg'armasi (UNICEF) bilan hamkorlikda ishlanayotgan dasturlar bolalar va onalar o'limini kamaytirishga qaratilgan.

Mustaqillik yillarida yuqumli kasalliklar, jumladan sil, gepatit, VICH/OITS va boshqa kasalliklarga qarshi kurash kuchaytirildi. O'zbekiston va Qoraqalpog'iston hukumati xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda keng qamrovli emlash kampaniyalari, profilaktika dasturlari va kasalliklarni aniqlash bo'yicha diagnostik uskunalar bilan ta'minlashni yo'lga

qo'ydi. COVID-19 pandemiyasi davrida esa tibbiy tizimning mustahkamligi va pandemiyaga qarshi kurashish bo'yicha ko'p chora-tadbirlar amalga oshirildi.

Qoraqalpog'istonda sog'liqni saqlash tizimini rivojlantirishda xalqaro tashkilotlarning, xususan JSST, UNICEF, Jahon Banki va Osiyo Taraqqiyot Bankining grant dasturlari muhim rol o'ynadi. Ushbu tashkilotlar yordamida mahalliy tibbiyot muassasalari yangi texnologiyalar bilan ta'minlandi, malakali kadrlar tayyorlashda yordam berildi va sog'liqni saqlash sohasidagi tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlandi.

So'nggi yillarda, ayniqsa COVID-19 pandemiyasi davrida, Qoraqalpog'istonning ayrim hududlarida telemeditsina xizmatlari joriy qilindi. Ushbu tizim bemorlarga uzoqdan maslahat olish va diagnostika xizmatlaridan foydalanish imkoniyatini yaratdi, ayniqsa chekka hududlarda istiqomat qiluvchi aholi uchun qulayliklar yaratdi.

Xulosa

1925-1945 yillar davomida Qoraqalpog'istonda tibbiyot sohasi rivojlanishining ilk bosqichlari shakllandi. Ushbu davrda sog'liqni saqlash tizimi asosan davlat tomonidan qo'llab-quvvatlangan va shifokorlar faoliyati orqali aholiga tibbiy xizmat ko'rsatish kengaytirilgan. Mazkur davrda qabul qilingan chora-tadbirlar Qoraqalpog'istonning keyingi tibbiyot tarixida ham asos bo'lib xizmat qilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Axmedov, B. (1985). Qoraqalpog'iston tibbiyoti tarixi. Toshkent: Fan.
2. Karimov, S., & Mirzaev, X. (1991). Sovet davrida O'zbekiston sog'liqni saqlash tizimi rivoji. Toshkent: Sog'liqni Saqlash Noshiriyoti.
3. Rasulov, U. (2003). O'zbekiston tarixida epidemiologiya va sanitariya sohasining rivoji. Toshkent: Universitet Noshiriyoti.
4. Johnson, J. & Khalimov, N. (2009). Central Asia's Medical History. New York: Academic Press.

UCH O'LCHOVLI FAZODA FRAKTAL GEOMETRIYA USULLARI
YORDAMIDA RELYEFNING RAQAMLI MODELLARINI YARATISH.

Musayev Obid Saylidinovich
Raxmonov Kamol Samadovich
Yarmuhammadov Usmon Qulmuhammedovich
Samarqand davlat tibbiyot universiteti akademik liteyi

Ushbu maqola chegaralarni belgilash uchun fraktal geometriya yordamida uch o'lchovli relyef modelini yaratishda yerni o'lchash va hududni monitoring qilish shartlarini ko'rib chiqiladi. Bunday maqsadga erishish uchun maqolada shovqin sintezlari qo'llanilgan holda algoritm tasvirlangan. Ushbu algoritmnining ijobiy va salbiy tomonlari va uning amaliy qo'llanilishi ko'rsatilgan.

Sun'iy yo'ldosh orqali olingan ma'lumotlar yordamida cheklangan hudud relyefini modellashtirish jarayoni chegara shartlarini belgilash va ko'rib chiqilayotgan hudud ichidagi balandliklarning dastlabki o'lchamlarni olish uchun ishlatishimiz mumkun.

Shu yo'l bilan simulyatsiya qilingan relyef modelini olish vizual modellashtirishning eng oddiy va to'g'ri usuli bo'lib, u yer tuzish, qishloq xo'jaligi va boshqa ishlarda qo'llaniladi. (1-rasm).

Ushbu usulning asosiy kamchiliklari - notekis yerlarni modellashtirishning murakkabligi. Ushbu kamchilik dastlabki geodeziya ishlarini bajarishda uch o'lchovli modelni tahrirlashning soddaligi masalan, aerofotoskopiya, tavsiya etilgan maydonga tushadigan ob'ektlarning pozitsiyalari chegaralari va koordinatalarini o'lchash orqali aniqlanadi.

Shunday qilib, fraktal geometriya tushunchasi barcha darajalarda birlamchi detallashtirish masalasini aniqlash uchun ishlatiladi.

Fraktal geometriya yordamida yaratilgan modellar so'nggi o'n yilliklar davomida muhandislik yuzalarini qurish uchun ko'plab protsessual algoritmlarning asosi bo'lgan.

1-Rasm. Sun'iy yo'ldosh orqali qurilgan model.

Fraksiyonel Broun harakati kompyuter grafikasi bilan ishlashda fraktal geometriyasining eng keng tarqalgan usullaridan biridir- bunda ma'lum bir vaqt ichida

tasodifiy jarayonni bosqichma-bosqich birlashtiradi. Biroq, tabiiy relyefni yaqinlashuv bilan aniqlab bo'lmaydi, u fraksiyonel broun harakati yordamida aniqlangan.

Bundan tashqari, taxminiy hisob-kitoblarni turli usullar bilan hisoblash mumkin va sirtni yaratish uchun eng qiziqarli usul shovqin sintezi hisoblanadi. U quyidagi turlarga bo'linadi.

- sun'iy yo'ldosh yordamida olingan tasvir Pousson taqsimoti bilan tasodifiy Gauss shovqini yordamida ikki o'lchovliga o'zgartirilgan.

- olingan natija teskari transformatsiya yordamida fazoviy sohaga aylantiriladi.

Tajribada olingan o'lchamlarga asoslanib, oddiy transformatsiyalar simulyatsiya qilingan matematik balandlik modelini yaratish mexanizmlarini foydalanuvchilar uchun aniq va tushunarli qilib yetkazib beradi, bu esa quyidagi afzalliklarga ega.

- yaratish tezligi va samaradorligi;

- yon nuqta balandliklari o'rtasida hech qanday aniqlik talab qilinmaydi;

- yerning istalgan nuqtasida relyefli o'lchash mumkunligi;

- relyefli o'lchamlarini aniqlashda inson resurslarini minimallashtirish;

- Raqamli yozuv;

- sirt o'lchamlarini saqlash va qayta ishlashda joylarni minimallashtirish;

Tajribadan olingan tasvirlar asosida simulyatsiya qilingan raqamli relyef modellaridan quyidagi usullarda foydalanishimiz mumkun.

- saytlarning chegaralarini aniqlash;

- o'rmonlarda chegara maydonlarining hajmini aniqlash;

- belgilangan maydonlarning konturlarini, yonib ketgan joylarni, kasallik va zararkunandalarga duchor bo'lgan joylarni, tozalash joylarini va yo'llarni aniqlash mumkun.

- kesish va o'rmon patologiyalarini kuzatish;

- o'rmonlarni tiklash jarayonlarini modellashtirish;

- o'rmon yerlarining xaritalarini yaratish.

Takroriy yoki tartibsiz o'tkazilgan so'rovnomalar har xil xarakteristikalarini olish va turli xil xizmatlarni taqdim etish imkoniyatini beradi. Tabiiy ofatlarning oqibatlarida yuzaga kelgan xodisalarni misol qilib olishimiz mumkun. Ularning asosida fraktal yondashuvlar yordamida o'rmonlar egallagan maydonlarining hajmini qayta hisoblashni aytib o'tishimiz mumkun.

ADABIYOTLAR:

1. Мандельброт Б. Фрактальная геометрия природы. М.: Институт компьютерных исследований. 2002. 856 с

2. Nazirov Sh.A., Anarova Sh.A., Nuraliyev F.M. Fraktallar nazariyasi asoslari. – Tashkent: Navro'z. Monografiya. 2017. - 128 b.

3. Bovill Carl., Fractal geometry in architecture and design, Birkhäuser, Boston, Mass. [u.a.], 1996.